SOCIETATEA DE ŞTIINȚE FILOLOGICE
DIN
ROMÂNIA
FILIALA TIMIŞOARA

PHILOLOGICA BANATICA

1

Timişoara, 2012

Philologica Banatica apare de două ori pe an, sub egida
Societăţii de Ştiinţe Filologice. Filiala Timişoara

Coperta: Dan Niţu; Tehnoredactare computerizată: Ladislau Szalai

ISSN 1843-4088

Notă: În cazul studiilor referitoare la alte limbi decât româna, Redacţia a stabilit ca trimiterile bibliografice să respecte normele din limbile respective.

Sumar

Marcu Mihail DELEANU, *Palia de la Orăştie* şi subdialectul bănăţean 5

I. Lingvistică generală

Cătălin DEHELEAN, *A defining moment* 14

Cosmina Simona LUNGOCI, *Consideraţii asupra noţiunii de **francofonie** din perspectivă diacronică* 19

II. Etimologie

Laurenţiu NISTORESCU, *Criterii extrafilologice în analiza etimologică. Originea cuvântului românesc **oraş**. radicalul χώρα/chora (II)* 30

V. Limba română literară

Ioana Loredana BANADUC, *Cultivarea limbii române în şcoala românească bănăţeană de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor, proces activ de conştientizare a identităţii* 42

Dorina CHIŞ-TOIA, *Aspecte ale stilului juridico-administrativ în Banat (1886-1918)* 50

Laura ŞERBAN-PONTA, *Cercetarea vocabularului. câteva delimitări necesare* 64

VI. Stilistică. Poetică

Pătruţ Nicolae BĂNĂDUC, *Receptări şi analize steinhardtiene: valenţe stilistice şi potenţe teatral dramatice* (II)...................................... 70

Laura CHIRIAC, *Costache Conachi – un exposant de la tradition et de la modernité dans la poésie roumaine du XIXe siècle* 78

Gabriela RADU, *Termeni „tereştri” într-o versiune românească a* ***Eneidei*** 87

VII. Lingvistică contrastivă

Codruţa VELOVAN, *Probleme de pragmatică în analiza contrastivă* 98

Anca STOENESCU, *O perspectivă didactic-funcţională* 102

PALIA DE LA ORĂŞTIE ŞI SUBDIALECTUL BĂNĂȚEAN

MARCU MIHAIL DELEANU

1. Câteva dintre cele mai vechi indicii despre graiurile bănățene ar putea fi găsite în *Palia de la Orăştie,* pentru că trei dintre traducătorii ei au fost bănățeni: caransebeşenii Efrem Zăcan, Ştefan Herce şi lugojeanul Moise Pestişel.

- Pentru primii doi vezi Binder 1974, 212-214. Acelaşi autor a scris despre **geneza** *Paliei,* în „Studia Bibliografica”, III, Bucureşti, 1969, p. 422-423, iar lugojeanul Ioan Ardeleanu a publicat placheta *Palia de la Orăştie. Orizont cultural şi realitate lingvistică,* Timişoara, Editura Hestia, 2003, lucrare care doar în titlu face trimitere la *realitatea lingvistică,* fără a reține particularitățile dialectale.

Tipărită în anii 1581-1582, *Palia* a fost cercetată, ca document de limbă română veche, de către mai mulți specialişti, dintre care amintim, pentru aria noastră de interes, în primul rând studiul lui Iosif Popovici, *Paliĭa de la Orăştie 1582* (publicat în „Analele Academiei Române”. Seria II, Tom. XXXIII, Memoriile Secțiunii literare, 1911). Autorul a clarificat problema textului străin după care s-a tradus *Palia* şi a remarcat câteva particularități de limbă bănățene, printre care forma negativă a imperativului: *nu dareți, nu împuținareți.*

2. Aspectele dialectale din textul *Paliei* au fost avute în vedere de G. Ivănescu la stabilirea *dialectelor literare* ale limbii române din secolul al XVI-lea, în tratatul *Problemele capitale ale vechii române literare,* Iaşi, 1948. După opinia lui G. Ivănescu, dintre particularitățile dialectale bănățene, doar **ń** apare în text cu regularitate, în vreme ce **dz** alternează cu **z,** iar alte câteva aspecte ale graiului popular (!) din Banat apar „*foarte rar.*” (119). Asupra celor preco-

nizate de G. Ivănescu s-a oprit Ion Gheție în *Baza dialectală a românei literare,* 1975, şi în *Introducere în studiul limbii române literare,* 1982.

3. Despre ***Elemente regionale*** *în lexicul „Paliei de la Orăştie”* a scris Viorica Pamfil (în SCL 1958, 227-249), înainte de a edita *Palia* (text, facsimile, indice) în 1968 la EA. În acest articol, Viorica Pamfil constată că deosebirile lingvistice regionale sunt *neînsemnate* în textele din secolul al XVI-lea pentru că ele nu existau în limba română din acea vreme. Preluând cele scrise de E. Petrovici, autoarea crede că *deprinderile fonetice* diferite de la o regiune la alta „nu au o vechime prea mare”, fiind rezultatul *amestecului etnic* „cu alte popoare.” (227). Pentru limba română veche sunt avute în vedere mai ales „unele *divergențe lexicale* (s.n.) între provincii”. (242). Actuala repartiție a *graiurilor* dacoromâne a început să apară în secolele XVII-XVIII, ca urmare a fărâmițării feudale, deşi, pare a se contrazice autoarea, „în limba scrierilor sau tipăriturilor vechi s-au strecurat *numeroase particularități caracteristice graiului regiunii* (s.n.) din care sunt originari autorii”. (228).

3.1. Ar fi de observat că Viorica Pamfil, excelentă interpretă şi editoare a *Paliei,* nu şi-a pus problema folosirii unei terminologii specifice dialectologiei. Astfel, vorbeşte despre caracteristici ale *graiului din Transilvania şi Banat,* dar şi despre *graiul bănățean,* iar oraşele Caransebeş şi Lugoj sunt considerate ca făcând parte din regiunea „din jurul Hunedoarei”, precum Orăştie. (228). Într-un fel, Viorica Pamfil nu greşeşte referindu-se la *graiuri,* pentru că traducătorii din Banat nu vorbeau subdialectul bănățean – o noțiune generică, virtuală, ci un grai din jurul Lugojului, dacă ne referim la Moise Pestişel, sau al Caransebeşului, în cazul lui Efrem Zăcan, pentru că la Ştefan Herce – preot aici între 1578-1591 – trebuie luat în calcul şi graiul din partea Vărădiei de Mureş, de unde era originar. (Binder 1974, 214).

3.2. O altă observație ar fi aceea că se vorbeşte despre o influență maghiară în Banat (229, 244), deşi, în alt loc, se arată că în Banat se găsesc împrumuturi *sârbeşti,* iar în Transilvania cele maghiare. (227). Despre o puternică influență maghiară în Banat era convins şi Gustav Weigand, opinie contrazisă de Enea Hodoş, care

constatase tocmai o mai redusă influenţă maghiară în Banat decât în Ardeal şi în părţile ungurene.

4. Pe urmele lui Al. Rosetti, G. Ivănescu şi ale altora, Viorica Pamfil conchide că în vremea traducerii *Paliei* nu ar fi existat multe elemente dialectale, apărute ulterior în graiurile bănăţene şi hunedorene: „Deosebirile dintre graiuri sunt mult mai pronunţate astăzi decât în secolul al XVI-lea…” (224). Se pune însă întrebarea dacă aceste diferenţieri nu au existat cu adevărat în 1851-1852 sau nu au fost notate de traducători? După opinia noastră, ele au existat în număr mai mare decât cele două notate în *Palia,* respectiv **ń** (*pustińe*) şi **dz** (*Domnedzeu*), dar nu apar în text din mai multe motive.

4.1. Unul ar fi acela că traducătorii aveau un model de limbă română în cărţile tipărite de Coresi, despre care se ştie că ilustrează limba română din Muntenia subcarpatică (zona Târgovişte) şi din Ardealul de sud (graiurile din jurul Braşovului).

• Să notăm însă că traducătorul *Liturghierului lui Coresi* din 1570 „pare să provină din *Banat-Hunedoara* (s.n.) sau din Transilvania centrală”. Pentru Banat pledează verbul *tocí* „a izvorî”, înregistrat în ANON. CAR. cu forma *tocsěk.* (Mareş 1969, 39).

4.2. Un alt motiv ar fi că traducătorii *Paliei,* cunoscători ai limbii latine, nu puteau scrie *faşie, frace, cinăr, girept, şinşi,* de vreme ce ştiau cuvintele latineşti *facere, frater, tenerus, directus, quinque* (cincue), după care se va fi orientat şi Coresi. Tot cunoaşterii limbii latine i se datorează notarea lui **ń** (*vińie, cuń* < cuneus) şi a lui **dz** (*dzice*), pentru că trimit la etimonul latin.

• Această supoziţie este confirmată de forma dialectală bănăţeană *ţini* „tu ţii” în gramatica lui C.D. Loga din 1822, explicată de editori astfel: Loga a acceptat-o, alături de *remâni, vini,* „probabil şi pentru că *este mai apropiată fonetic de etimonul latin* (s.n.)” (Loga 1973, 175, nota 2). Doi ani mai înainte, Vasile Ţâra semnalase fenomenul, scriind despre *C. Diaconovici Loga şi problemele limbii literare* (în O 1971, 8, 85): „*Fonetismele regionale de tip bănăţean* (s.n.) sunt acceptate ca norme de rostire literară numai atunci când *lasă impresia să se apropie de forma existentă în latină* (s.n.), cum ar fi, de pildă, *tinăr, spuni* „spui”, *petroni* „pietroi” etc”.

Traducătorii bănățeni ai *Paliei* vor fi judecat, ca şi Simeon Ştefan mai târziu, nu doar că *vorbele sunt ca banii,* ci şi că acele pronunții româneşti *sunt bune, care le înțeleg toți românii.* Un argument al existenței în Banatul secolelor XVI şi XVII a palatalizării dentalelor îl găsim prin analogie cu textele cronicarilor moldoveni: D. Cantemir semnalează palatalizarea labialelor în Moldova, dar fenomenul nu apare la Miron Costin, spre exemplu, la care întâlnim doar *hire* „fire”, *va hi* „va fi ”. Nici în textele lui Neculce, care avea mai puțină formație clasică decât Costin, nu apare palatalizarea labialelor: el scria frecvent *bine, copil, vinul, vii.* De aici putem trage concluzia că fenomenul nu exista atunci în graiurile din Moldova, aşa cum se procedează cu fonetismele bănățene din *Palia?* În cronica lui Nicolae Stoica de Hațeg, scrisă între 1825-1827, apare doar **ń**, dentalele **d** şi **t** nefiind palatalizate. Înseamnă că fenomenul a apărut în Banat după 1827? Mai degrabă, aşa cum scria C. Tagliavini (1929, 11): „În mai toate textele româneşti scrise de străini […] găsim labialele palatalizate”, de unde deducem că românii se fereau să redea în scris pronunția dialectală.

4.3. Un al treilea motiv al absenței particularităților bănățene în textul *Paliei* (deşi, suntem convinşi, existau în graiurile de-atunci) îl constituie faptul că tipografii (*diaconul Şerban şi Marian diacul*), ucenici ai lui Coresi, au înlocuit unele regionalisme cu sinonime mai cunoscute (*cățân* cu *vas*), aşa cum „a procedat şi Coresi cu *formele regionale* (s.n.) din manuscrisele pe care le-a tipărit”. (Pamfil 1958, 230).

• Diaconul Coresi „*nu a tradus singur* […], ci numai *a modificat* textul unei traduceri anterioare, *scoțând unele forme* învechite şi *regionale.*” (236).

Iosif Popovici scria, referindu-se la textul *Paliei,* despre o *deosebire pronunțată* între scriere şi tipărire când este vorba de literele chirilice (267) şi că tipografii „au înlocuit unele *cuvinte dialectale* (s.n.) cu unele generale” (279), dar remarca un mai pronunțat aspect bănățean al limbii decât constatase Viorica Pamfil: traducătorii bănățeni *au folosit dialectul lor,* cum se vede şi din forma negativă a imperativului (*nu dareți*). (Popovici 1979, 274).

• S-au descoperit, în unele tipărituri ale lui Coresi, *două straturi* de limbă, „unul al traducătorului şi altul al revizorului” de text (Mareş 1969, 37), aspect necercetat în *Palia de la Orăştie,* dar care ar putea justifica, şi el, numărul redus de elemente dialectale bănăţene. O altă explicaţie o găsim în articolul Vioricăi Pamfil: „multe particularităţi se datoresc modelului după care s-a făcut traducerea […] şi nu atât particularităţilor de grai ale traducătorilor”. (244). Cu alte cuvinte, *modelul* a împiedicat folosirea graiurilor din Banat, ceea ce nu înseamnă că acestea nu existau în acea vreme.

4.4. Aşadar, în absenţa manuscrisului, doar pe baza textului tipărit nu putem afirma că aspecte dialectale bănăţene, îndeosebi fonetice, nu existau în graiurile de-atunci, aşa cum accepta şi G. Ivănescu (1980, 576):

„Alte particularităţi bănăţene apar în **Palia** în mod excepţional sau nu apar deloc, deşi ele existau în secolul al XVI-lea în graiul popular bănăţean.”

Traducătorii *Paliei,* ca şi alţi intelectuali din epocă, au folosit o limbă română după chipul şi asemănarea celei a cărţilor bisericeşti din vremea lor. Putem spune că exista deja un *koiné* al tipăriturilor religioase în limba română. Normele acestui stadiu non- ori supra-dialectal acţionau şi în cazul manuscriselor, cum vom vedea în *Anonymus Caransebesiensis* şi în cronica lui Nicolae Stoica de Haţeg.

• Palatalizarea lui **t,** în faza ardelenească *chi,* o întâlnim în *pochiolate* (< ung. *patyolat*), vălul [preoţilor evrei], cuvânt care în *Lexicon Marsilianum* apare cu forma *patyalat* „sindon”, care nu se apropie de băn. **ti > ć**, dar poate sugera o palatalizare a dentalei **t**.

5. În articolul Vioricăi Pamfil, elementele regionale din *Palia de la Orăştie* sunt cercetate numai sub aspect lexical, considerându-se că doar aproximativ 40 de termeni intră în această categorie. Cu referire la Banat, deşi se amintesc împrumuturile sârbocroate din *graiul* bănăţean, acestea nu sunt cercetate separat, fiind incluse în categoria *elementelor slave.* Câteva **observaţii fonetice** face Viorica Pamfil în *Introducere* la *Palia* publicată în 1968, atunci când explică *interpretarea slovelor chirilice* pentru a reda, *pe cât posibil,* pronun-

țarea traducătorilor şi a tipografilor. (X). Se explică inconsecvența formelor cu **ń** şi **dz** prin două cauze: absența mai multor matrițe pentru o literă care ar fi revenit frecvent în text (Al. Rosetti) şi influența tipăriturilor lui Coresi. (XIII). Din exemplele citate se vede însă că Viorica Pamfil a redat acelaşi semn cu **dz** în *dzice, dzece, slobodzi,* dar cu **z** în *dezlega, zăduhul,* pentru **z** fiind folosită în text altă literă în *zice, zace.* (XI).

5.1. Pentru cercetarea diacronică a subdialectului bănățean sunt de reținut cuvintele regăsite de Viorica Pamfil şi în alte izvoare bănățene vechi sau mai noi.

• **ANON. CAR.** este citat la termenii: *alean* „împotrivă, contra”; *băsău* „răzbunare, revanşă” (în ANON: *bĕsĕu* „iniuria, contumelia”); *beartă* „margine” (în ANON: *partă*); *a celui* „a înşela”; *hasnă* „rod, recoltă” [?] (în ANON: *hĕsnuiesk* „prosum”); *a nămesti* „a pune, a aşeza, a agăța” (în ANON: *nemestek, nemestitură*); *ocă* „cauză, motiv” (în ANON: *okĕ*).

• În **Lexicon Marsilianum** apar: *alnicsia* „fraus” (*alnic* „viclean, şiret” în *Palia*); *a celui* „a înşela”; *hasnă* „folos”; *patyalat* „sindon” (în *Palia: pochiolate* „vălul [preoților evrei, învelitoare de cap la ceremonii religioase]”.

• **Emilian Novacovici** e amintit la cuvintele: *cliciu* „coapsă” (*chici* „şold” la Novacovici); *letnic* „leneş”; dar nu e citat la *năimnic* „simbriaş”, deşi Novacovici notează pe *năimit* „angajat” şi *năimitor* „argat, ziler”. Face parte din familia de cuvinte a băn. **a năimi* „a tocmi pe cineva la lucru”.

• Cuvântul *năimit* l-am înregistrat într-o doină din Marga: „Astă sară pe *năimit* / Eu mă duc la pescuit / Jos pe Bistra, la Totonu / Unge pringe pieşci tot omu”: „*făcută de mine, Domnosie Lațcu.*” (10 febr. 2012). Întrebându-l ce înseamnă *năimit,* mi-a spus că „pe înserate, când se înnoptează”, explicație greşită, pentru că apare cuvântul *sară.* De fapt, adaptase primul vers după vreo posibilă doină mai veche: „Astă vară, pe *năimit* (= pe simbrie – n.n.) / A fost badea la cosit / mândra la prăşit” sau: „M-a pus mândra la iubit”.

• **Lucian Costin:** *beartă* „margine” (*partă* la Costin); *a buduşluí* „a pribegi, a rătăci” (la Costin: *a buduluí* „a căuta”); *făgădaş*

„promisiune”; *ocă* „cauză, motiv” (la Costin: *ucă, hucă*). Nu e citat Lucian Cosin, deşi ar fi trebuit, la: *beadă* „cusur” (la Costin I, 60: *bedaş* „om de nimic); *berc* „pădure” (la Costin II, 42: „spini crescuţi laolaltă”); *a nămesti* „a pune, a aşeza, a acăţa” (la Costin I, 146: *a nimesti* „a mesteca încoace şi încolo, a frământa”); *niştotă* „necesitate, lipsă” (la Costin I, 146: *niştotă* „lipsă, trebuinţă mare de bucate”, citat de Costin după Novacovici); *târnaţ* „pridvor” (la Costin I, 200).

• Se trimite, generic, la **Banat**, fără numirea surselor, pentru termenii: *poroboc* „copil” (*porobotí,* la Costin II, 156 şi *porobocí* – I, 165, după Novacovici, au sensuri prea îndepărtate de „copil” din *Palia*); *bărat* „prieten”; *a (se) bintătuí* „a (se) pedepsi”; *hotnogiu* „căpitan, comandant al oştilor”; *iliş* „provizii, alimente, hrană”; *varmigie* „district”; *crepă* „albie, adăpătoare”; *ştiuci* „bucăţi”.

6. La cercetarea indicelui de cuvinte al *Paliei* din perspectiva subdialectului bănăţean, apar câteva fapte de limbă importante pentru istoria acestui idiom. Pe lângă **dz** (*amiadzădzi*), **n** (în *fănină*), **pre**, am notat şi pe *vârv* „vârf”, *bătjocuros* (care poate fi o contaminare între băn. *băjocuros* şi *a batjocori*). G. Ivănescu (1947, 131) pune pe seama dialectului literar bănăţean fonetisme precum *agiutoriul,* formă întâlnită şi în *Palia* alături de *agiuta, agiunge.* La Stoica de Haţeg: *încungiura.*

6.1. Pe lângă imperativul negativ (*nu facereţi*) amintit de Iosif Popovici, un **aspect morfologic** vechi din graiurile bănăţene prezent în *Palia* este perfectul simplu *zişi, nu dziş, zişu* (dar şi *dziseşi*). Verbul *a scrie* apare şi la conjugarea I: *a scria, scriadză,* ca în Banat. La condiţionalul perfect bănăţean (*a vrea* + infinitivul verbului) pot fi citate: *vrea fi, am/au vrut fi,* iar în *noi nu sěm* apare o formă a lui *a fi* din care s-a putut dezvolta băn. *noi nu ni-săm*. Verbele *proceti* şi *proidi,* preluate din slavă, se încadrează în seria băn. *a proface, a prodzâşe* ş.a.

6.2. În domeniul **lexicului,** pe lângă cuvintele discutate de Viorica Pamfil (vezi şi supra **5**) ar mai fi de amintit alţi câţiva termini păstraţi în Banat: arete, făgădaş „făgăduială” (la Costin I, 104, cu acelaşi sens), de fiete „în zadar” (Costin I, 99: *d-a fecea, d-a ficea, d-a fetea* „degeaba, gratuit”), **încinde** „a se înfierbânta” (băn. *încintat*

„încâlzit”), **întrămătură** „întărire, consolidare” (*strămături* „băteală în pânză” la Stoica de Haţeg 1969, 57, 307; vezi şi M.M. Deleanu, *Memorial etnofolcloric,* 3, p. 31-34), mitutel (*micucel* la Costin I, 137, şi *a micicula* „a micşora”, în II, 126), a pesti „a zăbovi, a întârzia” (la Costin I, 156: *a pesti,* cu sens greşit „a suporta”, deoarece în context are înțelesul din *Palia:* „N-o mai putut *pesti*” înseamnă că nu a mai putut *zăbovi,* nu a mai putut *întârzia*), tovară „greutate” (la Costin I, 204: *tovar* „greutate, necaz, nevoie”).

• pocrov, pocroavă „covor, pătură se apropie de băn. *pricoviță, pricoiță* (cu acelaşi sens).

• zgău „pântece” e înregistrat şi de Lucian Costin (II, 214), dar cu sensul „car neîncărcat”: „Anul ăsta mi-a mers rău, n-am nici *un zgău* de car de fân”. Cele două sensuri se apropie dacă acceptăm că la Costin *zgău* înseamnă „*dricul* carului”, iar aşa cum carul are, ca piesă centrală, *inima*, dricul ar putea fi numit *fundul,* dar şi *burta* carului, partea încăpătoare dintre loitre; *dric* înseamnă şi „talie”, ca şi etimonul său magh. *derék* „talie, mijloc, şale”, iar în DEX e notat *zgău* „coş al carului şi al căruței; cantitate […] care este cuprinsă într-un zgău”.

Abrevieri bibliografice

ANON. CAR.	Anonymus Caransebesiensis [...] în „Tinerimea română”, [...], volumul I, fasc. III, p. 326-380.
BINDER 1974	Pavel Binder, *Românii şi Reforma -, cap. Contribuții la biografia lui Efrem Zăcan şi Ştefan Herce, traducătorii bănățeni ai Paliei de la Orăştie,* în SLLF, III, EA, 1974, p. 212-214.
COSTIN	Lucian Costin, *Graiul bănățean* (*Studii şi cercetări*)*,* de [...], Timişoara, 1926; II, Turnu Severin, 1934. EA - Editura Academiei.
IVĂNESCU 1947	Gheorghe Ivănescu, *Probleme capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1947.
IVĂNESCU 1980	G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1980.
LOGA 1973 -	Constantin Diaconovici Loga, *Gramatica românească.* Text stabilit, prefață, note şi glosar de Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Timişoara, Editura Facla, 1973.

MAREŞ 1969	Al. Mareş, [*Studiu introductiv*] la: *Liturghierul lui Coresi*, Bucureşti, EA, 1969.
O	„Orizont" (Timişoara)
PAMFIL 1929	Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăştie*", în: SCL 1958, p. 227-249.
POPOVICI 1979	Iosif Popovici, *Scrieri lingvistice* [...], Timişoara, Editura Facla, 1979.
SCL	„Studii şi cercetări lingvistice"
STOICA de HAȚEG	Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului*. Studiu şi ediție de Damaschin Mioc, Bucureşti, EP, 1969.
TAGLIAVINI 1929	Carlo Tagliavini, *Despre „Lexicon Marsilianum". Dicționar latin-român-maghiar din secolul al XVII-lea*, Bucureşti, Cultura Națională, 1929, Academia Română, MSL, Seria III, Tomul IV, Mem. 7.

RÉSUMÉ

Le texte proposé représente un chapitre de l'ouvrage en cours de rédaction, *Izvoare şi preocupări dialectale în Banat*. Selon l'auteur, le fait que dans le texte de *Palia de la Orăştie* on ne retrouve que quelques régionalismes ne veut pas dire que le sousdialect de Banat s'est développé après 1582, comme le supposent la plupart des chercheurs. Les particularités des patois de Banat existaient aussi lors de l'édition de *Palia*, mais elles n'ont pas été mentionnées par les traducteurs de Banat, car on a déjà créé un modèle de langue roumaine ecclésiastique par les œuvres imprimées par Coresi, modèle constitué à base du sousdialect de Muntenia.

PALIA DE LA ORĂŞTIE AND THE BANAT SUB-IDIOM
(Abstract)

Key-words: *Banat idioms, ecclesiastic language, Palia de la Orăştie*

The present article represents a chapter of the work under elaboration, entitled *Izvoare şi preocupări dialectale în Banat / Idiom sources and preoccupations in Banat* . According to the author the fact that in the text of *Palia de la Orăştie* we can find only few regionalisms does not mean that the Banat sub-idiom was developed after 1582, as claimed and accepted by most researchers. The particularities of the Banat idioms existed also in the times of the *Palia* writing, but they were not mentioned by the Banat translators, because they had already created a model of the ecclesiastic Romanian grace to the works printed by Coresi, model constituted on the basis of the Muntenia sub-idiom

A DEFINING MOMENT

CĂTĂLIN DEHELEAN

Keywords: *Computational Linguistics; Scientific journal; Science.*

Abstract

The definition of Computational Linguistics should be a precise logical sentence. But things are complicated by the term being used for more than one phenomenon. This article presents the phenomena styled Computational Linguistics and as well as their relationship.

Meanings

Before any further discussions, one must clarify the meaning of a key term, namely computational linguistics. It can either refer to a scientific journal called Computational Linguistics or to the science called Computational Linguistics. (See Figure 1.)

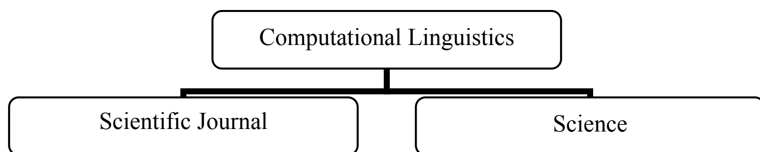


Figure 1: A graphic representation of the meanings of Computational Linguistics

The Scientific Journal

The scientific journal called Computational Linguistics is published by the Association for Computational Linguistics, abbreviated ACL, at The MIT Press. It is classified as a quarterly

journal. In order to cover a wide range of research it makes good use of a variety of means such as book reviews, interviews, articles, etc. Technically speaking the journal exists only as of 1984. However it was preceded by the American Journal of Computational Linguistics which was in print from 1980. Before that date the American Journal of Computational Linguistics was nothing more than a collection of microfiches, established in 1978. (See Table 1.)

Year	1978	1980	1984
Name	American Journal of Computational Linguistics	American Journal of Computational Linguistics	Computational Linguistics
Type	collection of microfiches	scientific journal	scientific journal

Table 1: Graphic representation of the evolution of Computational Linguistics into the current scientific journal

The Science

The science called Computational Linguistics, abbreviated CL, is a discipline of Linguistics dedicated to the study of the natural language, that is to say of the naturally occurring languages. One may easily argue that it borrows methods and discoveries primarily from Computer Science and from a few other Sciences like Engineering and/or Psychology, but these developments are of secondary and tertiary importance. (See Figure 2.)

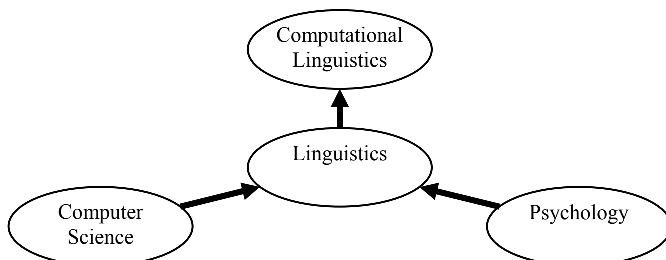


Figure 2: A graphic representation of the lineage of Computational Linguistics

Computational Linguistics is credited with the development of many methods of studying the spoken and written natural language. Computational Linguistics makes the interaction with machines a lot easier. (See Figure 3.)

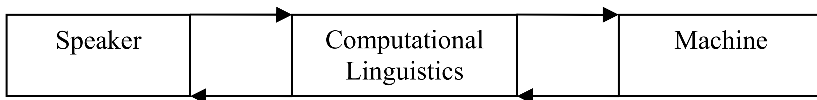


Figure 3: A Graphic representation of the role of Computation Linguistics in human – machine interaction

In doing so, Computational Linguistics also helps overcome the language barriers. Its influence on our daily lives is increasing: surfing the internet, using a translation tool, etc. (See Figure 4.)

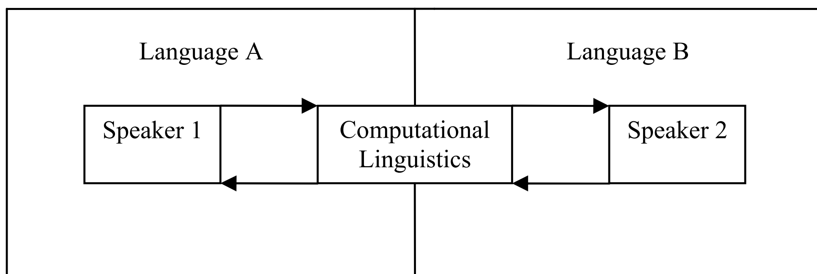


Figure 4: A Graphic representation of the role of Computation Linguistics in overcoming language barriers.

Their relationship

The science called Computational Linguistics makes much use of the scientific journal called Computational Linguistics, as it was and still is one of the most important means of spreading the latest achievements in this field. (See Figure 5.)

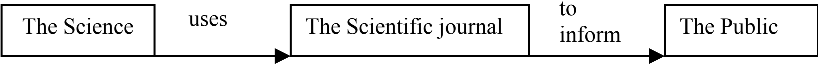


Figure 5: A Graphic representation of the scientific journal for the science called Computational Linguistics

The scientific journal called Computational Linguistics, in turn, can only exist via the science called Computational Linguistics, as the developments of the later are the only topics for the former. (See Figure 6.)



Figure 6: A graphic representation of the usefulness of the science for the scientific journal called Computational Linguistics

Therefore, even though there are two scientific entities covered by the term Computational Linguistics, their relationship is extremely close-knit. It can be compared to the relationship between language and thinking where the two different phenomena need each other in order to exist; and much like the aforementioned relationship the borders of the two are not perfectly delineated. (See Figure 7.)

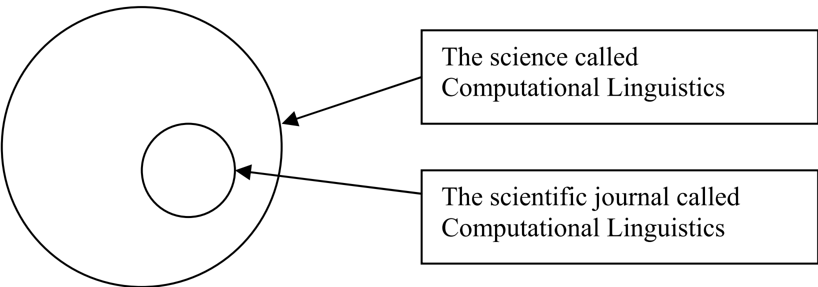


Figure 7: A graphic representation of the relationship between the science and the scientific journal called Computational Linguistics.

Conclusions

The relationship between the science and the scientific journal called Computational Linguistics can be compared to the relationship between language and thinking in the sense of two different phenomena needing each other in order to exist; and much like the aforementioned relationship the borders of the two are not perfectly delineated.

It is however linguistically relevant to try and focus on developments from the science called Computational Linguistics.

Bibliography

Carstensen, K.U., Ebert, Ch., Endriss, C., Jekat, S., Klabunde, Langer, H. (2004). *Computerlinguistik und Sprachtechnologie*. Heidelberg: Spektrum Akademischer Verlag.

Grishman, R. (1994). *Computational Linguistics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hausser, R. (2001). *Foundations of Computational Linguistics, Human-Computer Communication in Natural Language*. Berlin: Springer.

Mitkov, R. (2003). *The Oxford Handbook of Computational Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

UN MOMENT DEFINITORIU

Acest articol abordează pe scurt înţelesul conceptului de Lingvistică Computaţională. Se pune problema existenţei a doi semnificaţi care se ascund în spatele acestui semnificant. Este vorba despre ştiinţa numită Lingvistică Computaţională şi de jurnalul ştiinţific numit tot Lingvistică Computaţională. Ştiinţa numită Lingvistică Computaţională studiază fenomenele de limbă, iar jurnalul ştiinţific numit Lingvistică Computaţională prezintă realizările celei dintâi. Relaţia dintre cele două este atât de strânsă încât acestea sunt greu de delimitat pentru cei interesaţi de studiul limbii.

CONSIDERAȚII ASUPRA NOȚIUNII DE *FRANCOFONIE* DIN PERSPECTIVĂ DIACRONICĂ

COSMINA SIMONA LUNGOCI

Cuvinte-cheie: *francofonie*, *francofon*, *semnificație*.

Limba, cultura şi civilizația prin calitățile şi prestigiul lor, au depăşit granițele Franței şi chiar ale Europei, generând un fenomen de amploare internațională, ***francofonia***, fenomen dublat de ***francofilie***.

Termenul *francofonie* evocă astăzi realități foarte diverse şi, adesea, eterogene. Ne propunem în cele ce urmează să conturăm unele dimensiuni ale acestui fenomen complex, ale cărui origini trebuie căutate în primul rând în aspectele de ordin lingvistic, şi să ilustrăm semnificațiile pe care acest termen le-a dezvoltat în diacronie. În prezentarea accepțiunilor noțiunii de *francofonie*, depăşind limitele definițiilor oferite de lucrările lexicografice, am făcut apel la cele mai reprezentative demersuri definiționale întreprinse de fondatorii fenomenului francofon, de scriitorii şi cercetătorii preocupați de studiul fenomenului în discuție.

În încercarea de a ilustra complexitatea semnificațiilor cuvântului *francofonie*, Xavier Deniau[1] atribuia acestui cuvânt două calificative: cuvânt magic şi obscur - „un mot magique, comme

[1] Xavier Deniau este un binecunoscut militant francez pentru cauza limbii franceze şi a francofoniei (ca preşedinte al Comitetului Francofoniei şi al organizațiilor neguvernamentale AFAL şi ADIFLOR), dar şi un vechi şi prestigios parlamentar (deputat de LOIRET), un fidel prieten al României, de care este ataşat familial şi sentimental.

l'écrivait un journaliste du «Monde diplomatique»; mot obscur comme tous les mots à la mode, qui marquent une époque et traduisent une des préoccupations qui définissent précisément pour l'historien un grand mouvement de pensée et de curiosité”[2]. Considerăm că aceste două calificative fac trimitere tocmai la realitățile multiple, nebănuite, uneori chiar eterogene, care se ascund în spatele acestui fenomen - „mot magique”; *francofonie* este, de asemenea, „un mot obscur”, precum toate cuvintele la modă, care nu dezvăluie totul de la prima abordare, ci care necesită o analiză mai subtilă pentru a fi scoase la lumină toate semnificațiile la care trimit.

Vom prezenta, aşadar, în cele ce urmează, traseul noțiunii de *francofonie*, din momentul apariției sale până în zilele noastre.

Prima definiție a conceptului de *francofonie* îi aparține geografului Onésime Reclus[3], care, în anul 1880, grupa sub acest termen ansamblul țărilor şi populațiilor care utilizează limba franceză. „Il a eu le premier l'idée d'additionner […] des hommes venus de tous les pays du monde parce qu'ils avaient un point commun: la pratique de la langue française. […] Ce n'était pas là, en effet, additionner des étrangers, mais bien des hommes de même civilisation”[4]. Importanța lui Onésime Reclus nu se limitează la aceste considerente de ordin lingvistic şi geografic, prin crezul său politic el acordând şi o altă dimensiune conceptului de *francofonie*. Animat de puternice sentimente republicane, el vedea în Republica Franceză simbolul idealurilor sale de libertate. Aceste elemente au dus la conturarea unei viziuni a francofoniei înțelese ca „simbol şi chintesență” ale solidarității umane, dar şi ca un imens spațiu de cultură şi de schimburi.[5]

---

[2] Xavier Deniau, *Florilège de la langue française et de la francophonie*, Paris, Richelieu-Senghor, 1988, p. 29.

[3] Onésime Reclus - (1837-1916) geograf francez născut la Orthez, inventator al francofoniei ca noțiune şi reprezentant al francofonului tipic, ca produs al ideologiei celei de-a treia Republici. Formația sa de geograf i-a permis să studieze Franța şi Africa de Nord, elaborând atlase şi lucrări geografice. A avut ideea de a clasifica locuitorii Terrei în funcție de limba utilizată în cadrul relațiilor lor familiale sau sociale.

[4] Xavier Deniau, *op. cit.*, p. 30.

[5] Idem, *Francofonia*, traducere, prefață, note şi tehnoredactare conf. dr. ing. Nicolae Drăgulănescu, Bucureşti, Editura Niculescu, 1996, p. 20.

Aşadar, noţiunii de *francofonie*, care îi desemna pe vorbitorii nativi de limbă franceză, Reclus îi extinde semnificaţia, conturându-se astfel un termen nou, de geolingvistică, termen care, începând cu anul 1887, va face distincţia între francofonii pentru care franceza este limbă maternă şi cei care sunt „francophones par déstination”[6].

Prin urmare, este important să subliniem că, dacă la început francofonia desemna toţi vorbitorii de limbă franceză, indiferent de statutul pe care această limbă îl avea în teritoriile în care ea era utilizată, iată că, la scurt timp după apariţia fenomenului în discuţie, termenul *francofonie* începe să nu mai fie atât de clar şi univoc, ci să opereze distincţii între vorbitorii de limbă franceză. Mai mult decât atât, începe să se contureze ideea francofoniei ca spaţiu, în centrul căruia se află Republica Franceză, spaţiu în care se vehiculează culturi diverse, idei şi idealuri comune.

În dicţionare, termenii *francofon*, *francofonie* au fost introduşi relativ târziu, începând cu anul 1930. De precizat este faptul că doar adjectivul *francofon* a apărut, în mod regulat, în dicţionare, noţiunea de *francofonie* nemaifiind folosită timp de aproape trei decenii, până în momentul în care a reapărut în noiembrie 1962, într-un număr special al revistei „Esprit”, intitulat *Limba franceză în lume*[7]. De menţionat este că, dintre lucrările franceze[8] de tip lexicografic, *Quid, Petit Larousse*, *Le Robert*, *Dictionnaire de la langue française. Lexis* ş.a. fac referiri la cuvintele *francofon* şi *francofonie*.

---

[6] Stélio Farandjis, *Repères dans l'histoire de la francophonie*, în vol. Dominique Wolton (coord.), *Francophonie et mondialisation*, Paris, CNRS Édition, 2004, p. 50.

[7] Jacques Barrat, Claudia Moisei, *Géopolitique de la francophonie. Un nouveau souffle?*, Paris, La Documentation Française, 2004, p. 15-16.

[8] Este important să consemnăm că am făcut referire doar la câteva lucrări franceze de tip lexicografic, întrucât în DEX şi într-o serie de dicţionare reprezentative ale limbii engleze, italiene, spaniole noţiunea de *francofonie* nu apare, fiind consemnate însă în unele dintre ele, noţiunile *francofon*, *francofil* şi *francofilie*. Dicţionarele limbii germane, Duden, *Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache*, Mannheim, Wien, Zürich, 4. Ausgabe, 2000 şi Duden, *Fremdwörterbuch*, (Der Duden in 10 Bänden, Band 5), Mannheim, 3. Ausgabe, 1974 menţionează termenul *francofonie* cu următoarele accepţiuni: „calitatea de a fi francofon”, respectiv „calitatea de a vorbi limba franceză”, fără a recunoaşte *francofonia* ca fenomen.

Dacă în *Dictionnaire du français contemporain*, ediția din anul 1966, nu apare noțiunea de *francofonie*, aceasta este consemnată însă în *Le Nouveau Petit Larousse* (1972) cu următorul sens: „Collectivité constituée par les peuples parlant le français"[9], definiție reluată mai târziu în *Dictionnaire de la langue française. Lexis*[10]. Explicații mai complexe ale noțiunii de *francofonie* apar în *Le Nouveau Petit Robert* și în *Quid*. *Le Nouveau Petit Robert*, pe lângă accepțiunea deja consemnată, „Ensemble constitué par les populations francophones"[11], recunoaşte francofonia ca fenomen, precizându-i și următorul sens: „Mouvement en faveur de la langue française"[12], în timp ce *Quid*[13] nu se limitează la definirea francofoniei, ci oferă în plus informații legate de fondatorii acesteia, menționând și o serie de organizații francofone preocupate de promovarea și apărarea limbii franceze.

Dacă inițial adjectivul *francofon* desemna persoanele care utilizează limba franceză ca limbă maternă[14], ulterior accepțiunea sa a devenit mai nuanțată și mai complexă: „Qui parle le français"[15]; „... quelqu'un dont la langue d'expression est le français"[16]. Așadar, în momentul apariției sale, noțiunea de *francofon* făcea referire doar la nativi, la cei pentru care franceza era limbă maternă, ulterior această noțiune desemnându-i pe toți vorbitorii de limbă franceză, indiferent de statutul pe care această limbă îl avea. Dicționarele mai

---

[9] *Le Nouveau Petit Larousse*, Paris, Librairie Larousse, 1972, p. 448.

[10] Jean Dubois (coord.), *Dictionnaire de la langue française. Lexis*, Paris, Larousse-Bordas, 1999, p. 789.

[11] *Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey, Paris, Dictionnaires Le Robert, 1993, p. 1085.

[12] *Ibidem.*

[13] Dominique et Michèle Frémy, *Quid*, Editions QUID Robert Laffont, 1982, p. 667-670.

[14] Jacques Barrat, Claudia Moisei, *op. cit.*, p. 15.

[15] *Le Nouveau Petit Larousse*, Paris, Librairie Larousse, 1972, p. 448. Definiția este reluată în Jean Dubois (coord.), *Dictionnaire de la langue française. Lexis*, Paris, Larousse-Bordas, 1999, p. 789.

[16] Jean Dubois, René Lagane, Georges Niobey, Didier Casalis, Jacqueline Casalis, Henri Meschonnic, *Dictionnaire du français contemporain*, Jean Paris, Librairie Larousse, 1966, p. 537.

recente nuanțează noțiunea, prin distingerea statutelor pe care franceza le are în ansamblul spațiului francofon. Aşadar, potrivit *Le Nouveau Petit Robert*[17], noțiunea de *francofon* desemnează persoanele care folosesc, în mod obişnuit, limba franceză, cel puțin în anumite situații de comunicare, ca prima sau a doua limbă. Acelaşi dicționar menționează şi faptul că termenul se foloseşte şi cu referire la un grup sau o regiune în care franceza este utilizată în calitate de limbă maternă, oficială sau vehiculară. Se cuvine să subliniem în acest context că, dacă noțiunea de *francofonie* nu este menționată în dicționarele reprezentative ale limbii engleze, italiene, spaniole sau româneşti, termenul *francofon* este precizat, atât ca substantiv, cât şi ca adjectiv, desemnând vorbitorii de limbă franceză în general[18] sau un teritoriu, o populație, o persoană având franceza ca limbă maternă, ca limbă principală[19], ca a doua limbă sau ca *lingua franca*[20].

Chiar dacă termenii legați de francofonie au pătruns cu greu şi destul de târziu în dicționare, uzul îi consacrase deja de mulți ani. Înainte de a fi apărut în dicționare, termenii *francofon*, *francofonie* fuseseră utilizați şi difuzați de oameni politici, intelectuali, ziarişti, astfel încât apăruse ideea conform căreia între persoanele care vorbesc aceeaşi limbă ar trebui să existe relații privilegiate.[21]

Cu timpul, noile concepții privind locul limbii şi culturii franceze în lume au determinat apariția unor noțiuni sinonime şi înrudite cu noțiunea *francofonie*: *francitude*, *francité*, *francofonism* (cf. fr.

---

[17] Cf. *Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey, Paris, Dictionnaires Le Robert, 1993, p. 1085.

[18] Cf. *Oxford Dictionary and Thesaurus*, Edited by Maurice Waite, Oxford University Press, 2007, p. 413. Cf. şi Duden, *Deutsches Universalwörterbuch*, ed. G. Drosdowski, Mannheim, Wien, Zürich, 5. Ausgabe, 2003; Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, Ediția a III-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1986, p. 470.

[19] Cf. Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Il dizionario della lingua italiana*, Firenze, Casa Editrice Felice Le Monnier S. p. A., 1995, p. 805.

[20] Cf. *Chambers 21st Century Dictionary*, Editor in Chief Mairi Robinson, Cambridge University Press, 1999, p. 525.

[21] Cf. Xavier Deniau, *Francofonia*, p. 22.

francophonisme: „intérêts économiques et/ou politiques masqués par l'invocation d'une communauté linguistique”[22]) *comunitate francofonă*, *comunitate de limbă franceză*, *spaţiu francofon* şi chiar *commonwealth francofon*[23], *littératures francophones*, *lettres francophones*[24].

Termenul *francité* este definit de *Grand Larousse* drept „ansamblul caracteristicilor proprii civilizaţiei franceze”, fiind utilizat pentru prima oară de către Roland Barthes în volumul de eseuri *Mitologii*[25]. Actualmente, în Belgia, există o instituţie fondată în anii '70, numită „Maison de la Francité”[26].

Cu prilejul unui discurs susţinut în anul 1966 la Universiatea Laval din Canada, preşedintele Senghor preciza diferenţa dintre noţiunile *francofonie* şi *francité*: „Francofonia este un mod de gândire şi acţiune, un anumit mod de-a pune problemele şi de-a căuta soluţiile. Mai mult, ea este o comunitate spirituală: o noosferă în jurul terrei. Pe scurt, **francofonia** înseamnă - dincolo de limba

---

[22] Jean-Marc Moura, *Littératures francophones et théorie postcoloniale*, Paris, Quadrige / PUF, 2007, p. 6.

[23] Xavier Deniau, *Francofonia*, p. 23.

[24] Pentru explicaţii amănunţite ale sintagmelor *littératures francophones*, *lettres francophones* a se vedea Jean-Marc Moura, *Littératures francophones et théorie postcoloniale*, Paris, Quadrige / PUF, 2007, în care autorul oferă o viziune panoramică asupra literaturilor francofone, analizate din patru perspective complementare: istorie literară, lingvistică, studii culturale şi artă poetică. A se vedea, în acest sens, şi articolul lui Alain Vuillemin, *Francofonia literară − încercare de definire*, în „Cronica” nr. 8, 2002, p. 23.

[25] În volumul *Mitologii*, publicat în anul 1957, Roland Barthes supune analizei o serie de trăsături specifice societăţii, culturii şi civilizaţiei franceze. Autorul introduce temenul *francitate* în contextul unor aforisme pline de umor, care alcătuiesc o serie de eseuri. În aceste eseuri, Barthes vorbeşte, printre altele, de miturile vinului şi al biftecului, în calitate de bunuri proprii culturii şi civilizaţiei franceze: „vinul este simţit de naţiunea franceză ca un bun ce-i este propriu”, „vinul face parte din raţiunea de Stat”, „ştiinţa de a bea este o tehnică naţională”, „ca şi vinul, biftecul este, în Franţa, element de bază, naţionalizat [...], este un bun franţuzesc”, asociat de obicei cartofilor prăjiţi, „semnul alimentar al «**francităţii**»”. Cf. Roland Barthes, *Mitologii*, traducere, prefaţă şi note de Maria Carpov, Iaşi, Institutul European, 1997, p. 94 - 101.

[26] www.maisondelafrancite.be.

franceză - civilizația franceză; mai precis, spiritul acestei civilizații este cultura franceză pe care eu aş numi-o «**francité**»"[27].

Din câmpul semantic al *francofoniei* face parte si sintagma *spațiu francofon*, uneori sinonimă şi complementară cu noțiunea de *francofonie*: francofonia trimite mai întâi la o realitate lingvistică, la adjectivul *francofon*, a cărui accepțiune am explicat-o anterior. Se cuvine să precizăm că ceea ce le reuneşte pe cele două este referința la ansamblul celor care vorbesc limba franceză, spațiul francofon fiind, dincolo de o realitate exculsiv geografică sau lingvistică, una culturală, care îi reuneşte pe toți cei care, mai îndepărtați sau mai apropiați unii de alții, dovedesc şi exprimă apartenența la limba franceză sau la culturile francofone. Noțiunea de spațiu nu trebuie înțeleasă doar în sensul ei fizic, ci mai ales în sensul de spațiu de comunicare[28], spațiu al unui dialog intercultural.

Vorbim, aşadar, în cadrul spațiului francofon, de o unitate asigurată, pe de o parte, de existența unei *comunități francofone* care a preferat utilizarea limbii franceze, pe de altă parte, de existența unei *practici de cultură franceză* în țările în care limba franceză nu este limbă maternă.[29]

Sintagma *francofonie literară*, desemnează o comunitate de scriitori „care sunt percepuți ca «străini», dar care se exprimă în franceză şi care împart această limbă cu autorii considerați pe deplin «francezi»"[30].

Definițiile noțiunii de *francofonie* insistă pe ideea că țările francofone nu *folosesc*, ci *împărtăşesc* limba franceză, acest lucru fiind valabil şi în cazul literaturilor francofone.

Revenind la noțiunea de *francofonie*, trebuie precizat faptul că în anii '60 cuvântul *francofonie* a cunoscut o largă răspândire, datorată

---

[27] Xavier Deniau, *Francofonia*, p. 25.

[28] Cf. Jean-Claude Guédon, *Les nouveaux contextes d'existence de la langue française*, în vol. Jeanne Ogée, *La place du français sur les autoroutes de l'information, La Roumanie et la francophonie,* Actes de la XVIe Biennale, Bucarest, 1995, Paris, Edition Hachette et Nathan, 1996, p. 46.

[29] Cf. Xavier Deaniau, *Francofonia*, p. 35.

[30] Alain Vuillemin, *Francofonia literară - încercare de definire*, în „Cronica", nr. 8, 2002, p. 23.

convergenţei a trei mari fenomene istorice[31]: progresul mijloacelor de transport şi de comunicare, care au facilitat contactele şi întâlnirile dintre francofonii răspândiţi în regiuni îndepărtate unele de altele; decolonizarea, în urma căreia au apărut numeroase ţări africane idependente, care au ales franceza ca limbă oficială; afirmarea politică a identităţilor culturale (cazul locuitorilor din Quebec, ce îşi revendică suveranitatea în domeniul lingvistic şi în educaţie).

Din momentul revitalizării cuvântului *francofonie* în anii '60, până în zilele noastre, acest termen a acumulat semnificaţii numeroase, constituite în jurul limbii, culturii şi civilizaţiei franceze. Xavier Deniau[32] atribuie patru sensuri cuvântului *francofonie*:

- ***un sens lingvistic***: substantiv provenit din adjectivul *francofon*, însemnând „persoană care vorbeşte limba franceză"; în această accepţiune lingvistică, *francofonie* înseamnă „faptul de a fi francofon" sau „faptul de a vorbi limba franceză", accentul punându-se pe limba vorbită (sufixul *-fonie*).

- ***un sens geografic***: totalitatea populaţiilor a căror limbă - indiferent de statutul ei (maternă, oficială, administrativă etc.) - este franceza.

- ***un sens spiritual şi mistic***: sentimentul apartenenţei la aceeaşi comunitate, solidaritatea născută din împărtăşirea unor valori comune unor indivizi şi comunităţi francofone variate.

- ***un sens instituţional***: ansamblul organizaţiilor publice şi private care funcţionează în spaţiul francofon. De fapt, apartenenţa lingvistică şi geografică la aceeaşi comunitate determină apariţia unui sentiment de participare activă a persoanelor implicate, care se concretizează prin crearea de asociaţii şi organizaţii publice şi private.

Se cuvine să precizăm încă o dată faptul că, dacă la începuturile sale conceptul de francofonie părea clar şi univoc, desemnând ansamblul persoanelor care vorbeau limba franceză, actualmente francofonia, ca urmare a unui dinamism semantic propriu tuturor limbilor, a devenit un termen polisemantic, acoperind realităţi foarte eterogene.

---

[31] Stélio Farandjis, *art.cit.*, p.50.
[32] Xavier Deniau, *Francofonia*, p. 25−34.

Întâlnim în lucrările referitoare la francofonie două concepte: *francofonie* şi *Francofonie*. Primul termen desemnează totalitatea celor care utilizează limba franceză, cel de-al doilea, *Francofonie* cu majusculă, se referă la ansamblul instituţiilor guvernamentale şi interguvernamentale care utilizeză limba franceză în activităţile pe care le desfăşoară, mai cu seamă în cele destinate promovării acestei limbi şi propagării culturii francofone în lume[33].

În concluzie, am putea spune că limba franceză, în calitate de limbă maternă, oficială, secundară sau cu statut privilegiat în învăţământ constituie liantul unui vast spaţiu de dialog, cooperare, cunoaştere, progres, libertate, democraţie, solidaritate, schimburi economice şi culturale, spaţiu numit *francofonie*, instituţionalizat în anul 1986, cu prilejul primei Conferinţe a şefilor de stat şi de guvern ai ţărilor având în comun utilizarea limbii franceze. Considerăm important să evidenţiem cele două direcţii pe care s-a angajat francofonia: cea tradiţională, a valorilor intelectuale şi morale, şi cea actuală, a valorilor economice şi sociale, dimensiunea economică fiind un resort puternic şi incontestabil al noii viziuni asupra francofoniei. Chiar dacă nu este întotdeauna explicit ilustrată, misiunea economică este cel puţin sugerată în discursurile promotorilor fenomenului francofon. În acest sens, oferim spre ilustrare un fragment din discursul rostit de Xavier Deniau la Adunarea naţională din 1967: „La francophonie n'est pas une vaste construction juridique et contraignante. C'est une prise de conscience de cette solidarité naturelle: née d'une rapproche analogue des affaires du monde à l'aide d'un instrument, née d'une expression semblable d'idées. Pour la faire vivre, il faut bâtir artificiellement des structures périssables, mais animer les rencontres, les concentrations et les échanges dans un foisonnement des relations et des services qui est celui de la vie. La langue, la culture et la civilisation française appartiennent à toutes les familles spirituelles et politiques de notre pays et des autres pays qui se réfèrent à notre langue. La langue française est médiatrice et non pas impératrice”[34]. Aşadar, din punct

[33] Jacques Barrat, Claudia Moisei, *op. cit.*, p. 16.
[34] Xavier Deniau, *Francofonia*, p. 27.

de vedere instituţional, francofonia s-a constituit cu scopul de a favoriza contactele, întâlnirile, schimburile între cei care împărtăşesc limba franceză şi care manifestă preocupări lingvistice, culturale, dar şi economice. Misiunea economică este prezentă la Xavier Deniau prin ideea sursei noii solidarităţi – „les affaires du monde" – şi a instrumentului vehiculator al acesteia – limba franceză – văzută, în contextul de faţă, în primul rând ca mijloc de favorizare a întâlnirilor, schimburilor, serviciilor. Aşadar, *affaires*, *échanges*, *services*, *rencontres* sunt cuvinte cheie pentru viziunea economică.

Acumulând noi şi noi accepţiuni în diacronie, acoperind astăzi vaste domenii ale cunoaşterii, limba, cultura, civilizaţia, economia, politica, sfera noţiunii de *francofonie* se schimbă de la o epocă la alta: „La Francophonie? Nous en avons tant parlé ensemble, nous l'avons tant imaginée, rêvée qu'il me semble presque l'avoir vécue"[35].

Bibliografie

Ardeleanu, Sanda-Maria, *Imaginaire linguistique francophone*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2006.

Barthes, Roland, *Mitologii*, traducere, prefaţă şi note de Maria Carpov, Iaşi, Institutul European, 1997.

Barrat, Jacques, Moisei, Claudia, *Géopolitique de la francophonie. Un nouveau souffle?*, Paris, La Documentation Française, 2004.

Deniau, Xavier, *Florilège de la langue française et de la francophonie*, Paris, Richelieu-Senghor, 1988.

Deniau, Xavier, *Francofonia*, traducere, prefaţă, note şi tehnoredactare conf. dr. ing. Nicolae Drăgulănescu, Bucureşti, Editura Niculescu, 1996.

Gallet, Dominique, *Pour une ambition francophone*, Paris, Editions L'Harmattan, 1995.

Léger, Jean Marc, *La francophonie: grand dessein, grande ambiguité*, Québec, Editions Hurtubise HMH, 1987.

Moura, Jean-Marc, *Littératures francophones et théorie postcoloniale*, Paris, Quadrige / PUF, 2007.

Ogée, Jeanne, *La place du français sur les autoroutes de l'information, La Roumanie et la francophonie,* Actes de la XVIe Biennale, Bucarest, 1995, Paris, Edition Hachette et Nathan, 1996.

---

[35] Bernard Dorin apud Jean-Marc Léger *Littératures francophones et théorie postcoloniale*, Paris, Quadrige / PUF, 2007, p. 11.

Vuillemin, Alain, *Francofonia literară − încercare de definire*, în „Cronica”, nr. 8, 2002.
Wolton, Dominique (coord.), *Francophonie et mondialisation*, Paris, CNRS Édition, 2004.

Dicționare
Chambers 21st Century Dictionary, Editor in Chief Mairi Robinson, Cambridge University Press, 1999.
Dicționarul explicativ al limbii române (DEX), Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
Dictionnaire de la langue française. Lexis, Jean Dubois (coord.), Paris, Larousse-Bordas, 1999.
Dictionnaire du français contemporain, Jean Dubois, René Lagane, Georges Niobey, Didier Casalis, Jacqueline Casalis, Henri Meschonnic, Paris, Librairie Larousse, 1966.
Dominique et Michèle Frémy, *Quid*, Editions QUID Robert Laffont, 1982.
Duden, *Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache*, Mannheim, Wien, Zürich, 4. Ausgabe, 2000.
Duden, *Deutsches Universalwörterbuch*, ed. G. Drosdowski, Mannheim, Wien, Zürich, 5. Ausgabe, 2003.
Duden, *Fremdwörterbuch*, (Der Duden in 10 Bänden, Band 5), Mannheim, 3. Ausgabe, 1974.
Il dizionario della lingua italiana, di Giacomo e Gian Carlo Oli, Firenze, Casa Editrice Felice Le Monnier S. p. A., 1995.
Le Nouveau Petit Larousse, Paris, Librairie Larousse, 1972.
Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, Texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey, Paris, Dictionnaires Le Robert, 1993.
Oxford Dictionary and Thesaurus, Edited by Maurice Waite, Oxford University Press, 2007, p. 413.
Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged, Editor in Chief Philip Babcock Gove, Ph. D. and The Merriam – Webster Editorial Staff, Könemann, 1993.

THE NOTION OF PHRANCOPHONY IN DIACHRONY . SEVERAL CONSIDERATIONS
(Abstract)

Key-words: *Phrancophony, Phrancophone, significance.*

The article aims at presenting the complexity of the Phrancophone phenomenon and the significance acquired in diachrony by the notion of *Phrancophony*.

CRITERII EXTRAFILOLOGICE ÎN ANALIZA ETIMOLOGICĂ ORIGINEA CUVÂNTULUI ROMÂNESC *ORAŞ*. RADICALUL *ΧΏΡΑ*/CHORA (II)

LAURENŢIU NISTORESCU

Cuvinte-cheie: *oraş, χώρα, etimologie, circulaţie terminologică, urbanism*

După cum sperăm că am demonstrat în prima parte a acestui studiu[1], prezumţia că termenul românesc ***oraş*** ar proveni din cuvântul maghiar ***város*** – prezumţie vehiculată în notele etimologice ale dicţionarelor noastre ca certitudine, în pofida faptului că ea nu se întemeiază pe investigaţie critică autentică – este subminată de cel puţin trei factori: lipsa de convergenţă fonetică cu dubletul de structură şi vehiculare interlingvistică analoage ***Maros/Mureş***, impedimentul logico-istoric de a căuta originea unui cuvânt exprimând o instituţie habitaţională sedentară în vocabularul unei populaţii migratoare, respectiv, ignorarea faptului că acest termen se regăseşte, de timpuriu, în toată aria locuită de traco-daco-români, inclusiv în zonele care nu au făcut niciodată obiectul unor influenţe cultural-lingvistice maghiare. Am încercat totodată să sugerăm (fără a detalia problema, care depăşeşte tematica intervenţiei noastre) că presupusul etimon maghiar îşi are propria sa "poveste", cu nimic mai prejos, dar diferită de cea pe care a parcurs-o cuvântul românesc similar, cu care s-a întâlnit în plan semantic şi fonetic doar spre sfârşitul medievalităţii, într-o epocă în care cele două idiomuri vecine erau solid structurate sub aspect terminologic. "Povestea" cuvântului românesc

[1] Nistorescu 2011, pg. 31-39

oraş nu ar fi însă completă dacă nu am da şi un răspuns în cheie pozitivă întrebării privind originea sa, respectiv, dacă nu am arăta care este, în opinia noastră, etimonul real.

Înainte de a proceda ca atare, considerăm că nu este lipsit de importanţă să vedem care a fost, în spaţiul de sinteză culturală şi lingvistică daco-română, evoluţia realităţii pe care o desemnează cuvântul analizat – ştiut fiind, din teoria comunicării, că realitatea determină devenirea elementului lingvistic şi nu invers. În speţa noastră, realitatea este localitatea urbană, privită ca universaliu, ca şi categorie generică a cărei reflectare în vocabularul comun constituie o necesitate de cauzalitate univocă. La data celei mai vechi consemnări scrise pe care o cunoaştem până în prezent[2] a cuvântului ***oraş***, această categorie de aşezări umane avea, în spaţiul de afirmare a limbii daco-române ca idiom dominant de comunicare[3], o existenţă neîntreruptă de aproape două milenii[4]. Coloniile greceşti de la Pontul Euxin au monopolizat primele trei secole de manifestare a fenomenului urban, constituind apoi atât modelul pentru primele aşezări de statut suprarural create de autohtoni[5], cât şi componenta cea mai importantă a mediului eminamente urban din spaţiul geto-dacic, până la începutul erei creştine, când şi unele, şi altele intră sub dominaţia romană atât sub aspect politico-militar, cât şi ca formulă instituţională şi cultural-civilizaţională. Vreme de şase secole, urbanitatea de

---

[2] Anul 1435, într-un document referire la oraşul Vaslui (cf. Rosetti 1982, pg. 22)

[3] Teritoriul delimitat generic de limitele naturale Marea Neagră-Nistru-Tisa-Cataractele Dunării-Munţii Balcani

[4] Este general acceptat faptul că cel mai vechi oraş apărut pe actualul teritoriu românesc este Histria/Istros, o colonie întemeiată de Milet înainte de jumătatea sec. VII î.Hr., având de la început atribute urbane ferme

[5] Cea mai veche aşezare cu incontestabile atribute urbane creată de autohtonii geto-daci pare a fi oraşul de la Sboryanovo (Bulgaria de nord-est), identificat probabilistic cu Dausdava şi considerat a fi exercitat funcţia de capitală a regatului getic în secol IV î.Hr. (epoca Kothelas-Dromichetes). În pofida aparenţelor, categoria de aşezări urbane geto-dacice nu se reduce la dave, semnificativ fiind faptul că însăşi Sarmizegetusa, cel mai important complex urban al dacilor, nu a fost niciodată desemnată prin acest termen.

formulă romană[6] este consistent reprezentată în bazinul Dunării de jos, unde, după aşa-numita "retragere aureliană", zeci de oraşe continuă să funcţioneze ca atare pe ambele maluri ale Dunării, unele dintre cele nordice (precum Sucidava) abia începându-şi perioada de înflorire[7] - în vreme ce multitudinea oraşelor dintre Dunăre şi Haemus/Balcani, inclusiv cele din Scitia Minor/Dobrogea, îşi continuă evoluţia, depăşind adesea nivelele de dezvoltare pe care le avuseseră coloniile greceşti de la Pontul Euxin anterior cuceririi romane. Chiar şi după prăbuşirea frontierei dunărene a Imperiului Roman de Răsărit, la începutul sec. VII, şi intrarea regiunilor sudice ale sintezei daco-române, la sfârşitul aceluiaşi veac, sub dominaţia nou-creatului Ţarat Bulgar, fenomenul urban nu-şi încetează prezenţa[8] în nici una din marile regiuni ale fostei Dacia Magna. Astfel, Tomis-Constanţa este amintită cu numele antic în anul 883,

---

[6] Şi în acest caz, este util să precizăm că urbanitatea romană nu se reducea la aşezările care dobândeau, ca privilegii politice, rangurile de *municipium*, *colonia* sau *metropola* (această practică fiind, de altfel, abandonată începând cu a doua jumătate a secolului III – epoca anarhiei militare)

[7] Harta militară *Tabula Peutingeriana*, redactată în sec. IV, menţionează peste 40 de aşezări urbane în spaţiul fostei Dacii Traiane, unele dintre acestea (precum Dierna, Drobeta, Sucidava sau Constantiniana Daphne) apărând, prin demnitarii care le reprezentau, şi în lista de demnităţi imperiale *Notitia Dignitatum*, redactată în jurul anului 400. În cvasitotalitatea cazurilor, cercetările arheologice au confirmat continuitatea de locuire în formulă urbană şi după sfârşitul sec. III, dar şi existenţa unor aşezări urbane cu înzestrări edilitare similare în unele teritorii ale „dacilor liberi", cu precădere în Muntenia, unde existenţa mai multor oraşe este consemnată şi de o serie de documente scrise, precum hagiografia Sfântului Sava Gotul. Actele administrative ale împăratului Justinian citează, la rândul lor, la jumătatea sec. VI, mai multe aşezări urbane nord-dunărene (Recivida, Literrata/Lederata, Arcidava), în vreme ce vechiul oraş Drobeta/Severin primeşte efemer, ca dovadă a însemnătăţii sale, numele soţiei basileului, Theodora.

[8] Ca pretutindeni în Europa, inclusiv în regiuni puternic urbanizate precum Italia, Grecia sau Asia Minor, unele oraşe decad (refacându-se sau nu mai târziu) sau dispar cu totul, însă alte aşezări dobândesc atribute urbane – fie prin regruparea populaţiei, fie prin dobândirea statutului de reşedinţă a unei autorităţi politice, militare sau ecleziastice, fie prin efectul mutaţiilor economice. O „degradare" generală a urbanităţii (în fapt, o schimbare de funcţii a acestui mediu habitaţional) este caracteristică epocii medievale pe tot continentul, procesul fiind mai accentuat (dar nu complet) în fostele periferii imperiale.

într-un catalog al scaunelor episcopale din Ţaratul Bulgar, şi cu numele nou Constantia în tratatul *De administrando Imperii* al împăratului Constantin al VII-lea Porfirogenetul, din anul 950, document în care apare şi oraşul Selina/Sulina. Tibiscum-Caransebeş reapare în documentele ecleziastice din epoca basileului Vasile cel Mare – spre exemplu, în 1011 (indicat drept *castrum* Tibisco) şi în 1020, sub numele uşor alterat Dibiskos, ca centru sufragan episcopiei de Branicevo –, în condiţiile în care continuitatea de locuire şi o activitate indicând cert un statut suprarural este documentată arheologic în arealul imediat al oraşului antic pentru toate secolele care au urmat consemnării din *Notitia Dignitatum*. Un caz de continuitate urbană şi mai evident este cel al cetăţii portuare Tyras, care nu şi-a încetat niciodată funcţionarea, dobândind în schimb denumiri noi, consonante cu noii hegemoni: Maurokastron, Asprokastron. Cartografia "epocii anului o mie"[9] sau cronicile mijlocului de Ev Mediu[10] sunt la rândul lor explicite în prezentarea unei ample reţele de aşezări urbane în bazinul Dunării de jos, care vor beneficia de o nouă perioadă de prosperitate, după 971 (anul revenirii frontierei bizantine la Dunăre, după *reconquista* împăratului Ioan Tzimiskes), pentru a constitui apoi, odată cu insurecţia katepanului Nestor din 1073, ca semn al vigorii lor, factorul politico-demografic care a iniţiat şi configurat statul Romaniei de Târnovo, creat de Fraţii Asăneşti în 1185.

Din această altminteri foarte sumară trecere în revistă a evoluţiei urbane din spaţiul daco-roman se desprind mai multe concluzii. Cea dintâi, deja enunţată, este că în această regiune au existat neîntrerupt

---

[9] Un exemplu în acest sens îl constituie Harta maritimă întocmită în 1154 de geograful arab Idrisi, care menţionează oraşele portuare Axiopolis/Aniksuboli (Cernavodă), Vicina/Disina, Tomitana/Tamtana ş.a.

[10] Aşa-numita „cronică a lui Anonymus" aminteşte, la cumpăna secolelor IX/X, centre urbane precum Zotmar (Satu Mare), Biharea, Morisena ş.a. – calitatea lor urbană fiind certificată prin menţionarea unor garnizoane importante (de ordinul sutelor, în cazul Bihariei), a unor importante mănăstiri şi a includerii lor pe traseele unor misiuni diplomatico-militare bulgare sau bizantine. În cealaltă parte a spaţiului românesc, la Dunărea de jos, Cronica lui Pseudo-Nestor menţionează 80 de „goroduri" (termenul slavon în exprimă pe autor, nu pe locuitori) peste care voia să se înstăpânească în anul 969 cneazul Sviatoslav.

oraşe de-a lungul a aproape două milenii înainte de cea mai veche atestare a termenului autohton asociat – termen care, dacă se afla în uz la anul 1435, ca vocabulă care nu necesita nici o denominare, trebuie să fi fost cunoscut în această formă cu cel puţin două-trei generaţii mai devreme. O a doua concluzie este aceea că, de-a lungul acestui lung răstimp, instituţia habitaţională a oraşului s-a manifestat într-un context cultural dominat şi modelat de structurile civilizaţionale greacă şi romană, respectiv, de acea sinteză a lor care a format complexul cultural-lingvistic romeic/bizantin[11] – firesc fiind ca această puternică amprentă[12] să se reflecte şi în terminologia administrativă şi a vocabularului dependent de aceasta, într-o formulă bine integrată vocabularului comun. Nu în ultimul rând, o a treia concluzie pe care o reţinem, poate mai discretă, dar de neignorat, este faptul că îndelunga manifestare a fenomenului urban în spaţiul daco-roman şi românesc, metamorfozele pe care localităţile urbane cu continuităţi semnificative le-au cunoscut, precum şi marea diversitate pe care o prezenta lumea aşezărilor suprarurale din acest areal au adus în prim-plan, cu necesitate probabilist-statistică, în definirea subliminală a categoriei generice a oraşelor, nu elemente de înzestrare edilitară (cum ar fi sugerat etimonul invalidat ***varos***), ci aspecte de realitate socială – comunitatea umană fiind numitorul comun al tuturor cazurilor particulare din spatele termenului pe care-l analizăm.

O dată stabilit contextul cultural al formării cuvântului ***oraş***, să ne îndreptăm atenţia asupra termenului propriu-zis. Primul lucru pe care-l observăm este că acest cuvânt are cel puţin aparenţa unui

---

[11] Poate nu este de prisos să precizăm că Imperiul de Constantinopol se autodesemna drept ***Romania***, în vreme ce nomenclatorul *Bizanţ/bizantin* este o creaţie terminologică de catedră.

[12] La concurenţă cu modelul dominant greco-roman, asupra limbii daco-române a acţionat şi relativ noua (nouă, în raport cu momentul 1435) sinteză cultural-lingvistică slavonă, care a produs – în registrul aici analizat – termenul bine cunoscut ***târg***. Acesta este însă, pe de o parte, doar un sinonim parţial al cuvântului autohtonizat ***oraş***, iar pe de alta, doar obiect al unei circulaţii lingvistice secundare în raport cu cea de care a beneficiat cuvântul eminamente românesc.

termen compus, sufixul identificabil *–aş*[13] reprezentând una dintre cele mai specific româneşti "tehnologii" de inovare semantică, într-o "colegialitate" care reuneşte atât termeni de vocabular comun (precum *călăr**aş***, *sut**aş***, *suliţ**aş***, *cămăr**aş*** ş.a.m.d.), cât şi deloc puţine nume proprii, cu precădere toponime şi antroponime (ca *Medi**aş***, *Crâng**aş**(i)*, *Buzi**aş***, *Colib**aş**(i)*, *Ion**aş***, *Toder**aş***, *Grigor**aş*** etc.). Fapt deloc surprinzător în lumina celor prezentate mai sus, descoperim, după detaşarea sufixului, un termen cu funcţionalitate de sine stătătoare, a cărui apartenenţă istoricizată la vocabularul limbii dacoromâne nu poate fi pusă la îndoială – şi care, în acelaşi timp, are o solidă ancorare în registrul semantic conex instituţiei administrative urbane: ***ora/hora***.

În legătură cu acest termen şi cu derivaţiile sale, dicţionarul-etalon al limbii române, DEX[14], reţine următoarele semnificaţii: „dans popular românesc [...] cerc format de aceia care execută acest dans" şi „petrecere ţărănească unde se dansează jocuri populare"[15] – pentru ***hora***; „rotocol mare de fân" – pentru ***horişte*** şi ***horitură***[16]; „unitate de măsură a timpului [...], distanţă, spaţiu care poate fi

[13] Fără a intra în detalii (acestea depăşind tema intervenţiei noastre prezente), reţinem ipoteza că valenţele modelatoare ale acestui sufix ar putea exprima acţiunea substratului traco-geto-dacic. Ipoteza este mai pe larg prezentată de Grigore Brâncuş (Brâncuş 2009, pg. 135-141)

[14] Ediţia folosită aici este DEX 1998, fiind de precizat că, în cazul semnificaţiilor citate, nu există practic nici o diferenţă faţă de ediţiile anterioare sau de versiunile electronice ale acestui dicţionar

[15] DEX 1998, pg. 464. Nu putem să nu ne exprimăm mirarea pentru propunerea de etimologie pe care o avansează DEX în cazul cuvântului ***horă***, pe care-l derivează, fără nici o justificare, din bulgarul *horo*, în condiţiile în care termenul este atestat în scris, repetat în mii de cazuri, pe spaţii care depăşesc arealul balcanic, cu secole înainte de sosirea bulgarilor turanici în bazinul Dunării - aspect asupra căruia vom reveni cu un alt prilej.

[16] DEX 1998, pg. 464. Regional se înregistrează şi varianta ***oară/hoară***, pentru care DEX reţine doar semnificaţia secundară de pasăre de curte. Sensul cuvintelor ***horişte, horitură*** trimite aproape direct la un termen clasic al limbii latine, ***horreum, horrea*** (hambar, adunare a recoltei), care pare a avea o conexiune de substrat, posibil influenţată tot de limba greacă, cu mai specializatul cuvânt ***hora, horeo*** (oră, dar şi timp generic sau anotimp)

parcurs în timp de un ceas” – pentru ***oră***[17]. Lesne de observat, toate aceste sensuri converg spre semnificaţia de adunare, cuprindere, mulţime delimitată, semnificaţie pe care o reţin şi termenii echivalenţi din principalul dialect sudic al limbii române, aromâna. Astfel, în acest dialect[18] se regăsesc atât cuvintele ***oarâ*** – „oră”, ***huro*** (cu varianta ***huradz***) – „horă”, cât şi doi termeni care, în aparenţă, nu au corespodent din daco-română: ***horyea*** – „separare, despărţă-mânt”[19] şi, respectiv, ***hoarâ***, al cărui înţeles modern (reţinut şi de dicţionarul Papahagi) este „sat, aşezare rurală”, dar pe care contexte literare tradiţionale aromâneşti[20] îl denominează ca şi „comunitate”. Or, acelaşi sens specific îl are şi termenul clasic grec ***chora***[21], din care, indubitabil, este derivat şi cuvântul aromân ***hoarâ***. Ca şi vocabula aromână, noţiunea greacă nu se aplică oraşului propriu-zis, în sensul în care îl percepem astăzi[22], ci unei comunităţi dispersate pe un teritoriu mai larg, dar unite totuşi printr-o structură instituţională, la rândul său de natură suprarurală, care se raportează la un centru bine definit[23]. În antichitatea greacă şi în epoca propriu-zis elenistică,

[17] DEX 1998, pg. 725

[18] Pentru certificare, utilizăm aici dicţionarul elaborat de Tache Papahagi (Papahagi 1974)

[19] Derivat din acesta, este atestat şi termenul ***huryeatâ*** – „despărţire”, care a dobândit mai recent şi sensul modern de „separatism”

[20] Poate cel mai notoriu dintre acestea este cântecul tradiţional „Hoara armânească”, unde traducerea „satul aromân” este (după cum o dovedeşte analiza pe text) mai puţin fiabilă decât „comunitatea aromână”. Interpretarea este susţinută şi de existenţa, alături de termenul de derivare directă ***huryeatu*** – „sătean, ţăran”, a cuvântului ***huryenatu*** – „consătean”, care implică raportarea la o comunitate organizată (ca echivalent local pentru cetăţenie). Să precizăm, pentru a întregi tabloul, că avem consemnat şi diminutivul termenului în discuţie: ***huricâ*** – „sat mic, cătun”.

[21] Păstrăm transliterarea consacrată academic a acestui cuvânt, consemnând totuşi observaţia că principiul fonetic, dominant în scrierea românească, cere ca termenul de redactare greacă ***χώρα*** să fie transcris ***hora***. Pronunţia celor doi termeni este, oricum, cvasiidentică.

[22] Pentru acesta, greaca clasică dispunea (ca şi astăzi) de termenul consacrat ***polis***, care era în uz – fireşte, ca împrumut lingvistic – şi printre daco-români şi aromâni, aşa cum o dovedesc toponime precum Ioannopolis sau Moscopole.

[23] Frecvent, ***chora*** era asociată unui ***polis***, ca unitate administrativă *extra muros*. Situaţiile în care centrul unei ***chora*** nu avea statut de polis sunt, la rândul lor, foarte numeroase.

termenul ***chora*** avea deja o carieră semantică excepţională, Platon atribuindu-i, spre exemplu, în dialogul *Timaios*, suprasensul filosofic de matrice. Semnificaţia principală, dominantă, a termenului a rămas însă, până în prezent, cea de funcţie administrativă, fapt certificat atât de preluarea sa într-o largă paletă de toponime[24], cât şi de contextele, foarte numeroase, în care noţiunea este utilizată ca termen comun[25].

Dacă preluarea în sinteza lingvistică daco-română a unui termen de referinţă instituţională grecească/romeică se explică, credem, de la sine, în condiţiile în care fenomenul urban din bazinul dunărean a evoluat sub incontestabila influenţă culturală constantinopolitană, este legitim să ne întrebăm, totuşi, de ce termenul ales nu a fost mult mai consacratul ***polis***? Răspunsul este, în opinia noastră, foarte simplu: pe de o parte, centrele urbane din spaţiul daco-român au avut, de-a lungul mileniului I, poate cu rarisime excepţii, dimensiuni reduse[26], care nu confereau vorbitorilor analogii suficiente cu urbanitatea dezvoltată a unui polis autentic, iar pe de alta, aceste centre au fost frecvent supuse destructurărilor de tot felul[27], continuitate demo-

---

[24] Citām, dintr-o mai extinsă listă de exemple posibile, oraşul Chora din insula grecească Mykonos, respectiv, aşezarea Chora din suburbia Constantinopolelui (astăzi, cartier în Istanbul) – ambele aflate în uz şi în prezent. Dintre toponimele dispărute, amintim, dată fiind apartenenţa sa la spaţiul de sinteză daco-romană, aşezarea Chora dagei, menţionată într-o inscripţie (astăzi aflată la Muzeul Naţional din Constanţa) de pe vremea împăratului Antoninus Pius, din apropierea Histriei.

[25] O amplă analiză a relaţiei dintre ***chora*** şi ***polis*** (respectiv, centrul politic), incluzând şi exemple de contexte ale utilizării termenului în antichitate, la Kolb 2004

[26] Cu excepţia Sarmizegetusei Regia, nici o aşezare identificată drept *dava* nu pare să fi depăşit nivelul de trei-patru mii de locuitori, nivel la care, după aşa-zisa „retragere aureliană”, s-au comprimat şi fostele municipii romane, şi în jurul căruia au gravitat, până spre orizontul apariţiei termenului ***oraş***, şi marea majoritate a aşezărilor urbane din medievalitatea daco-română.

[27] Cazuistica daco-română este, sub acest aspect, foarte bogată, nerezumându-se la efectele unor stări de beligeranţă. Histria a rezistat pe situl său vreme de peste un mileniu, refăcându-se după mai multe invazii, pentru a ceda până la urmă în faţa înnisipării golfului care-i asigura accesul pe Dunăre. La rândul său, Tibiscum-Caransebeş şi-a glisat lent vatra spre sud, presat mai ales de epuizarea vecinătăţii agrare. Epidemiile, dobândirea sau pierderea de privilegii comerciale, deciziile politice etc. şi-au spus şi ele cuvântul în creşterile şi descreşterile centrelor urbane

grafică (inplicit şi cultural-lingvistică) prezentând nu oraşul propriu-zis, ci comunitatea care gravita în jurul acestuia – adică tocmai ceea ce desemnează termenul ***chora***. Ca şi în celelalte cazuri în care a fost utilizat[28], sufixul –***aş*** a avut menirea de determinant/localizant al noţiunii derivate: astfel, dacă termenul *suta*+***aş*** numeşte persoana care deţine, într-o enumerare anume, numărul o *sută*, dacă *suliţa*+***aş*** înseamnă deţinătorul de *suliţă*, dacă *Ion*+***aş*** sau *To(a)der*+***aş*** indică persoana având calitatea de a face parte (de a deţine dreptul de membru) din/al clanul(ui) lui *Ion/Toader*, *(ch)ora*+***aş*** a ajuns să desemneze locul care deţinea calitatea de centru pentru ***chora/hora*** – adică pentru comunitatea a cărei polarizare o asigura nucleul urban în cauză.

Credem că putem estima şi perioada în care s-a produs această derivare – în care termenul ***oraş*** a luat naştere şi s-a impus în limba daco-română. Din faptul că dialectele sud-dunărene nu au asimilat această inovaţie, păstrând doar forma arhaică ***chora*** – devenită, din raţiuni de specificitate fonetică ***hoarâ*** –, putem deduce că inovaţia s-a produs la mai multe generaţii după relativa separare a celor două arii ale străromânei, respectiv, după secolul VII. Consemnarea în scris a cuvântului în secolul XVB ne oferă, de asemenea, un *terminus pro quem*, care ne îngăduie să apreciem că naşterea noului cuvânt se petrece, cu cea mai mare probabilitate, în aşa-numita „epocă a anului o mie": veacurile IX-XII. Deloc întâmplător, acesta este intervalul în care aria nordică a romanităţii orientale se detaşează cel mai puternic de sursele de inovare cultural-lingvistică de care depinsese până atunci – latina şi greaca/romeica – şi începe să-şi formeze mecanisme de inovare proprii. Iar o dată cu formarea noului cuvânt, forma arhaică ***(c)hora*** începe să evolueze, prin graduală specializare, spre sensul devenit tradiţional în limba daco-română, de joc popular (hora românească fiind, la urma urmei, un ritual de întrunire a comunităţii) – în vreme ce, prin păstrarea ca noţiuni distincte a termenilor ***ora*** şi

– dar cazuri în care populaţia de pe teritoriul asociat acestora să fi fost cu totul dislocată sunt marginale.

[28] Nu luăm în discuţie aici şi funcţia de diminutivare (precum în cuvintele *ging**aş***, *drăgăl**aş*** ş.a.), pe care, oricum, sufixul –***aş*** pare să o fi dobândit mult mai târziu

horişte/horitură, moşteniţi indubitabil pe filiera latină, s-a menţinut conexiunea cu un nivel semantic mai profund, comun latinei şi greacăi.

Dispunem, din fericire, şi de câteva jaloane consemnate în scris ale acestui proces. Astfel, utilizarea cuvântului greco-elenistic ***chora*** pare să fi fost valorificată toponimic încă din primele secole ale erei, fapt sugerat de existenţa unor denumiri de localităţi autohtone, de condiţie suprarurală, precum Capora[29], deloc întâmplător situată în vecinătatea apropiată a salbei de polisuri pontice. Spre „epoca anului o mie”, care survine după ce regrecizarea Romaniei de Constantinopol devenise un fapt istoric, pe tronsonul românesc al Dunării pot fi observate mai multe toponime care par să reflecte etape intermediare ale asimilării termenului de centru imperial în idiomul provincial al periferiei nordice. Unul dintre acestea este, indubitabil, *Horom* (*castrum Horom*)[30], aşezare de polarizare urbană (cetate) de la Dunărea bănăţeană, aflată în stăpânirea ducelui Glad de Morisena – derivarea toponimului din termenul greco-romeic specializat, într-o epocă în care Bizanţul îşi restabilise frontiera pe Dunăre şi îşi (re)vasalizase formaţiunile etno-politice din această regiune, fiind practic singura ipoteză viabilă. Faptul că geograful armean contemporan Vardan Vardapetul[31] utiliza practic acelaşi termen pentru desemnarea Romei, ca şi pentru desemnarea locuitorilor romanici din bazinul Dunării de Jos (locuitori ai mulţimii de *gorod*-uri peste care voise să se înstăpânească cneazul Sviastoslav cu un veac mai devreme) este, de asemenea, în deplină concordanţă cu această interpretare: la urma urmei, reţeaua aşezărilor urbane de pe cele două maluri ale fluviului au asigurat atât continuitatea impulsurilor de

---

[29] Tabula Peutingeriana VIII, 5. Ilustrativ pentru disponibilitatea formării de toponime cu ajutorul termenului grecesc ***chora*** este faptul că pe acelaşi document de secol IV, de incontestabilă expresie lingvistică latină, este menţionat, chiar în Italia, şi centrul urban Choreva (Tabula Peut. IV, 3), respectiv, în spaţiul illiric, aşezarea Mesochora (Tabula Peut. VI, 1)

[30] În acest caz, abandonarea denumirii arhaice Lederata se explică prin faptul că vechiul centru urban dispăruse, în vreme ce noua cetate a rezultat din repolarizarea comunităţii din arealul înconjurător – altfel spus, a ***chorei***.

[31] Cunoscut şi ca Vardan Areveltsi, autor al unei Geografii elaborate la jumătatea sec. XIII

romanizare, cât şi identitatea cultural-politică a românilor. Un altul este, doar aparent surprinzător, dubletul toponimic *Bihor-Biharea* – a cărui interpretare trebuie să ţină seama mai întâi de faptul că, aşa cum ne indică grafiile timpurii (forma *Bychor*/*By-chor* se numără printre variantele primare, dacă nu cumva este chiar cea mai veche), avem de-a face cu un termen compus, iar apoi de faptul că prima parte a termenului face trimitere directă la etniconul grupării dacice care locuia în teritoriile bihorene încă din perioada preromană, continuându-şi autonom existenţa în paralel cu funcţionarea provinciei Dacia Augusti şi ulterior acesteia: biphii[32]. Ne atrage atenţia şi faptul că trascrierea primară a denumirii actualei aşezări Orăştie a fost *Woras* (*civitas Woras nominata*)[33] şi nu Waros/Varos, aşa cum s-a impus mai târziu în nomenclatorul oficial, această formă fiind foarte apropiată de cea pe care a ajuns să o îmbrace cuvântul românesc ***oraş***, la data deplinei sale autohtonizări.

Concluzionând, vom afirma că originea cuvântului românesc ***oraş*** trebuie căutată în termenul administrativ romano-elenistic ***chora***, intrat de timpuriu (ca împrumut lingvistic) în vocabularul populaţiei de sinteză traco-daco-romană şi în toponimia conexă, pentru ca, după separarea romanităţii dunărene, în consecinţa evenimentelor care au bulversat regiunea balcanică în cursul secolului VII, el să evolueze, doar în arealul propriu-zis daco-român, spre forma contemporană, pe care a derivat-o semantic din noţiunea de comunitate teritorială, printr-un procedeu propriu de determinare: sufixul –***aş***.

Bibliografie selectivă:

DEX 1998	***, Dicţionarul explicativ al limbii române, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Ed. Univers Enciclopedic.
Brâncuş 2009	*Brâncuş, Grigore*, Cercetări asupra fondului traco-dac, Ed. Dacica, Bucureşti.

[32] Biphensis, în transliterarea lui Ptolemeu (Geografia III, 8, 3)

[33] Pascu I, pg. 238. În acest caz, nu excludem însă posibilitatea de a ne afla în faţa unei erori de redactare

Kolb 2004	*Kolb, Frank* (ed), Chora und Polis, Ed. Oldenbourg, Munchen.
Nistorescu 2011	*Nistorescu, Laurenţiu*, Originea cuvântului românesc *oraş*. O ipoteză nesustenabilă, în "Philologica Banatica" nr. 2/2011, Ed. Mirton, Timişoara, pg. 31-39.
Papahagi 1974	*Papahagi, Tache*, Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic, Ed. Academiei RSR, Bucureşti.
Pascu I	*Pascu, Ştefan*, Voievodatul Transilvaniei vol. I, Ed. Dacia, Cluj-Napoca.
Pascu II	*Pascu, Ştefan*, Voievodatul Transilvaniei vol. II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca.
Rosetti 1982	*Rosetti, Alexandru*, Schiţă de istorie socială a limbii române, Ed. Eminescu, Bucureşti.

EXTRAPHILOLOGICAL CRITERIA IN ETIMOLOGICAL REVIEWS
THE ORIGIN OF THE ROMANIAN WORD *ORAŞ*. THE ROOT *ΧΏΡΑ*/CHORA (II)

Socio-anthropological and cultural-historical criteria require the consideration of the Greek root χώρα/chora for the etymological re-evaluation of the Romanian word *oraş*. The use of this root on the Daco-Romanian territory during the first millennium and even before is well documented and the derivation with the *–aş* suffix is typical of the Romanian language.

CULTIVAREA LIMBII ROMÂNE ÎN ŞCOALA ROMÂNEASCĂ BĂNĂȚEANĂ DE LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL CELUI URMĂTOR, PROCES ACTIV DE CONŞTIENTIZARE A IDENTITĂȚII

BANADUC IOANA LOREDANA

Cuvinte-cheie: *cultivarea limbii materne, şcoală românească, identitate*

Din punct de vedere cultural, în Banat, în perioada 1860-1918, a fost continuată direcția trasată de reprezentanții Şcolii Ardelene.

S-a prefigurat o mutație a trecutului în prezent prin puntea ideologică iluministă: „animatorii culturii româneşti, flăcări de sacru elan în poarta vînturilor, îşi întind, de un secol şi mai bine, unul altuia, moştenirea de îndemnuri”[1].

Progresul cultural s-a desfăşurat de la o generație la alta, căci „nu a fost dat unei generații să înceapă şi să întemeieze triumful unei credințe”, aprecia Nicolae Bălcescu[2], „ci, ceea ce o generație a început, alte generații trebuie să sfârşească şi să completeze”.

[1] Lucian Blaga, *Influențe modelatoare şi catalitice*, în *Trilogia culturii. Spațiul mioritic*. Ediţe îngrijită de Dorli Blaga. Studiu introductiv de Al. Tănase, Bucureşti, Editura Minerva, 1985, p. 330.

[2] Cf. Simona Nicolae, *Identitatea națională, sensibilitate latentă a modernității (sec .XVIII-XX),* în „Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, Alba Iulia, 2003, 7, p. 257. Autoarea nu a menționat la bibliografie lucrarea din care a preluat citatul.

În contextul „reflexelor Luminii”[3] a fost prefigurată schimbarea mentalității societății româneşti. „Era nouă” a fost privită de bănățeni prin prisma *identității naționale*, modalitate de autodefinire spirituală, fixată în mentalitatea românilor prin inițiativa răspândirii culturii în masa societății rurale, prin crezul ridicării prin şcoală a celor lăsați fără binefacerile ştiinței de carte.

Bănățenii şi-au canalizat energiile creatoare înspre realizarea unui sistem de educație în limba maternă, ghidați de îndemnul iluminist că națiunea se regenerează spiritual prin ştiința de carte. Drept urmare, pentru perioada 1860-1918, educația devine un element important al programului politic şi cultural al românilor.

Amprentă a originii şi a continuității noastre istorice, limba a fost simbolul decisiv al unității spirituale, expresie a constituirii şi a conservării naționalității, dar şi componentă a programului politic, roluri pe care limba română le-a avut în a doua jumătatea a secolului al XIX-lea şi care au fost bine înțelese de cărturarii bănățeni ai vremii: „Spiritul limbii materne, în timpul de față, când chestiunea limbii a câştigat o însemnătate în viața de stat, merită toată atenția. Pe om nu cuvântul simplu, chipul vorbirei (lautgebielde), tonul consoanelor şi al vocalelor îl influențează în grad atât de mare, încât el preferă mai curând a trăi subjugat sub regimul său, decât sub sceptrul libertății altunde, dacă ar afla să-şi piardă limba maternă. [...] Guvernele comit omor când strâmtoresc un popor în folosirea limbii materne. Ele depravează natura de sântele ei drepturi, înclinațiunile de libertatea dezvoltării, arta de o bună parte a cugetătorilor şi a artiştilor ei; ele sugrumă în inimă un râu de simțiri care, fără limba maternă, nu se pot dezvolta.”[4].

---

[3] Nicolae Bocşan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timişoara, Editura Facla, 1986, p. 14.

[4] Ion Simu, *În interesul învățământului şi a limbii materne*, în „Luminatoriul”, Timişoara, II, 1881, nr. 90, p. 179-180. Autorul menționează că a primit din partea „unui amic al foaiei noastre” ziarul „Fr. deutsche Schulzeitung”, editat la Lipsca, în 11 noiembrie 1881, din care a preluat articolul *Der Geist der Mutttersprache*. Acest articol conține o serie de principii generale referitoare la problemele limbii materne, pe care „merită să le cunoască atât învățătorimea noastră, cât şi luptătorii noşti politici”, pentru că „în Austro-Ungaria de mult se dezvoltă aceste contraste”.

Instrumentului lingvistic i se atribuie o funcție eminamente politică, astfel destinul națiunii este identificat cu cel al limbii[5].

În decursul vremii, în Banat, educația prin şcoală a devenit instrument politic pentru stat şi pentru biserică. În perioada supusă discuției s-a conturat pe lângă politica oficială a statului şi politica şcolară a bisericii. Aceasta din urmă era configurată pe baza opiniilor despre şcoală a cărturarilor români. De cele mai multe ori ideile reformatoare au fost publicate în lucrările de specialitate şi în presă: „Educațiunea nu este recunoscută numai ca o necesitate generală a omenirii, ci e legată în ținta ei de diferite corporațiuni şi organizații, dintre care cele mai însemnate sunt statul şi biserica. Ambele au interes ca educația să nu fie ceva arbitrar, lăsată la discreția singuraticilor, ci să servească scopurilor urmărite de dânsele."[6].

Pentru români, ortodoxia a fost încă din secolul al XVII-lea, de pe vremea mitropolitului Varlaam, religia identitară românească, „o chezăşie a integrității şi unității țării noastre, a națiunii"[7]. Spiritul ortodox, prin biserică, a fost energia morală, ocrotitoare a şcolilor, atunci când politica statului[8] s-a dezvoltat împotriva ideii de şcoală în limba română[9].

---

[5] Doina David*, Limbă şi cultură. Româna literară între 1880-1920. Cu privire specială la Transilvania şi Banat,* Timişoara, Editura Facla, 1980, p. 14.

[6] Petru Bandu, *Personalitatea învățătorului. Drepturile şi limitele ei*, în „Educatorul", III, 1911, nr. 1, p. 7.

[7] Al. Niculescu, *Ortodoxie şi reformă sec. XVI-XVII,* în *Individualitatea limbii române între limbile romanice.4. Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003, p. 253.

[8] Politica statului a urmărit întotdeauna susținerea şcolilor de către comunități. Având în vedere imposibilitatea acestora de a le susține, s-a impus „confesiunea religioasă a românilor, pentru o trecătoare vremelnică ajutorință din partea statului". Prin Ordinul 67343 din 15 ianuarie 1862 al Consiliului Regesc Maghiar, şcolile poporale bănățene au devenit şcoli confesionale, sub autoritatea bisericii ortodoxe. Limba de predare era stabilită de către susținătorii acestora. Planul de învățământ era stabilit de către întreținători, cu condiția să respecte planul dat de către stat.

[9] Lazăr Triteanu, *Şcoala noastră 1850-1916, Zona culturală*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1919, p.8. Autorul menționează că în loc să se respecte directiva politică enunțată în 1850, referitoare la organizarea şcolilor poporale, ca o „lucrare armonică a factorilor bisericeşti cu cei politici", statul, „unul dintre cei

Prin legea din anul 1907, dată de Albert Apponyi, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii, a fost precizat noul scop al învăţământului: „Fiecare şcoală şi fiecare învăţător, fără considerare de caracterul şcolii şi împrejurarea că beneficiază de ajutor sau ba, se datorează a dezvolta şi întări în sufletul elevilor spiritul de alipire către patria maghiară şi conştiinţa aparţinerii la naţiunea maghiară. Punctul acesta de vedere trebuie să predomine întreaga instrucţiune.”[10].

Prin intermediul presei, învăţătorii au ripostat, întrebându-se retoric care ar fi rostul şcolii confesionale potrivit articolului de lege XXVII din 1907, ce se întâmplă cu învăţământul în limba maternă: „[...] articolul acesta de lege a supus intelectul, atât al învăţătorului, cât şi al elevului la predarea şi primirea unui material de învăţământ ce aproape trece barierele posibilităţii omeneşti.

Este doar mult cunoscut că scopul sfânt al tuturor şcolilor elementare din lume a fost precizat prin puterea de lumină şi sentiment al geniilor şcolii şi acest scop este: «dezvoltarea intelectuală, morală, religioasă, estetică şi fizică a copiilor poporului, ca ei să poată deveni oameni harnici şi folositori sieşi, familiei, patriei şi societăţii omeneşti».

Pentru ajungerea acestui scop toţi maieştrii aleşi ai pedagogiei au stabilit ca mijloc principal al educaţiunii şi instrucţiunii limba maternă a elevului, acest «product instinctiv al minţii omeneşti», cum zice Titu Maiorescu;[...]

Ne-au rămas cinci ore şi jumătate pentru cultivarea limbii româneşti, acest talisman preţios. Se iveşte acum nedumerirea oare i se va putea da în acest răstimp îngrijirea recerută de rostul şcolii noastre, răspund un categoric da. [...] Călchiul ahileic al neamului nostru îl formează şcolile. Tocmai pentru aceasta, cred eu, învăţătorilor, voi, sunteţi beduinii pustiei Sahara. Ţelul vostru este de a ajunge în pace de la o oază până la cealaltă, întâmplându-se ca la

---

doi factori, cel mai tare, [...] a apucat o direcţie diametral opusă bisericei, pe urma căreia şcoala confesională a avut mult de îndurat”. Prin prevederile legilor din 1879, 1883, 1896 se înteţeşte controlul din partea statului, o mare parte dintre şcolile confensionale au fost transformate în şcoli de stat, având limba maghiară ca limbă de predare.

[10] *Ibidem*, p. 18.

mijloc de cale să vă ajungă înfricoşatul vânt, voi culcaţi cămila şi vă proşterneţi pământului. De nu veţi fi înmormântaţi, plecaţi mai departe către limanul dorit”[11].

Cultivarea exprimării orale şi a exprimării scrise a elevilor, utilizarea corectă a limbii române, cunoaşterea valorilor patrimoniului cultural erau necesităţii ale momentului. Drept urmare, cultivarea limbii române prin şcoală a devenit pentru bănăţeni un mijloc activ de conştientizare a identităţii.

Pentru cărturarii vremii, limba maternă reprezenta „începutul şi centrul studiilor”, pentru elevi era „instrumentul de căpetenie al propăşirei [...]”[12]. Obiectivele studierii limbii materne vizau „ca şcolarii să-şi însuşească limba maicii, adică, să devină capabili a înţelege pe deplin vorba altora exprimată prin grai viu şi în scris în limbaj corect românesc şi să ştie exprima şi ei cugetările lor în limbaj corect şi frumos prin grai şi în scris.”[13].

Însuşirea corectă a limbii, cunoaşterea sensurilor cuvintelor, a elementelor lor alcătuitoare, a ortografiei, este de părere Mioara Avram, au „un rol formativ în ceea ce priveşte spiritul de disciplină şi de respect faţă de normele sociale”[14]. Educaţia limbajului duce la deprinderea unei exprimări civilizate, iar educaţia morală prin limbaj se referă la „cuviinţa exprimării”[15].

Astfel, putem evidenţia atât cultivarea unei atitudini faţă de limbă, în sens patriotic, cât şi cultivarea limbii ca obiect şi mijloc al educaţiei, Aceste direcţii au fost enunţate cu patos de toţi reprezentanţii de seamă ai culturii româneşti: „Dar pe cât timp studiul principal al unei şcoli primare sau rurale e limba românească, ea este totodată organul prin care neamul moşteneşte avutul intelectual şi

---

[11] Ion Mărilă, *Rostul şcolii confesionale în cadrul art. de lege XXVII 1907*, în „Educatorul”, nr. 6, 1913, p. 113.

[12] Traian Şuteu, *Cestiunea gramaticii în şcolile noastre poporale elementare*, în „Analele Reuniunii învăţătorilor români gr.-or. de la şcoalele confesionale din diecesa Caransebeşului”, Tipografia diecezană Caransebeş, 1904, p. 43.

[13] „Educatorul”, I, 1909, nr. 6, p. 2.

[14] Mioara Avram, *Limbajul şi educaţia*, în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 86.

[15] *Ibidem*.

istoric al strămoşilor lui. Copilul nu învață numai a vorbi corect, el învață a gândi şi a simți româneşte."[16].

Principiul umanist al educației, transmiterea ştiinței de carte, a trezit în rândul dascălimii adânci căutări, cu scopul de a fi găsite cele mai adecvate strategii educaționale pentru ca noile generații să învețe cât mai corect şi temeinic cu putință limba română.

Pornind de la premisa că „niciun obiect de învățământ nu contribuie aşa de mult la dezvoltarea cugetării ca învățământul limbii"[17], dascălul Petru Bandu, informat despre noutățile ştiinței, conchide: „Toate sistemele de învățământ ale şcolii moderne nizuesc să încetățenească punctul de vedere metodic ca limba să fie considerată ca un cuprins sufletesc, ca un rezultat al cugetării şi acest cuprins să fie arătat în perfecția şi claritatea recerută."[18].

Cultivarea limbii însemna cunoaşterea cuvintelor existente în limbă, a sensurilor lor şi a modalităților de îmbinare a elementelor de construcție a comunicării. Din acest motiv, în discuțiile legate despre studiul limbii materne şi dezvoltarea gândirii, se insista ca „elevul să fie stăpân pe înțelesul vorbelor legate logic în construcția zicerii, prin care îşi exprimă cugetarea"[19]. Eficacitatea actului de comunicare depindea de cunoaşterea sistemului limbii, a regulilor gramaticale, de alegerea registrului lingvistic în care se realiza comunicarea.

În acest sens, acțiunea de cultivare a limbii era privită „ca un mijloc în serviciul celorlalte obiecte [...] Gramatica nu va mai fi un scop, ci un mijloc în serviciul scrierii şi mai ales al compunerii. Gramatica este filozofia limbii. [...]"[20].

În scrierile lor, cadrele didactice au precizat că recurg la exerciții sistematice „luate din câmpul viu al limbii": „timpul ce şi-l pierdea şcolarul până acum cu memorizarea definițiilor şi cu analize, îl va întrebuința făcând exerciții de scriere şi compunere. Aceste exerciții,

---

[16] Mihai Eminescu, *Limbă şi naționalitate*, în Mihai Eminescu, *Despre cultură şi artă*. Ediție îngrijită de D. Irimia, Iaşi, Editura Junimea, 1970, p. 214.

[17] Petru Bandu, *În ce măsură contribuie învățământul limbii materne la dezvoltarea cugetării*, în „Educatorul", III, 1911, nr. 12, p. 285.

[18] *Ibidem*.

[19] *Ibidem*.

[20] *Ibidem*, p. 286.

pe lângă faptul că vor statornici o legătură între lumea reală şi cea intelectuală, vor introduce pe copil în lumea vie a limbii. [...][21].

Cu toate că rostul lecturii în şcoala poporală era asimilarea tiparelor lingvistice validate pentru acurateţea morfologică şi sintactică, începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea, rolul formativ al lecturii a început să prindă contur: „cititul este cel mai bun mijloc pentru îmbogăţirea limbii elevului nu numai cu forme limbistice noi, ci şi un cuprins intelectual nou, [...] este excelent mijloc de a promova şi dezvolta cugetarea elevului"[22].

Pentru a se ajunge la descoperirea semnificaţiilor, omul de la catedră trebuia să se asigure de „calitatea descifrării lingvistice" a textului de către elev. Acest aspect presupunea clarificări de natură lexicală din partea învăţătorului, precedate sau urmate de lectura expresivă a textului literar, pentru a le cultiva elevilor latura sonoră a limbajului.

De asemenea, lecturile succesive realizate în clasă ofereau elevilor popasurile necesare pentru reflecţie. Argumente, în acest sens, găsim în articolele publicate în presa cu preocupări pedagogice: „[...] deoarece condiţia principală a oricărei adevărate culturi este cugetarea, şi fiindcă în această cugetare rezidă întregul secret al culturii limbistice, de aceia trebuie pus cetitul în centrul învăţământului limbii materne ca izvor al culturii specifice a neamului din care face parte, dându-i-se din toate genurile literaturii cele mai bune şi cele mai alese modele de limbă şi gândire. [...] Din plăcerea sufletească a frumosului, din simţirea estetică se produce concepţia morală, ca rezultat al cugetării."[23]

Rolul exerciţiilor era să-i facă pe elevi să perceapă numeroasele registre lingvistice în care se putea realiza comunicarea, să înţeleagă că „frumuseţea limbajului înseamnă bogăţie şi varietate, nuanţare şi plasticitate, înseamnă folosirea resurselor stilistice ale limbii, folosirea cuvântului potrivit la locul potrivit"[24].

---

[21] „Educatorul", III, 1911, nr. 12, p. 306-307.
[22] Petru Bandu, *op.cit.,* p. 286.
[23] *Ibidem*.
[24] Mioara Avram, *op.cit*., p. 85.

Bibliografie

Avram, Mioara, *Limbajul şi educaţia*, în LR, XXVII, 1978.
Blaga, Lucian, *Influenţe modelatoare şi catalitice*, în *Trilogia culturii. Spaţiul mioritic*. Ediţe îngrijită de Dorli Blaga. Studiu introductiv de Al. Tănase, Bucureşti, Editura Minerva, 1985.
Bocşan, Nicolae, *Contribuţii la istoria iluminismului românesc*, Timişoara, Editura Facla, 1986.
David, Doina, *Limbă şi cultură. Româna literară între 1880-1920. Cu privire specială la Transilvania şi Banat,* Timişoara, Editura Facla, 1980.
Eminescu, Mihai, *Limbă şi naţionalitate*, în Mihai Eminescu, *Despre cultură şi artă*. Ediţie îngrijită de D. Irimia, Iaşi, Editura Junimea, 1970.
Nicolae, Simona, *Identitatea naţională, sensibilitate latentă a modernităţii (sec. XVIII-XX),* în „Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, Alba Iulia, 2003.
Niculescu, Al., *Ortodoxie şi reformă sec. XVI-XVII*, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 4. Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003.
Triteanu, Lazăr, *Şcoala noastră 1850-1916, Zona culturală*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1919.

Izvoare:
„Analele Reuniunii învăţătorilor români gr.-or. de la şcoalele confesionale din diecesa Caransebeşului", Tipografia diecezană Caransebeş, 1904.
„Educatorul", Oraviţa, 1909, 1911, 1913
„Luminatoriul", Timişoara, II, 1881

CULTIVATION OF THE LANGUAGE IN THE ROMANIAN BANAT SCHOOL AT THE END OF THE 19TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY, ACTIVE PROCESS FOR RAISING THE IDENTITY AWARENESS
(Abstract)

Key-words: *cultivation of mother's tongue, Romanian school, identity*

From the ideological point of view, the period considered is characterised by the visible attention granted to education under all its aspects.

ASPECTE ALE STILULUI JURIDICO-ADMINISTRATIV ÎN BANAT (1886-1918)

DORINA CHIŞ TOIA

Cuvinte-cheie: *stil juridic-administrativ, presă, neologisme, adaptare, arhaisme, regionalisme*

Aparţinând deopotrivă spaţiului juridic şi celui administrativ prin actele, documentele, dispoziţiile sau reglementările instituţiilor de stat[1], stilul juridico-administrativ „este strâns legat de condiţiile vieţii publice specifice structurii organizatorice a unui stat dintr-o anumită fază de evoluţie istorică”[2]. Se întrebuinţează în relaţiile oficiale dintre cetăţean şi instituţiile statului, fiind cel mai conservator dintre stiluri[3]. „Limbă a cancelariei”, menţionată de I. Heliade Rădulescu în 1839[4], acest stil cunoaşte, de-a lungul timpului, numeroase denumiri[5] şi definiţii[6], el adâncindu-se în vreme până la formarea limbii şi a poporului român[7], întrucât terminologia juridică

---

[1] Şt. Munteanu, V. Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, EDP, 1983, p. 288.
[2] *Ibidem*.
[3] D. Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Bucureşti, ESE, 1986, p. 213.
[4] *Curierul românesc*, nr. 52, p. 206, la Al. Andriescu, *Stil şi limbaj*, Iaşi, Editura Junimea, 1977, p. 242.
[5] M.M. Deleanu, *Însemnări despre stilul juridic-administrativ*, în *Studii de stilistică*, Reşiţa, Editura Timpul, 1999, p. 35-37.
[6] *Ibidem*, p. 37-38.
[7] *Ibidem*, p. 45.

populară „arată că românii aveau un sistem, deci şi un limbaj juridic administrativ încă din epoca românei comune”[8].

Certele afinităţi cu stilul publicistic[9] devin evidente şi după parcurgerea textelor regulamentelor, protocoalelor luate în diferite sinoade şi congrese bisericeşti, testamente etc., publicate în **FD** în perioada 1886-1918.

Lexicul juridico-administrativ a constituit preocuparea mai multor specialişti şi studierea lui s-a concretizat în lucrări de referinţă dintre care menţionăm: Romulus Todoran, *Contribuţii la studiul terminologiei juridico-administrative din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, III, Bucureşti, EA, 1962, p. 103-136, republicat în anul 1998 sub titlul *Contribuţii la studiul limbii române*, Cluj, Editura Clusium, p. 186-238; Doina David*, Terminologia administrativ-juridică* şi *Prefixarea, componentă a procesului de „reromanizare*” în volumul *Limbă şi cultură*, Timişoara, Editura Facla, 1980, p. 167-178 şi, respectiv, 179-198; Gabriel Ţepelea, *Activitatea lui Camil Petrescu la revista „Limba română*” (*Aspecte ale limbajului politic administrativ din Transilvania şi Banat în primii ani după Unire 1919-1921*), în volumul *Corelaţia limbă-literatură,* Bucureşti, EDP, 1971, p. 101-111.

Preocuparea **FD** pentru acest stil se vede într-un document important vizând *Unificarea terminologiei şcolare* publicat în numerele 25, 27 şi 28 din anul 1915. Este vorba despre un *Raport/Către şedinţa secţiei şcolare a Asociaţiunii ţinute în Sibiu la 30 iunie v. 1914*. În partea de început sunt prezentate opinii ale cadrelor didactice din şcoli transilvănene cu privire la necesitatea existenţei unei terminologii unitare, evidenţiindu-se:

a. rolul deosebit de important ce revine autorilor de manuale în vehicularea acesteia;

b. consecvenţa în utilizarea aceloraşi termeni în manualele „de la clasele cele mai de jos, până la cele mai de sus”;

c. fixarea ortoepiei termenilor (ex. *adiectiv* ori *adjectiv*);

---

[8] *Ibidem*, p. 46.
[9] *Ibidem*, p. 37.

d. rostirea exactă a termenului scris corect;

e. respectarea terminologiei întrebuințate în Analele Academiei Române;

f. implicarea Academiei Române în conceperea unor lucrări („opuri”) de terminologie şcolară, dicționare, instituind premii în acest scop.

Este meritorie dorința dascălilor transilvăneni de a prelua terminologia din Țară, unificarea lingvistică prefigurând-o pe cea politică („în parte terminologia şcolară e o dovadă a schimbărilor prin care a trecut şcoala noastră”, 25/1915, 6). Faptul că *Raportul* a fost publicat în paginile **FD** dovedeşte interesul redactorilor acestei publicații de a aduce la cunoştința bănățenilor hotărârea transilvănenilor şi de a conecta Banatul la permanenta luptă pentru limbă românească şi unitară a românilor din Imperiu.

Între cuvintele şi unitățile frazeologice menționate în *Raport* cu scopul de a fi înlocuite cu cele „fixate” deja în Țară, reținem pentru Banat câteva întâlnite în **FD**:

Absolut adj. (în loc de student absolut să să zică elev absolvent de…): „Teologul *absolut* s-a chirotonit întru preot” (20/1886, 6); cf. Banciu, p. 58; David, p. 168;

Aclude vb., (a aclude →[10] a adauge – alătura – adnexa): „să *aclude* la acest protocol sinodal” (17/1886, 7);

Acluz subst., (acluz, alegat → adnex): „aflând că lipseşte vreun *aclus*, această împrejurare o notează pe exhibit” (3/1889, 2); cf. David, 170;

Admonia vb., (a admonia → a avertiza, a dojeni): „aceasta *admoniere* a fost delipsă” (15/1889, 6);

Antistie subst., (antistia comunală → primăria): „*antistiele* comunale să publice licitațiunea” (31/1886, 2); cf. David, 170; Țepelea, 153; Banciu, 60;

Cerceta vb., (a cerceta şcoala → a urma şcoala): „în *cercetarea* şcoalelor să află un scăzământ de 1,47 %” (20/1886, 2); cf. David, 174;

[10] Pentru a evita repetarea, de fiecare dată, a sintagmei „în loc de… să să zică”, am folosit semnul „→”.

Ceruză subst., (plevas, creon, ceruză → creion): „aceste termine să le însemne pe coala de referadă cu *cerusă* roşie sau vânătă în mod bătătoriu la ochi" (2/1889, 1); cf. S. Puşcariu[11], 413;

Concrede vb., (Gimnastica a concrezut-o profesorului → Cursul de gimnastică l-a făcut – instrucția de gimnastică): „casuri cari i se *concred* ca organ delegat al consiliului eparchial" (41/1886, 2); cf. David, 182;

Conțelegere subst., (în conțelegere → în înțelegere): „în *conțelegere* cu mine" (2/1901, 7); cf. S. Puşcariu, 411, care afirmă că termenul e specific Bucovinei;

Coregere subst., (coregerea → corectarea): „cu privire la principiile ce ar fi de a să observa în reformarea sau mai bine zis în *coregerea* limbei noastre bisericeşti" (14/1887, 5);

Cortel subst., (Quartir, Cortel, Locuință → gazdă, locuință): „luând *cortel* la vicecolonelul" (8/1886, 1);

Dechiera vb., (a dechiera → a declara): „Apoi *dechiară* că, …, află de prisos a mai lungi discusiunea" (22/1895, 5);

De lipsă loc. adv., (De lipsă→necesar, trebuitor): „ar fi *de lipsă* ca fiecare familie să aibă un termometru" (4/1886, 5);

Designa vb., (Prof. de clasă să va „designa" → Dirigintele să va *numi-alege*; Acesta „designează" locul pentru fiecare elev în clasă şi are grijă ca clasa… → Acesta *hotărăşte* locul fiecărui elev în clasă şi îngrijeşte ca…): „Prea Sânția Sa… *designă* de notariu al zilei pe Trifon Miclea" (22/1888, 2);

Didactru subst., (Didactru → Taxa şcolară; „Didactrul" în gimnaziul superior este → Taxa şcolară pentru elevii din gimnaziul superior este): „Elevele şcoalei civile vor avea să plătească un *didactru* de 2 fl. pe lună" (25/1886, 5 şi 17/1903, 8); cf. David, 176;

Eschide vb., (a eschide → a exclude): „*eschide* pe cei aflători în serviciul comunităților" (9/1917, 2);

Ferii subst., (Ferii → vacanță): „însă mai sunt şi alte *ferii* cari nu să țin de nici o biserică" (28/1888, 4); cf. David, 172; R. Todoran, 215;

---

[11] Sextil Puşcariu, *Limba română*, I, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

A face examen vb., (a face examen → a trece – a da – examen): „*vor face examen* de maturitate" (30/1887, 5);

Insinua vb., (a se insinua – a se înştinţa (!) la examen → a se anunţa la examen): „sunt rugaţi *a să insinua* până la termenul prefipt" (28/1890, 6); cf. David, 169;

Produce vb., (Şcolarul „are să producă" testimoniu → Şcolarul – elevul – va prezenta certificat): „Doritorii acestui post au să *producă* atestat" (28/1886, 7);

Protocol subst., (Protocolul şedinţei → Proces-verbal. Sumar): „şedulele covertându-le şi sigilându-le se alătură la *protocol*" (43/1887, 2); cf. David, 169;

Publica vb., (Lista „să publică" pe tablă → Lista se afişează pe tablă): „Toate ordinaţiunile regilor trebuiau *să să publice* prin preoţi" (2/1886, 6); *Rescript* subst., (Ordinaţiune. Rescript → Ordin): „să ceteşte un *rescript* al comitetului central al Astrei" (43/1896, 6); la David apare cu sensul: „răspuns, hotărâre imperială";

Spesa vb., (s-a spesat „pentru provederea" mesei → s-a spesat – cheltuit – pentru masă): „a reedificat (biserica – n.n.) *spesând* mai mult de 400 fl" (31/1886, 7);

Testimoniu subst., (Atestat, conduită, testimoniu → certificat): „Viaţa şi moartea lui sunt un *testimoniu* de sărăcie pentru noi, românii" (3/1886, 7); cf. David: „a testifica = a certifica", p. 174.

Descoperim, în cadrul articolelor care tratează aspecte din domeniul *juridic* sau din cel *administrativ*, cuvinte din fondul tradiţional al limbii comune, alături de cuvinte împrumutate[12]. Din prima categorie menţionăm câţiva termeni din limba comună care au pătruns în terminologia juridic-administrativă destul de timpuriu şi s-au păstrat până astăzi cu o întrebuinţare curentă[13]. Iată câteva întâlnite în articole din **FD** în anul 1887: *adunare generală* (nr. 48, p. 5), *alegători* (9, 6), *a alege* (45, 6), *cerere* (48, 5), *cuvântare* (35, 2), *a dovedi* (42, 5), *judecătorie* (42, 5), *primar* (9, 6), *şedinţă* (9, 6).

---

[12] Cf. R. Todoran, *art. cit.*, p. 192.
[13] *Ibidem*.

Un argument în favoarea prelungirii iluminismului în Transilvania şi Banat îl reprezintă existenţa unui număr mare de termeni provenind din limba latină (mai mult sau mai puţin adaptaţi), fie direct, fie prin intermediul limbii franceze, termeni întrebuinţaţi şi astăzi cu aceeaşi formă şi acelaşi sens. Tot din anul 1887, am selectat: *abus* (nr. 9, p. 6), *a administra* (13, 7), *administrativ* (10, 7), *administrator* (41, 5), *administraţiune* (42, 7), *amendamente* (18, 2), *autoritate* (10, 6), *capital* (41, 4), *comisiune* (42, 7), *comitet* (10, 7), *convoca* (33, 6*), convocat* (42, 7), *delegat* (34, 2), *deliberare* (30, 7), *deputat* (10, 3), *dispoziţiune* (42, 7), *diurne* (18, 2), *doctrina* (17, 7), *document* (17, 3), *documenta* (44, 5), *electoral* (40, 7), *emite* (10, 7), *esemplar* (42, 6), *evita* (11, 7), *execva* (10, 3), *fundaţiune* (10, 6), *ilegalitate* (10, 7), *interpela* (9, 6), *legislaţiune* (10, 7*), licenţă* (11, 7), *licitaţiune* (34, 1), *manipulare* (40, 4), *membru* (42, 7), *ministeriu* (10, 2), *notariu* (10, 2), *ordonanţă (*19, 8*), petent* (44, 4), *preşedinte* (48, 5), *progres* (10, 4*), proiect* (18, 1), *proprietar* (11, 7*), raport* (45, 6), *raporta* (9, 7*), reclamare* (9, 6), *regulament* (45, 1), *remuneraţiune* (17, 3), *reprezentanţi* (45, 6), *salariu (*10, 3), *statut* (50, 7), *testament* (41, 4), *votare* (18, 2)[14].

Se întâlnesc, totodată, unele neologisme latine, astăzi învechite:

ACTUÁR s.m. Persoană care ţine evidenţa actelor într-o instituţie: „post vacant de *actuariu* de poliţie" (10/1888, 8); pl. *actuari*, din lat. **actuarius** *(MDA)*.

ADÍCT, -Ă adj., Devotat, supus: „Noi am învăţat a te stima ca pe un fiu *adict* bisericei şi poporului" (28/1889, 3); pl. *adicţi*, *-e,* din lat. *addictus.* Nu apare în *MDA*.

ALODIÁL, -Ă adj. Care ţine de alodiu: bun ereditar, moşie scutită: „Comuna Măidan… au cumpărat 1000 de jugere pământ *alodial*" (1/1887, 6); pl. *alodiali*, *-e*, din fr. *allodial; alodiu***,** din lat. *allodium (MDA).*

ASIGNÁ vb. I A asigura, a stabili, a fixa, a determina, a încredinţa: „Călătorul îşi poate *asigna* sie-şi (!) o sumă după plăcere la orice oficiu mijlocitoriu" (35/1886, 6), din lat. *assigno, -are (MDA).*

[14] *Ibidem*, p. 205-209.

ATESTÁT s.n. Dovadă, certificat: „Persoanele au să subştearnă recursul adjustat cu *atestatul* de cualificaţiune, eventualminte şi cu alte atestate” (26/1887, 7); pl. *atestate*, din lat. *attestatum* (lat. *attestari – MDA*).

CAÚTĂ s.f. Prevedere: „în înţelesul paragrafului 4 al Art. de lege 30 şi sub *cautele* paragrafului 14 din Statutul comunităţii” (23/1889, 4); pl. *caute*, din lat. *cautum.* Nu apare ca substantiv în *MDA.*

CÉRC s.n. Circumscripţie: „din *cercul* al XIII-lea” (19/1888, 2); pl. *cercuri*, din lat. *circum.* Nu apare cu acest sens în *MDA.*

CÍRCITER adv. Circa, aproximativ: „banchet cercetat de *circiter* 300 persoane” (42/1887, 7), din lat. *circiter.* Nu apare în *MDA.*

COMPETÍNŢĂ s.f. Drept cuvenit: „să se solvească învăţătorului *competinţa* restantă” (1/1887, 6); pl. *competinţe*, din lat. *competentia*; (fr. *compétence – MDA*).

COMPUTÁ vb. I A socoti, cf. Banciu, 63, „Toate aceste emoluminte *computate* în bani” (1/1886, 8), din lat. *computo, -are (MDA).*

CONFÍNIU s.n. Teritoriu situat la graniţă, a cărui populaţie era organizată milităreşte pentru paza frontierei: „despre desfiinţarea comuniunilor de case ce au existat în fostul *confiniu* militar bănăţan” (37/1887, 1); pl. *confinii* , din lat. *confine, -inis*; (it. *confine – MDA*).

CONSISTÓRIU s.n. Consiliu eparhial (Instanţă judecătorească ecleziastică – *MDA*): „Se derivă *Consistoriului* diecesan spre competentă pertractare” (18/1887, 1); pl. *consistorii*, din lat. *consistorium;*

DERIVÁ vb. I A înainta, a supune atenţiei: „Se *derivă* Consistoriului diecesan spre resolvire” (18/1887, 1), din lat. *derivo, -are*. Nu apare cu acest sens în *MDA.*

DIRÍGE vb. III A conduce, a îndruma, a controla: „microbi descoperiţi în institutul ce *dirige*” (29/1891, 6), din lat. *dirigo, -ere*. (*MDA* trimite la *DIRIJA,* din fr. *diriger*).

EDÁ vb. I A întocmi: „Cărticica de elocare se *edă* pe numele elocătorului” (35/1886, 5), din lat. *edo, edere*. (În *MDA* sensul este acela de „a edita”).

EMENDÁ vb. I A corecta, a verifica, a îndrepta, a îmbunătăți: „Examenul oral de maturitate de *emendare* se va ținea…” (30/1914, 5), din lat. *emendo, -are*, fr. *émender (MDA*).

EXPIÁ vb. I A ispăşi o greşeală, o faptă incorectă, a depăşi, a înlătura: „Dacă Christos a purtat şi *expiat* pedeapsa primei greşeli din raiu, aşa a expiat el şi moartea temporală (!)” (35/1888, 6), din lat. *expio, -are***,** fr. *expier (MDA*).

INDÁ vb. I A depune: „Invită pe toți doritorii a-şi *inda* ofertele lor la subscrisa comisiune” (17/1889, 8), din lat. *indo, -ere*. Nu apare în *MDA*.

INDIGENÁ vb. I A împământeni, a naturaliza: „după ce s-au *indigenat* în România […] nici să le pomeneşti că se trag din Ardeal” (24/1886, 4), din lat. *indigena. MDA* oferă ca etimologie termenul indigen.

INSTRUÁ vb. I A întocmi: „Petițiunile defectuos *instruate*” (25/1913, 4), din lat. *instruo, -ere.* În *MDA* apare ca variantă a verbului *INSTRUÍ*, cu sensurile: A (se) pregăti într-un domeniu. A învăța. A-şi dezvolta cultura generală. A pregăti ostaşii în vederea însuşirii teoriei şi practicii militare. A ancheta, culegând probe, mărturii etc., din fr. instruire, lat. *instruo.*

ÎNVIGILÁ vb. I A veghea, a verifica: „să se *învig(h)ileze* dacă trecerile s-au făcut conform legii” (20/1888, 2), din lat. *invigilo, -are*. Nu apare în *MDA*.

ÎNVOLVÁ vb. I A presupune, a necesita, a cere: „chestiuni noi, pedagogice, metodice şi didactice cari *învoalvă* noaua pregătire” (41/1901, 2), din lat. *involvo, -olvere. MDA* trimite la *ÎNVOALBE*, cu sensurile: A (se) învolbura. A se înălța. A se învârti. A înfăşura. A pregăti firele pentru înnăvădit. (Despre plante) A se dezvolta. (Ban.; despre ochi) A se deschide larg. A se opri brusc. A răsuci caierul. A înfăşura pânza țesută pe sul. A i se face rău de prea multă mâncare, din lat. *involvo.*

MOTÁ vb. I A motiva: „Ministeriul *motează* această dispozițiune cu faptul că…” (19/1886, 7), din lat. *motus.* Nu este consemnat de către *DLR* şi nici de *MDA.*

MÚLCTĂ s.f. (Latinism învechit) Pedeapsă, amendă: „Redactorul foaiei a fost condamnat la solvirea unei *mulcte* în bani în sumă de 50 fl.” (14/1888, 7); pl. *mulcte*, din lat. mulcta **(***DLR*).

MUNIFICÉNȚĂ s.f. (Astăzi rar) Generozitate, mărinimie: „Institutul Pasteur din Paris creat prin *munificența* statelor şi cu deosebire a suveranilor pentru studiul morburilor epidermice” (45/1888, 6); învechit: *munificiență*, din fr. *munificence,* it. *munificenza,* cf. *DLR* (din lat. *munificentia*).

NUPTURIÉNT s.m. Persoană care se căsătoreşte: „Când *nupturienții* sunt minoreni” (14/1886, 2); pl. *nupturienți*, din lat. *nupturio, -ire*. Nu apare în *MDA*.

OCÚRE vb. III A se întâlni, a se înfățişa: „La evreii vechi postul *ocure* ca un semn al doliului” (13/1887, 7), din lat. *occurro, -erre. MDA* trimite la *OCÚRGE*, cu sensul „a se întâmpla”.

PERTRACTÁ vb. I A dezbate, a judeca, a discuta, a trata îndelung, amănunțit: „Afacerea aceasta s-a *pertractat* şi inculpatul, nepresentându-se a fost condamnat” (28/1889, 6), din lat. *pertracto, -are* (*MDA*).

PRETÚRĂ s.f. (În vechea organizare administrativ-teritorială a României) Instituție în care îşi exercita funcția pretorul; serviciul, funcția pretorului; p. ext. localul în care acesta îşi exercita funcția. Pl. *preturi*: „Însemnările […] să se subştearnă îndată după înregistrare prin *pretura* sau magistratele orăşeneşti” (2/1886, 1), din lat. *praetura*, fr. *préture (DLR*).

PREVARICAȚIÚNE s.f. 1. Abatere de la îndatoririle de serviciu, abuz comis de un angajat în exercițiul funcțiunii, abuz de serviciu; trădare a unei cauze sau a unor interese pe care cineva ar trebui să la apere; (livresc) prevaricare. 2. (Regional) Amendă aplicată cuiva pentru un furt de lemne. Pl. *prevaricațiuni*: „Se observează că *prevaricațiunile* în păduri se înmulțesc din zi în zi” (38/1888, 7), din fr. *prévarication* (lat. *prevaricatio*) **(***DLR*).

RECÚRS s.n. Cerere formulată în scris în vederea anulării unei sentințe judecătoreşti anterioare. Pl. *recursuri*. În **FD** apare cu sensul de „referință, act”: „Doritorii cari voesc a reflecta la postul acesta sunt avisați, ca *recursele* lor instruate conform dispusețiunilor st. org.

bis.… să le subştearnă la adresa…” (26/1887, 8); Pl. *recurse*, *recursuri*, din lat. *recursus (DLR*).

RECVIRÁ vb. I A strânge, a colecta: „pentru *recvirarea* metalelor vechi, spre scopuri militare” (22/1915, 1), din lat. *requiro, -rere*. Nu apare în *MDA.*

RENITÉNT, -Ă adj. (Învechit) Care rezistă, care se opune; îndărătnic, recalcitrant: „Dacă un copil e *renitent* şi nu voeşte a observa regula jocului…” (43/1891, 4); Pl. *renitenți*, *-te*, din lat. renitens, -entis, germ. *renitent (MDA*)

RESIGNÁ este varianta învechită a verbului *RESEMNÁ* vb. I. Refl. A se împăca cu o situație rea, defavorabilă; a accepta, a suporta un rău, fără împotrivire; Intranz. A renunța (la o situație, la o funcție etc.): „sau să înceapă proces contra grecilor, sau să *resigneze* la dreptul lor la acea biserică” (21/1889, 2), din fr. *résigner* (adaptat după *semná*) (lat. *resigno, -are*) (*DLR*).

SCRIPTURÍSTICĂ s.f. Activități de secretariat: „paușal de *scripturistică* 12 fl.” (8/1901, 6), din lat. *scriptura.* În *DLR* şi *MDA* apare doar ca adjectiv.

SUPLETÓR, -OÁRE adj. Care completează. Suplimentar: „provăzută cu 6 clase şi cu un curs *supletoriu*” (29/1903, 2), din lat. *suppletorius*, fr. *supplétoire (MDA*).

SUPLÍCĂ s.f. Cerere scrisă pentru obținerea unor drepturi şi favoruri: „*suplici* ale împăduriților incurse mai târziu” (45/1891, 6); pl. *suplici*, din lat. *supplex*; fr. *supplique (MDA*).

TESTIMÓNIU s.n. Mărturie. Document doveditor. Act, adeverință, certificat, chitanță: „că au absolvat s. Teologie cu *testimoniu* eminent” (25/1887, 8); pl. *testimonii*, din lat. *testimonium (MDA*).

TRÁCT s.n. Unitate administrativ teritorială. District, regiune, ținut: „Adunând prea onorații Domni protopresbiteri consemnările despre obligațiuni dela toate comunele bisericesci din *tractul* lor” (37/1887, 2), din lat. *tractus*; germ. *Trakt (MDA*).

VIÁTIC s.n. sg. 1. (În Roma antică) Provizii şi bani necesari unei călătorii: „deciderea în merit asupra cestiunii diurnelor şi *viaticelor*” (18/1887, 2); pl. *viatice*, din lat. *viaticum (MDA*) din *via* „drum”.

VICTUALITÁTE s.f. Venit, sumă cuvenită: „Atanasie a pus mâna pe *victualitățile* date de Constantin văduvelor” (15/1888, 2), din lat. *victus* „trai” (vipt). În *MDA* apare termenul *VICTUALII* s.f. pl. Provizii de alimente; din lat. *victualia.*

VIDIMÁT, -Ă adj., Vizat. Legalizat: „caiete *vidimate* regulat de învățător” (11/1914, 4), din it. *vidimare*, fr. *vidimer*, cf. lat. *vidimus* „am văzut” (*MDA*).

Lexicul variantei economice a stilului juridico-administrativ[15] se caracterizează la rându-i prin termeni de origine latină, în marea lor majoritate, dar şi împrumutați din limba germană. Iată câteva exemple:

BLANCHÉTĂ s.f. Formular: „pentru telegrame scrise pe *blanchete* tipărite” (20/1888, 7); Pl. *blanchete*, din germ*.* *Blankett (MDA*).

CAMBIE s.f. Act prin care cel ce semnează se obligă să plătească, necondiționat, la un anumit termen şi într-un anume loc, o sumă de bani: „«Albina» dă bani împrumut pe *cambii* cu 8 %” (51/1889, 7); pl. *cambii*; din lat. *cambio, -are* (it. *cambio MDA*).

CAVÉNȚIE s.f. Garanție: „împrumut pe obligații cu *caventii*” (6/1901, 8); pl. *caventii*, din lat. *caveo, -ere*. Nu este menționat în *MDA*.

ELOCÁ vb. I A depune: „bani *elocați* în casa de păstrare” (33/1886, 4), din lat. *elocare*. Nu apare în *MDA*.

ESPEDÁ vb. I A trimite: „blanchetele rosa pentru asemnate poştale vor putea fi folosite numai la *espedări* de bani pe teritoriul Ungariei” (39/1901, 7), din lat. *expedio, -ire*, fr. *expédier*. Nu apare în *MDA*.

INVENTÁ vb. I A inventaria: „raportul despre *inventarea* averei rămase” (9/1889, 7), din lat. *invenio, -ire (inventus*). Nu apare cu acest sens în *MDA*.

---

[15] Vezi M.M. Deleanu*, op.cit.,* p. 40, care propune următoarele variante: a. *juridică* (legislativă, judecătorească şi notarială); b. *administrativă* (cuprinzând şi limbajele din instituții specializate ale statului, precum armata, şcoala, transporturile); c. *economică* (financiar-bancară, contabilă, comercială etc.).

LIBÉL s.n. Cărticică, carnet pentru însemnări, condică, registru, libret de evidență a banilor: „bani în *libele* la casa de păstrare” (47/1886, 1), din lat. *libellus (MDA*).

NÓTĂ s.f. Numele unei bancnote emise în Imperiul Austro-ungar în timpul războaielor napoleoniene. Pl. *note.* În **FD** sensul este acela de bancnotă: „*notele* de stat a 5 fl. si 50 fl. au încetat a mai exista” (38/1907, 6), din lat. *nota*, fr. *note (DLR*).

VÁDIU s.n. Garanție: „Întreprinzătorii vor depune un *vadiu* de 10 % în bani sau obligațiuni” (45/1891, 7), din lat. med. *vadium (MDA*).

De multe ori, termenii juridici, administrativi sau economici sunt explicați prin sinonime, cu scopul receptării corecte a informației transmise. *Accesibilitatea* textului juridic (rapoarte, protocoale, circulare, statute, testamente) reprezintă unul dintre criteriile după care își desfășoară activitatea editorială redactorii de la **FD**. Astfel se explică numărul destul de mare al neologismelor pentru care se oferă sinonime din limba comună, încercându-se familiarizarea cu termenii noi, ce s-au impus apoi ca literari. Prin *circumscrierea* sinonimelor mai vechi „în sfera populară”[16], este evidentă tendința de *internaționalizare* a lexicului juridico-administrativ românesc. Referindu-se la acest aspect, Sextil Pușcariu[17] făcea următoarea constatare: „Faptul însă că terminologia noastră juridică a fost năpădită dintr-o dată de un număr mare de neologisme, care au înlocuit termeni vechi, înțeleși de toți, a avut ca urmare că azi țăranul și chiar omul cult nu înțelege adesea nici citația ce i se înmânează, nici sentința ce i se citește”.

Din astfel de definiții, aflăm că „*aucta* școlară este adausul de câte 10 % după salariul învățătoresc pe seama fondului diecesan numit «fondul școlar preparandial»” (15/1888, 8), că „*cuincuenalul* este remunerarea unui serviciu din un șir întreg de ani” (24/1913, 4), în vreme ce „*concubinatele* sunt așa numitele căsătorii sălbatice”

---

[16] Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Junimea, 1979, p. 168.

[17] *Ibidem*, p. 386.

(10/1886, 7), „*maierul* este pământul industrial” (39/1886, 4), iar „administratorii fondului bisericesc au să-şi depună *socoata*, adecă să-şi dee sama despre aceea” (43/1891, 4).

Neologismele, notate în paranteză sau nu, explică:

a. *regionalisme*: *adăul* (birul) 30/1890, 7, după ce, în 1886 se încercase introducerea termenului nou*: birul* (adăul) nr. 12, p. 8; *chineşii* (primarii) 33/1888, 4, reluat 16 ani mai târziu: *chinez* (primariu) 29/1904, 3;

b. *cuvinte din limba comună: bani de hârtie* (bancnote) 48/1886, 2; *cărticică* (libel) 18/1888, 7; *comisariu* (mandatariu) 37/1887, 4; *cnezatele* (districtele) 2/1889, 3; *dreptul de folosire* (uzufruct) 41/1887, 4; *intrarea în valoare* (promulgarea) 7/1898, 1; *introducere* (instalare) 37/1887, 4; *terminul* (scadenţa) 13/1918, 3; *veniţi sau duşi* (imigranţi şi emigranţi) 49/1889, 6.

La rândul lor, neologismele, specifice spaţiului transilvănean (latinisme), sunt explicate şi ele: *burse* (stipendii) 30/1915, 3; *cavenţi* (chizaşi) 12/1887, 5; *colete* (pachete) 46/1914, 7; *concubinate* (traiu fără cununie) 26/1902, 4; *credit personal* (cambii) 48/1891, 7; *depuneri* (înlocări) 44/1888, 3; *poliţele* (cambii) 13/1918, 3; preliminarilor (bugetelor) 1/1889, 3; *primărie* (antistie) 30/1888, 4; *repartiţiunea* (aruncul) 35/1889, 5; *uzufruct* (servitute) 22/1889, 5.

Bibliografie

Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicţionar academic*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.

Andriescu, Alexandru, *Limba presei româneşti în secolul al XIX-lea*, Iaşi, Junimea, 1979.

Andriescu, Alexandru, *Stil şi limbaj*, Iaşi, Junimea, 1977.

Chiş-Toia, Dorina, *Limba literară în presa din Banat. Contribuţii*, Timişoara, Editura Mirton, 2006.

David, Doina, *Limbă şi cultură*, Timişoara, Editura Facla, 1980.

Deleanu, Marcu Mihail, *Studii de stilistică*, Reşiţa, Editura Timpul, 1999.

Dicţionarul limbii române. Serie nouă. Bucureşti, 1965 ş.u.

Foaia diecesană, Caransebeş, 1886-1918.

Irimia, Dumitru, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986.

Munteanu, Ştefan, Vasile, Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983.
Puşcariu, Sextil, *Limba română*, I, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.
Todoran, Romulus, *Contribuţii la studiul limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998.
Ţepelea, Gabriel, *Corelaţia limbă-literatură. Investigări despre clasici români*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971.

ASPECTS DU STYLE JURIDIQUE ET ADMINISTRATIF DE BANAT

Notre article vise à souligner des aspects concernant les particularités du style juridique et administratif de Banat à la fin du XIXème siècle et au début du XXème dans la publication „Foaia diecesană”. Nous présentons un *Rapport* de 1914, paru dans cette publication, qui demande le remplacement des mots et des structures de Banat par ceux du „Pays”. On présente également des mots communs et néologiques (provenant du latin, soit directement, soit par l’adaptation). Il y a aussi des néologismes latins, aujourd’hui devenus archaïsmes. On souligne l’intérêt des autorités d’introduire des néologismes et cela par l’effort d’expliquer leur sens entre parenthèses. Il est intéressant de remarquer qu'il y a beaucoup de termes qui ne trouvent pas leur place dans les dictionnaires roumains actuels.

ASPECTS OF THE LEGAL - ADMINISTRATIVE STYLE
IN BANAT (1886-1918)
(Abstract)

Key-words: *legal-administrative style, press, neologisms, adaptations, archaisms, regionalisms*

Our article aims at underlining the aspects related to the particularities of the legal and administrative style in Banat at the end of the 19th century in the publication „Foaia diecesană / Diocese Journal”. We present a *Report* of 1914, appeared in this publication, requesting the replacement of words and structures from Banat by those from the „Country”. We present also common words and neologisms (originating from Latin, either directly, or by adaptation). There are also Latin neologisms, which have become archaisms by now. The author stresses the interest of the authorities to introduce neologisms, by the effort to explain their meaning in brackets. It is interesting to remark that there are many terms which do not find their place in the present Romanian dictionaries.

CERCETAREA VOCABULARULUI. CÂTEVA DELIMITĂRI NECESARE

LAURA ŞERBAN-PONTA

Cuvinte-cheie: *limbă literară, lexic, presa de informare*

În studiile de limbă literară, şi, mai cu seamă, în cele de stilistică, poetică şi retorică, se foloseşte, în mod nediferențiat, sintagma „presă literară“, o noțiune vastă cu adevărate valențe enciclopedice. Alunecarea în confuzii de interpretare şi delimitare provine, în primul rând, de la determinativul *literar(ă)* şi de la modul în care este el definit în dicționarele explicative: „Care aparține literaturii, care se referă la literatură, care corespunde cerințelor literaturii“ (DEX) şi se dă ca exemplu de întrebuințare a respectivului adjectiv sintagma *limbă literară*: „aspectul cel mai corect al limbii naționale, produs al unei continue prelucrări a limbii din partea scriitorilor, a publiciştilor, a domeniilor de ştiință etc. şi constituind o sinteză a posibilităților de exprimare ale limbii întregului popor la un moment dat“ (DEX)[1].

Din capul locului se produce o dichotomie greu de rezolvat: *literar/nonliterar*. Adică, o presă „literară“ se opune unei prese „neliterare“, aceasta din urmă fiind greu de definit: nerespectarea normelor academice, presa rurală, anume, cea în grai. Numai că normele academice, neavând o reglementare legislativă imperativă,

[1] NDULR: „1. care ține de literatură, referitor la literatură, conform normelor, exigențelor literaturii […]; *foaie literară*; 2. care cultivă literatura: *salon literar* […]; 3. (lingv.) normat; îngrijit, elegant: *formă literară*; *limbă literară*, aspectul cel mai corect al unei limbi […] (p. ext.) limbă scrisă; (p. ext.) limbă comună […]; 4. care aparține limbii literare, care reflectă normele acesteia […]“.

nu pot transforma publicațiile care nu le respectă în neliterare. Pe de altă parte, literatura în grai popular respectă, cum e şi firesc, normele graiului respectiv, ea ieşind din sfera amintitei dichotomii.

În general, lucrările care urmăresc tipologia presei evită folosirea sintagmei „presă literară". O descriere amplă a tipurilor de publicații mass-media poate fi întâlnită în cartea lui Marian Petcu, *Tipologia presei româneşti*, Editura „Institutul European", Iaşi, 2000. Între altele, autorul preia tipologia propusă de Roland Cayrol, *Les médias*, PRF, Paris, 1991:

CRITERIUL	*periodicitatea*	*aria de difuzare*	*conținutul*	
TIPUL	presă cotidiană	națională	populară	
presă periodică	regională	partizană	locală	economică

Autorul francez detaliază apoi, în ceea ce priveşte conținutul, identificând următoarele grupe principale de publicații:

1. informare generală şi politică;
2. economico-financiare (generaliste şi specializate);
3. destinate în special femeilor;
4. destinate copiilor şi tineretului;
5. confesională;
6. sport şi divertisment, unde întâlnim subtipurile:
   – pentru lectură, în general;
   – *literatură*;
   – istorie;
   – muzică;
   – artă;
   – spectacole (p. 118).

Nu întâlnim însă presa științifică, specializată pe domenii de cercetare, autorul limitându-se doar la presa „de vulgarizare științifică şi medicală" (p. 119).

Mai aproape de realitățile din *teoria comunicării*, întrucât ia în considerare statutul *emițătorului* şi pe cel al *receptorului*, este tipologia propusă de Francis Balle, *Médias et Société,* Montchratien*,* Paris, 1990:

1. Emițător mediator + audiență „închisă“ = *presa de schimb confraternal*, specifică unor colectivități de tip științific, profesional, confesional, politic.

2. Emițător mediator + audiență „semi-închisă“ = *presa de propagare a unei identități*, numită și presa „unui singur public“ (*minority media*), cum sunt, de pildă, publicațiile unor mișcări feministe, pentru apărarea unor minorități etc.

3. Emițător mediator + audiență „deschisă“ = *presa de proximitate (geografică)*: este vorba de ziarele și revistele locale și regionale.

4. Emițător interfață + audiență „închisă“ = *presa de schimb asociativ*, care circulă în interiorul unei asociații.

5. Emițător interfață + audiență „semi-închisă“ = *presa de propagare a unei cauze*: publicațiile de opinie, magazinele tematice etc.

6. Emițător interfață + audiență „deschisă“ = *presa de masă*: este presa care oferă tuturor toate genurile de informații; ea poate fi națională, regională sau locală, cotidiene sau periodice[2].

Un alt specialist francez în mass-media, A. Petitjean, valorifică în clasificarea sa schema lui R. Jakobson privind componentele comunicării:

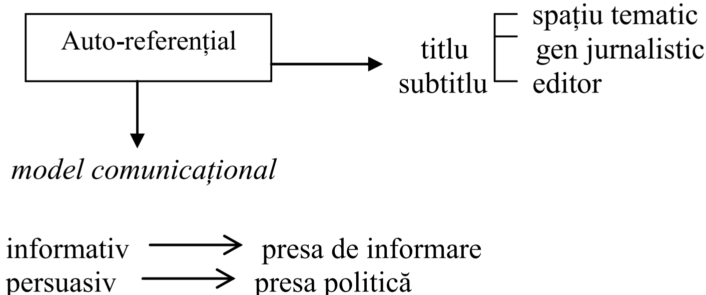
- texte *referențiale*, adică texte extrase din cărți, anunțuri jurnalistice, procese verbale etc.;
- texte *conative*, directive sau prescriptive, concepute ca mesaje destinate să acționeze asupra cuiva: scrisorile publicitare, literatura „angajată“, „afișul politic“ etc.;
- texte *fatice*, menite a facilita contactul dintre *destinatar* și *destinator*: scrisorile cu antet, formulele de politețe etc.;
- textele *metalingvistice*, care sunt reflecții asupra limbii sau a textelor, materializate în articole de dicționar și, mai ales, în opere critice;

[2] Francis Balle, *Médias et Société,* Paris, Montchratien, 1990, *apud* Marian Petcu, *Tipologia presei românești*, Iași, Editura „Institutul European”, 2000, p. 119–120.

• texte *poetice*, în care limba este utilizată mai ales ca obiect, nu ca mijloc: mesajele publicitare, sloganurile politice etc.[3] care, de altfel, precizează următoarele: „Aplicate la discursul jurnalistic, ele au o relevanță variabilă deoarece într-un ziar sau o revistă cel mai adesea se combină tipurile amintite, încât numai dominanta ar putea autoriza formarea unor tipuri de publicații“).

Un indicator eficient ar trebui să fie ceea ce în jurnalistică se numeşte *auto-referențialul*. El poate fi, cum ne informează Marian Petcu[4], explicit sau implicit: „În primul caz, titlul şi/sau subtitlul publicației delimitează spațiul tematic abordat (cultură, informare, ştiință, divertisment etc.) sau genul jurnalistic predilect (reportaj, ştire etc.). Auto-referențialul implicit este sesizabil la nivelul instanței emitente (partid, autoritate publică, societate comercială etc.)“. În ambele situații, mărcile auto-referențiale constituie indicii privind modelul comunicațional propus, deseori putând fi întâlnite modele hibride (informativ-persuasiv-ludic) cu forme textuale şi moduri discursive dominante (descriptiv-narativ-argumentativ-enunțiativ) combinate:

În ce priveşte auto-referențialul, Marian Petcu, propune următoarea schemă:



---

[3] Ibidem, p. 122. După cum se ştie, Roman Jakobson a prezentat funcțiile amintite în *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, completând cele trei funcții propuse de Karl Bühler, *Sprachtheorie*, Jena, 1934 (reprezentare (a lumii), destinatar şi locutor, pe care le redenumeşte ca *referențială, conativă* şi *expresivă*) cu alte trei funcții: *metalingvistică, poetică* şi *fatică*.

[4] *Ibidem*, p. 123,

literar ⟶ presa culturală
ludic ⟶ presa de divertisment[5].

Din datele de mai sus rezultă că nici noţiunile „presă scrisă şi audio-vizuală“ ori „limbaj publicistic“ nu reprezintă, luate *tale quale*, noţiuni operaţionale atâta vreme cât „Determinarea structurii ansamblului vocabularului românesc pe mai multe nivele […]” implică „necesitatea metodologică şi practică de a restrânge şi preciza obiectul cercetării, altfel inabordabil din cauza cantităţii lui”[6].

Demersul analitic presupune deci, ca fază incipientă, delimitarea segmentului de presă ce urmează a fi luat în considerare şi, legat de aceasta, domeniul ce trebuie urmărit. De obicei se preferă presa de informare mixtă, culturală, politică, de divertisment, de tipul publicaţiilor „Adevărul“, „Evenimentul zilei“, „Jurnalul Naţional“, „Libertatea“, „România liberă“ etc.[7]

În acest punct al cercetării se pune problema excerptării nediferenţiate a materialului lingvistic, acum, mai ales, cel neologic, urmând ca repartizarea lui pe domenii să se realizeze ulterior, sau se optează pentru un domeniu specific, cum ar fi, de exemplu, domeniul cultural, înţeles în sens restrâns, ca incluzând beletristica, critica şi istoria literară. Riscul, în acest din urmă caz, constă în recolta nesemnificativă de material lingvistic. Este de preferat deci a investiga toate domeniile presei „comunicaţionale“, unde există deja o tradiţie bine constituită[8].

---

[5] *Ibidem*, p. 124.

[6] Cf. Angela Bidu-Vrănceanu, *Structura vocabularului limbii române contemporane. Probleme teoretice şi aplicaţii practice*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986, p. 5–6.

[7] Ele au stat, de exemplu, în atenţia Adrianei Stoichiţoiu-Ichim, în cartea sa *Vocabularul limbii române. Dinamică, influenţe, creativitate*, Bucureşti, Editura ALL, 2007.

[8] Cf., între altele, Adriana Stoichiţoiu-Ichim, *op. cit.*, precum şi Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc – ieri şi azi*, Bucureşti, Editurile Clusium şi Logos, Cluj-Napoca, 1995. De asemenea, Angela Bidu-Vrănceanu, *Dinamica vocabularului românesc după 1989,* „Limbă şi literatură“, 1995, vol. I, p. 38–45; Irina Preda, *Îmbogăţirea lexico-semantică a limbii române actuale*, „Limba română“, 1992, nr. 9, p. 483–490, nr. 10, p. 541–548; nr. 11–12, p. 585–595; 1993, nr. 1, p. 19–28. Date interesante la Voica Radu, *Limba engleză şi globalizarea*, Timişoara, Editurile Mirton şi Amphora, 2009.

O direcţie de cercetare care a fost neglijată o reprezintă raportul dintre presa de informare, „comunicaţională“, centrală şi cea locală, cu un public cititor fidel, în sensul preluării de către aceasta din urmă a tendinţei neologizante a celei dintâi. Problema se pune cu atât mai mult, cu cât presa regională prezintă, prin tradiţie, am spune, un anumit conservatorism, ceea ce implică o anumită structurare, pe verticală, a lexicului neologic. Este, după părerea noastră, un spaţiu de cercetare atât lingvistic, cât şi sociolingvistic.

LA RICERCA DEL VOCABOLARIO.
ALCUNE DELIMITAZIONI NECESSARIE

Nella ricerca della lingua letteraria si usano spesso formule incerte quando si parla delle risorse di materiali illustrativi, come per esempio „la pubblicistica letteraria”, „la stampa scritta e audiovisiva”, „linguaggio pubblicistico” ecc.

Percio le pratiche analitiche presuppongono la spiccata delimitazione del segmento della stampa che verra preso in considerazione, per un'assennata classificazione e interpretazionedel materiale estratto.

RESEARCH OF THE VOCABULARY. SEVERAL NECESSARY DELIMITATIONS
(Abstract)

Key-words: *literary language, vocabulary, information press*

In the research of the literary language one often uses uncertain formulas when discussing the resources of illustrating materials, as for instance “literary journalisms”, “written and audiovisual press”, “journalistic languages” etc.

Consequently, the analytical practices suppose the delimitation of the press segment that will be taken into consideration, by a more accurate classification and interpretation of the material under discussion.

RECEPTĂRI ŞI ANALIZE STEINHARDTIENE: VALENȚE STILISTICE ŞI POTENȚE TEATRAL DRAMATICE (II)

PĂTRUȚ NICOLAE BĂNĂDUC

Cuvinte-cheie: *stilistică, teatralizare, demnitate, eseu, jurnal*

Potențe teatral-dramatice în discursul steinhardtian

Opera lui Nicolae Steinhardt este densă ca substanță ideaticăa şi foarte complexă prin rețeaua asociațiilor şi disociațiilor implicate în variatele planuri ale culturii. Poate fi citită, în primul rând, ca operă teologică (în care găsim discutate, eseistic, problemele capitale ale teologiei). Poate fi citită ca operă sapiențială, unde întâlnim, condensate în puzderia de maxime (proprii sau citate din cărțile lumii) răspândite la tot pasul, reflecții ale filosofilor, teologilor, moraliştilor despre existentă, om, societate, politică etc. Particularizând, *Jurnalul fericirii*, ca suma creației sale este, nu în ultimul rând, un document zguduitor al temnițelor comuniste, al detenției politice. Dar cea mai evidentă coordonată a cărții o constituie dimensiunea ei interioară de *bildungsroman*, adică de operă ce relatează despre formarea unei conştiințe în situații-limită, mai exact, despre procesul dramatic al unei convertiri şi al unei trăiri mistice, despre împăcarea omului cu lumea, cu sine însuşi şi cu divinitatea; nu putem să trecem cu vederea caracterul dramatic impus de o atare biografie ce consună şi comunică prin discurs cu cititorii.

Acest caracter dramatic este dispus şi în alte texte steinhardtiene; comparativ s-au supus analizei două fragmente din opera sa artistică, încercându-se un studiu dramatic, spectatorul din arta teatrală fiind

un cititor care recepteazǎ acest act complex pe cele douǎ axe: axa diacronicǎ (urmǎrim acțiunea prin reacții afective proprie *suspense*-lui dramatic) şi axa combinațiilor mesajelor simultane[1] (verbale – în cazul nostru – sau de alt tip).

Textul din *Jurnalul fericirii*	Textul din *Dăruind vei dobândi*
- Regia: instanța „bunului-simț ordinar”[2]; - Contextul: „1971. Audiție integralǎ, stereofonicǎ, a operei rock-pop *Jesus Christ Superstar* de Andrew Lloyd Webber şi Tim Rice”[3]; - Modalitǎțile de expunere: monologul de tip adresativ (a); stilul indirect liber (b); dialogul dramatizat (c); comentariul de tip argumentativ (d);	- Regia: instanța „oricǎrui organ de anchetǎ”[4]; - Contextul: eseul/predica *Tragedia lui* Iuda; dezvinovǎțirea lui Iuda şi „tâlcul piesei lui Paul Raynal (*A pătimit sub Ponțiu Pilat*), jucatǎ pe scena Comediei Franceze în 1938”[5]; - Modalitǎțile de expunere: stilul indirect liber (a); monolog adresativ (b); comentariu de tip argumentativ (c);
„Cât priveşte pe Iuda: Iuda se pierde fiindcǎ raționeazǎ prea subtil, prea ingenios; e sofisticat. **a.** (s.n.**)** În cazuri grele cel mai bun lucru este sǎ aplici soluția simplǎ, simplistǎ a bunului-simț, a bunului simț cǎpos. Dacǎ judeci: de vreme ce Iisus a venit ca sǎ ne mântuiascǎ, de vreme ce ca sǎ ne poatǎ mântui trebuie sǎ	„Datoria lui Iuda era sǎ judece simplist, cu o totalǎ lipsǎ de imaginație şi de largi perspective, cât mai îndǎrǎtnic, cât mai îngrǎdit, mai dobitoceşte, mai umil: **a.** (s.n.) eu nu-s Dumnezeu şi nici *coredemptor*, eu îs un biet om. Eu prietenul şi învǎțǎtorul nu mi-L vând. Atâta ştiu (lucru ştiut de toatǎ lumea, din moşi-strǎmoşi). Altceva nimic. De aici nu ies.

---

[1] Doina Comloşan, *Lectura textului dramatic*, în *Perspective – revista de didactica limbii şi literaturii române*, nr. 1 (12)/2006, Cluj, Casa Cǎrții de ştiințǎ, p. 25.

[2] N. Steinhard, *Jurnalul fericirii*, *Opere 1*. Ediție îngrijitǎ, studiu introductiv, repere bibliografice şi indice de Virgil Bulat. Note de Virgil Bulat şi Virgil Ciomoş. Cu „Un dosar al memoriei arestate” de George Ardeleanu, Mǎnǎstirea Rohia, Iaşi, Ed. Polirom, p. 531.

[3] *Ibidem*, p. 526.

[4] N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi: cuvinte de credință*, (eseul *Tragedia lui Iuda*), *Opere 2*; ediție îngrijitǎ, studiu introductiv şi referințe critice de Ştefan Iloaie; repere biobibliografice de Virgil Bulat; indici de Macarie Motogna, Iaşi, Ed. Polirom, 2008, p. 226.

[5] *Ibidem*, p. 222.

fie răstignit, de vreme ce pentru a fi răstignit e nevoie ca cineva să-L trădeze mă voi jertfi eu – judeci prea subtil şi sofisticat. Şi prea abstract. Nu! Cel mai bun lucru e să judeci simplist, ţărăneşte şi să aplici regula vulgară; orice ar fi, eu nu-mi trădez prietenul şi învăţătorul! **b.** (s.n.**)** Nu ştiu exact care sunt posibilităţile, nu-i sigur că preoţii şi scribii nu vor găsi alt mijloc, nu vreau să ştiu nimic, nu mă avânt în raţionamente iscusite şi cumplite deducţii, ştiu numai una şi bună, lăsată din moşi strămoşi: eu prietenul şi învăţătorul nu mi-l trădez. Facă-se mântuirea lumii cum o şti mai bine Dumnezeu, eu nu-s decât un vierme şi datoria mea de biet om e să aplic morala de uz comun. Motive sunt multe, scuze şi mai şi, plouă cu argumente, nu vreau să aud de ele. (…) Trebuie să fi fost mai rezervat: nu ştiu. Nu intervin. Nu mă bag. Eu nu-l vând. (…) **c**.(s.n.) (…) Bunul-simţ ordinar îl va putea oricând lua pe Iuda la întrebări – şi *va termina repede cu el*. **d.** (s.n.) - Mă, tu te-ai dus la popi? - Da, dar ca să … - Mă, l-ai vândut? - Să vedeţi că… - Mă, ai luat treizeci de arginţi? (Dracul cu fapta ne prinde; cu ce poate; ca poliţia federală pe gangsteri, de nu pentru marile lor fărădelegi, pentru fraude fiscale.) - N-am vrut să-i iau mai întâi şi-	Raţionamentul meu e limitat şi îngust? O fi. Dar de el nu mă depărtez. **b.** (s.n.) Am zis. Faceţi ce ştiţi, lăsaţi-mă-n pace. Nu îmi revine sarcina mântuirii lumii, eu am atribuţii nespus mai smerite, doar pe acelea le împlinesc. (…) **c.** (s.n). Dar, ca şi în cazul unui Brutus ori a unui Raskolnikov, motivarea crimei este cu desăvârşire acoperită de oroarea termenului lingvistic care mereu îşi impune el denumirea, iar nu argumentele şi justificarea filosofico-cerebrală a eului care o comite. (…) Se poate ca pe Iuda să nu-l fi îmboldit simpla cupiditate, dar posteritatea, reţinând numai fapta brută şi dându-i numele ei generic (fără a se preocupa de voinţa de participare la un plan de redempţiune ce ar fi rămas în gol dacă nu intervenea el), tot drept vânzător îl va califica şi va face pe veci din numele lui sinonimul trădării”[7]. „Crimă, adulter, trădare sunt numele date cu cinism şi egalitară indiferenţă de lumea fenomenală unor acţiuni înapoia cărora stau complicate şi câteodată nespus de pure consideraţii. Ce-i pasă realităţii? Ea nu-ţi cercetează inima, rărunchii şi mintea, ci deschide vechile dicţionare mucegăite şi cele mai noi suplimente argotice spre a scoate dintr-însele denumirile cele mai împuţite şi mai *ordinare*, mai grele de povara tuturor străbunelor fărădelegi. Lucrurile acestea le-ar fi înţeles uşor orice organ de anchetă care, supunându-l pe Iuda unui interogatoriu, repede ar fi terminat cu el. **d.**(s.n.) - Ai fost la popi, mă? - Da, dar să vedeţi că… - Mă, ai luat bani de la ei, recunoşti? - Recunosc, însă eu nu i-am cerut. Ei m-

[7] N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi: cuvinte de credinţă*, ed. cit., p. 224-225.

apoi i-am restituit… - Da' i-ai luat. Treizeci? - Da, treizeci, însă… - Mă, L-ai sărutat tu? - Da, dar am făcut-o ca să… - Mă, ți-ai dat seama şi tu de vreme ce te-ai spânzurat. - Dar tocmai asta dovedeşte că… - Nu ține, mă pramatie, eşti un trădător. **c.** (s.n.) La ananghie şi în dilemă singura cale bună pe care poți apuca e să te ții de regula brută, populară. De ce n-am fost eu martor al acuzării? (Bine mi-ar fi stat, ca ceilalți ieşiți după nici cinci ani şi pun'te, fă rost de rețete de somnifere!). Fiindcă mi-a venit în ajutor Dumnezeu să găsesc la anchetă scăparea din subtilități şi raționamente şi să refac judecata mahalagiului din Pantelimon şi a țăranului din Muscel."[6]	au silit să-l iau. - Lasă asta, i-ai luat ori nu? Răspunde! - I-am luat. - Şi le-ai arătat locul unde urma să vină husănul? - Eu am vrut cu totul altceva… - Tu răspunde la întrebări. Le-ai arătat? - Da. - Aşa. Şi pe acela l-ai sărutat? - Mi-era prieten. - Mă podoabă, tu ca prieten l-ai sărutat ori ca indicator? - Eu am vrut să-l ajut să… - Nu ține, mă, tu ai vândut pontul şi ai mers acolo să-l predai oamenilor popimii, aşa-i? - Eu… - Atunci ce-o întorci ca la Ploieşti? - Dar banii i-am dat înapoi şi m-am sinucis. - Păi, tocmai asta dovedeşte că te recunoşti vinovat şi că te ştii agent informator."[8]

Apelând la teatralizare ca posibilitate de transformare a unui text non-teatral (roman, poem, epopee sau altă specie) în text adaptat reprezentării scenice[9], textele alese pot realiza un cadru teatral potențial în limitele impuse ale discursului respectiv. Lectura atentă a celor două texte supuse analizei, construieşte un cititor capabil şi preocupat a descifra universul fictiv al dramei, al *tragediei lui Iuda*: o acțiune presupusă a fi cunoscută cititorilor din textul biblic, un şir de evenimente la care textul face trimitere (însuşite din contextul *Jurnalului fericirii* şi al volumului *Dăruind vei dobândi*); pe toate acestea un bun lector le va interpreta în funcție de competențele sale antropologice, sociologice, istorice. Acestuia, didascaliile funcțio-

[6] N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, ed. cit., p. 530-532.
[8] *Ibidem,* p. 226.
[9] Anne Ubersfeld, *Termeni cheie ai analizei teatrului*, traducere de Georgeta Loghin, Iaşi, Institutul European, p. 89.

nale[10] îi oferă un suport pentru a construi în imaginar o locație fizică pur imaginară (instanța „bunului simț”/„organul de anchetă”), un eveniment în desfăşurare implicând personaje cu pecetea damnării în istoria umană, aşa cum este Iuda – trădătorul.

Caracterele specifice textului dramatic pot fi juxtapuse fragmentelor noastre[11]: 1. aspectul grafic (ortografia), 2. sintaxa textuală (lista personajelor, divizarea în acte/scene/secvențe), 3. dubla enunțare (literară şi teatrală), 4. discursul dramei (A. didascaliile, B. dialogul).

Dacă ortografic fragmentele dispun de convenții desluşite, numele „personajelor” din sintaxa acestora nici nu apar în dialogul propriu-zis al celor două texte; detaliile devin importante: în textul din *Jurnalul fericirii* apare expresia „treizeci de arginți” versus „sărutarea trădării” Prietenului din eseul *Tragedia lui Iuda*; „spânzurarea” din vinovăția primirii şi „restituirii” banilor *versus* sinuciderea din culpa de a fi „că te ştii agent informator”. Indicația este una culturală, numele lui Iuda devenind sinonimul trădării şi al maleficului uman prin excelență.

Iuda, ca personaj, este un typos al trădătorului, al „pramatiei”, al vicleniei şi al meschinului etern; a spune cuiva că este „o iudă”, lexical înțelegem că avem de a face cu un om prefăcut, ipocrit şi trădător[12]. „Persoana” lui Iuda devine în istoria umanității păstrătoarea unui tezaur cultural ancestral prin conjuncția cu un alt „personaj” devenit (arhe)tip general al maleficului: diavolul, care nu apare sub înfățişarea şarpelui sau a dragonului (însuşiri ancestrale având formă compozită cu unele caracteristici de hermafrodit) şi nici nu se prezintă într-o ipostază antropomorfă (cu atribute animale); evidențiem, pentru teza demonizării lui Iuda, că numele său grecesc de ființă mitică „diabolos” însemna la origine „clevetitorul”, iar echivalentul său din latină, „diabolus” era „acuzatorul”, devenind în timp prin sensul conjucțional o „instituție” universală[13].

---

[10] Doina Comloşan, *lucr. cit.*, p. 20.

[11] *Ibidem*, p. 18.

[12] Gabriel Anghelescu, Emilia Mareş, *Dicționarul fundamental al limbii române explicativ, morfologic, ortografic şi ortoepic*, Braşov, Aula, 2008, p. 597.

[13] Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri şi arhietipuri culturale*, Timişoara, Editura Amacord, 1994, p. 52.

Reconstituirea didascaliilor iniţiale în textele noastre, ţine seama de faptul că acestea au doi destinatari diferiţi, în funcţie de lectură: 1. profesioniştii teatrului (regizor, actori, scenograf, maestru de lumini etc.), care descifrează piesa ca fiind proiectul, modelul de punere a ei în scenă; şi 2. cititorul de literatură standard, care le tratează ca fraze narative ce descriu un spaţiu fictiv cu tot ceea ce îl „mobilează”, lucruri, fiinţe, acte etc.[14]; mizăm pe cea de a II-a accepţiune a didscaliilor, ştiind că opera dramatică trebuie raportată în acelaşi timp la literatură şi la teatru, la arta cuvântului şi la arta spectacolului; textul dramatic prevede un mod de receptare aparte: spectacolul, care chiar şi când este citit, trimite constant la spectacolul care trebuie să devină”[15]. Astfel, „lista persoanelor” (în ordinea intrării în scenă) este una schematică: interogatorii (cei care interoghează şi iniţiază dialogul) şi interogatul (cel care răspunde, fără să întrebe la rândul său).

Mai adăugăm şi faptul că în economia contextuală a „piesei” noastre duale, „didascaliile” ocupă un loc modest; nu pretindem că avem o schimbare de paradigmă în convenţia teatrală, dar dacă acceptăm cele două fragmente dialogate ca fiind dramatice, rolul didascaliilor este preluat de comentariile argumentative ale lui Nicolae Steinhardt; el este în fapt şi „regizorul” textelor, pentru că explică ceea ce nu trebuia să facă Iuda: „*Trebuie să fi fost mai rezervat*: nu ştiu. Nu intervin. Nu mă bag. Eu nu-l vând”. Presupunând acest fapt, prin prisma argumentărilor, avem de a face cu o *narativizare a didascaliilor*[16] în care este interpretat cititorilor întreg mecanismul psihic al refuzului trădării.

Dialogul însă rămâne partea cea mai importantă cantitativ/calitativ şi semantic în „piesa” noastră; discursul acesta este prin excelenţă vorbire directă prin prezenţa dialogului, care îl demască pe Nicolae Steinhardt ca un autor dramatic. El nu îşi asumă niciodată discursul, ci îl atribuie personajelor identificate, obiectivându-se astfel. Citind din perspectiva lectorului, deducem ideile, dorinţele, opţiunile şi prejudecăţile unui spirit creator de felul autorului nostru.

---

[14] *Ibidem*, p. 19.
[15] *Ibidem*, p. 17.
[16] *Ibidem,* p. 21; textul citat trimite ca exemplu la Camil Petrescu, *Suflete tari,* în *Teatru,* vol. 1, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1964, p. 3-4.

Identificăm o relaţie de comunicare disimetrică[17]. De aceea în dialogul fragmentelor alese vocea autorului nu se aude, discursul auctorial lipseşte cu desăvârşire, dar nu şi marca stilistică a autorului. E bine cunoscută atitudinea anti-comunistă a lui Nicolae Steinhardt, dramatizarea acestui episod biblic verificând efectele în timp ale atitudinii trădătoare şi laşă.

Nu trecem cu vederea semnificaţia interjecţiei: „măi”/„mă”, care predomină dialogul în aceste fragmente; ea este o clasă eterogenă reunind cuvinte neflexibile cu intonaţie exclamativă, mai rar interogativă, a căror semnificaţie este neconceptualizată şi depinde într-o măsură mai mare sau mai mică de intonaţie şi de context[18]. Interjecţiile nu denumesc un referent prin intermediul unui *concept*. Interjecţiile sunt un fel de *semnale lingvistice* care nu *denotă*, ci *exprimă* diverse senzaţii, sentimente, impulsuri voliţionale sau *imită* (ori *sugerează*) diverse sunete şi zgomote. În cazul de faţă, evidenţa impune *ceea ce exprimă*.

Din punct de vedere stilistic, interjecţia „măi” impune specificul exprimării orale, sugerând un caracter familiar, aşadar apropiat genului teatral-dramatic. În limba scrisă, ca de altfel majoritatea interjecţiilor, sunt mai frecvente în textele beletristice, în pasajele având caracter oral; aici redau vorbirea directă a personajelor, indicând folosirea stilului indirect liber[19] sau a unui narator ce foloseşte un stil de povestire mai familiar, colocvial.

Valoarea contextuală a acestei interjecţii (utilizată în mod enervant pentru un cititor neavizat) este adresativă/apelativă, însoţind substantivele sau pronumele personal (*tu*) în cazul vocativ. Astfel, funcţia conativă a interjecţiei în cauză (mesajul e orientat către alocutor) dă duritate dialogului bazat pe structura întrebare-răspuns:

„– Mă, tu te-ai dus la popi?

– Da, dar ca să …

– Mă, l-ai vândut?

– Să vedeţi că…”

---

[17] *Ibidem,* p. 23.

[18] *Gramatica limbii române. I Cuvântul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, p. 657.

[19] *Ibidem*, p. 669.

Interogatoriul imaginar şi sinoptic în textele steinhardtiene denotă o ficționalitate literară specifică dramei în general, conferindu-i şi o dimensiune artistică (literară). Este exemplificator ca reflexie artistică, dar şi ca adevăr ceea ce spune Nicolae Steinhardt în *Jurnalul fericirii*: „Adevărul despre *imediatitatea* tragediei l-a revelat de la început creştinismul. De vreme ce Mântuitorul a murit pe cruce, plătind cu sânge şi cu moarte pentru noi, nu încape îndoială că la baza tainelor ce ne împresoară e ceva tragic. Învierea e bucurie, dar Gabata, Calvarul şi Golgota nu ne îngăduie a pierde fie şi o clipă din vedere tragedia"[20].

STEINHARDT'S RECEPTION AND ANALYSES: STYLISTIC VALENCES AND THEATRICAL DRAMATIC POTENTIALITIES (II)

(Abstract)

Key-words: *stylistics, theatralisation, dignity, essay, journal*

The work of Nicolae Steinhardt represents a cultural thesaurus of Romanian spirituality. The analysis and interpretation of the significant stylistic elements, as space of creativity in his work, particularises Steinhardt's texts and proposes a stylistic equilibrium between a vocabulary close to the common reader and a vocabulary implying meta-textual virtues or references to his own experiences (as a scholar, a detainee or a hermit). The hermeneutics of a Steinhardtian text from the essay *Demnitatea / Dignity* (volume *Ispita lecturi / The temptation of reading)* grasps several stylistic valences of his essay writing, the richness of the meanings and references in the moral plane and in the sapiental context. The outline of the analysis was „opened" from the lexical, explanatory, cultural, and theological perspective, marking the possible and common semanticism of the terms in the text.

Another aspect, not revealed in today's studies, is represented by the *theatrical-dramatic valences of Steinhardt's discourse.* Theatrality, as exposition manner inculcated in the text of *Jurnalului Fericirii / The Diary of Happiness* and of his sermons, confer originality to his creative perspective; by resorting to theatrality, as possibility of transformation of non-dramatic texts (novel, poem, epos of other genres) into texts adapted to the stage representation (Anne Ubersfeld), the selected texts may create a potential dramatic frame within the limits imposed to the respective speech. The careful reading of the two analysed texts built a reader able and preoccupied to decipher the fictional universe of the drama, of *Judah's tragedy.* The hermit N. Steinhardt does not analyse the Biblical excerpts as passage or textual units extracted from a whole, but he observes them, visualises them like a director attentive to each detail, viewing in his inner self the *Biblical scene* discussed or the sequence of the dramatic *tableaux.* Thus we discover in his works an interpreter of the Bible, of the literary works, of the other arts convergent to literature (rama, film) like a true theologian and playwright, symbiosis conferring a poignant originality to a good part of his writings.

---

[20] N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, ed. cit., p. 406.

COSTACHE CONACHI – UN EXPOSANT DE LA TRADITION ET DE LA MODERNITÉ DANS LA POÉSIE ROUMAINE DU XIXe SIÈCLE

LAURA CHIRIAC

La poésie roumaine a connu au cours de son développement une période d'accumulations ou de poétisation, suivie d'une période de renoncement graduel à ces accumulations, celle de la dépoétisation. Costache Conachi appartient à la première période. Le moment de création de son oeuvre (le commencement du XIXe siècle) coïncide avec la période où les poètes se professionnalisent, en passant dans le plan de l'intimisme. L'intimisme est celui qui a produit la première nouveauté en matière de poésie, par rapport à l'ancienne manière de sa compréhension. Vers la fin du XVIIIe siècle, a lieu le premier saut qualitatif dans le domaine de la poésie, la convention poétique du temps enregistrant un nouveau significat : l'**émotion**. La poésie n'est plus réduite à la versification, quoique la compréhension artisanale de la poésie fût encore actuelle. La stratégie rhétorique, elle aussi, était la même : l'ornementation du discours. Le changement le plus important est l'encadrement de la **sincérité** et du **sentiment** dans la convention poétique du temps[1].

Costache Conachi élabore ses poésies dans une période dans laquelle était émise l'idée qu'il y a des sentiments qui ne peuvent être exprimés que par des moyens poétiques, les seuls capables à communiquer au lecteur l'émotion du poète. Ce changement du significat a conduit, à la fois, au changement du signifiant, en créant maintenant les clichés spécifiques, le lyrisme étant précédé par sa

[1] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei româneşti*, vol. 1, Bucureşti, Editura Minerva, 1982, p. 172.

caricature : le **pathétisme**. Le pionnier de ce maniérisme du sentimentalisme pathétique roumain est Ianache Văcărescu. Conachi cultive ce type de poésie en Moldavie ou l'illustre d'une manière brillante, en emportant même certaines nouveautés. La ressemblance de la poésie de Costache Conachi à celle de Ienăchiță Văcărescu n'est pas accidentelle. L'explication peut être trouvée dans la modalité de comprendre la création poétique, mais aussi, dans les préjugés culturels du temps. Le poète crée en accord à ces préjugés, en utilisant les moyens rhétoriques. Les moyens rhétoriques sont raffinés, eux aussi, dans la première moitié du XIXe siècle, en se mélangeant, parfois, avec ceux de la nouvelle poésie, influencée par le romantisme occidental.

Costache Conachi – poète de culture classique. Le classicisme s'est manifesté comme direction dominante dans l'ancienne époque pendant une période assez longue (les dernières décennies du XVIIIe siècle et le commencement du XIXe siècle, vers l'année 1830), influençant la pensée et l'écriture de plusieurs lettrés de cette période-là parmi lesquels Costache Conachi figure, lui aussi. On remarque dans les écritures de l'époque, une tendance vers la valeur et l'équilibre, la sobriété et la limpidité, la lucidité et l'harmonie. Certes, on ne peut pas parler chez nous d'un courent classique, dans le sens de celui qui dominait la littérature française du XVIIe siècle, ou d'un stade de maturité de la littérature, existant dans d'autres littératures, comme celle française, anglaise ou italienne. Dans la période mentionnée, à part des échos de la littérature classique gréco-latine, on sent la présence d'une sensible vivacité dans la culture et la littérature roumaine, résultée de la tendance de synchronisation au mouvement littéraire de l'Europe, fait qui nous autorise à affirmer que cette période est de transition vers la littérature moderne. Pourtant, l'orientation classique, inspirée des grands modèles et de leurs épigones, reste comme dominante.

Les écrivains roumains de cette période appartiennent, presque en totalité, à l'aristocratie. Leurs poésies sont, en général, érotiques, d'habitude galantes ou sensuelles. Costache Conachi ne fait pas exception, lui non plus.

Dimitrie Păcurariu mentionne dans son travail intitulé *Classicisme et tendances classiques dans la littérature roumaine* que dans la période de début du XIXe siècle, quand Conachi crée, on ne peut parler, en ensemble, dans la littérature roumaine, que d'un classicisme épigonal, parce que le mouvement littéraire du présent n'offre pas d'œuvres qui puissent servir comme modèle, dans l'esprit de la conception classique[1]. Ces idées sont exprimées, pourtant, d'une manière incidente, dans des préfaces ou dans des grammaires contenant siècle des sections de poétique, elles appartenant à la théorie et à l'expérience de la littérature classique, dont les représentants sont cités d'une façon élogieuse. Conachi est l'auteur d'un traité de versification et de métier poétique préoccupé de la technique du vers et du style qui exprime certaines préférences esthétiques spécifiques à la tradition poétique classique. Ainsi, dans *Meşteşugul stihurilor româneşti* (*Métier des versets roumains*), l'auteur recommande la clarté et la sobriété, l'expression adéquate, combattant, par des exemples crées par lui même, les répétitions, les mots de remplissage, les métaphores et les comparaisons forcées[2]. Ces règles de base seront respectées dans la création de toutes ses poésies.

La culture classique de l'auteur se manifeste avec puissance, également, dans les quelques saynètes en vers écrites par le poète et publiées posthumes, destinées, selon la spécification du manuscrit, au théâtre de marionnettes. *Comedia Banului Constantin Canta, ce-i zic Căbujan şi cavaler Cucoş* (*Comédie du Ban Constantin Canta dit Căbujan et chevalier Coq*), écrite en collaboration avec Neculai Dimachi et Alecu Beldiman, est une comédie visiblement ressemblant à *L'Avare* de Molière.

La deuxième saynète, *Giudecata femeilor* (*Jugement des femmes*), datée de 1806, a pour personnages Zeus, Ermis (l'ange de celui-ci), Amor, puis les femmes mariées et quelques personnages symboliques, représentant des types variés d'amoureux, identifiés

---

[1] Dimitrie Păcurariu, *Clasicism şi tendinţe clasice în literatura română*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1979, p. 19.

Note: toutes les traductions de roumain en français appartiennent à l'auteur du travail.

[2] Costache Conachi, *Scrieri alese*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963, p. 25.

par des personnages non nommés, mais connus par les spectateurs, l'un d'eux étant l'auteur même.

Une troisième saynète, écrite plus tard, *Amorien şi tomate haruspice* (*Amorien et tomates haruspices*), parait être une continuation de *Jugement des femmes*. L'action est localisée sur la colline Copou de Iaşi. Des références dures sont faites aux mœurs des femmes de boyard moldaves, mais les personnages restent, essentiellement, les mêmes, comme dans la saynète antérieure, étant dominés par les symboles de la mythologie hellénique et latine. Une quatrième comédie, à un acte, *Serdarul din Orhei* (*Comandant de cavalerie d'Orhei*), est attribuée à Conachi, datant de 1811, où un jeune boyard parvenu, Aferta, est visé.

Poésie érotique. Au début du XIXe siècle, la naissance de la conscience lyrique est précédée par celle de la conscience érotique. Les vers composés maintenant ont une adresse précise et un but qui n'est pas caché : ils veulent conquérir le coeur d'une femme qui n'accepte pas d'être facilement conquise ou consolider un sentiment déjà accepté. En se référant à la poésie de ce commencement de siècle, Eugen Simion[1] identifie trois fonctions de l'écriture érotique :

- libère l'âme d'une grande tension intérieure;
- communique la passion;
- séduit l'objet érotique.

Toutes ces fonctions sont accomplies si le poème plait à la personne à laquelle il est dédié. Pour que les vers soient au niveau attendu, le poète apprend une rhétorique qui lui assure le succès.

Costache Conachi, le plus complexe et profond poète érotique jusqu'à Eminescu[2] compose *Métier des versets roumains* pour instruire et pour faire le plaisir d'une *preacinstită cucoană* (*honorable madame*). Pour que ses vers soient compris et leur effet soit plus puissant, le poète compile une rhétorique qu'il illustre au propres vers. Ainsi, Conachi s'avère être un bon poète, mais, aussi,

[1] Eugen Simion, *Dimineaţa poeţilor*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1980, p. 280.

[2] *Ibidem*.

une nature réflexive parce que les analyses et ses recommandations concernant *meşteşugul stihurilor* (*le métier des versets*), qui peuvent être placées dans une vision de début sémiotique sur l'écriture littéraire chez nous, sont précieuses pour une mentalité littéraire entière[1].

Niveaux du langage poétique chez Costache Conachi. L'œuvre des écrivains de la période prémoderne représente un moment initial dans l'évolution du langage de la poésie, mais un point de référence aussi. Chacun des niveaux figuratifs du langage poétique (phonétique, syntactique et sémantique) ont maintenant une importance qui lui imprime un caractère particulier, différent de celui de la période suivante : on crée des schémas qui seront, dès maintenant, spécifiques à la poésie; au niveau sémantique on réalise les premières stéréotypies et répétitions (l'épithète par exemple), apparaît la métaphore, encore modeste, étant réduite à peu de formules et on remarque une absence presque totale au niveau des figures de son.

Figures syntactiques. Chez Costache Conachi et chez tous les autres poètes de la période pré moderne de la littérature, on remarque une fréquence assez grande des figures de construction : l'**énumération** et la **répétition**.

L'énumération est un procédé préféré qui donne naissance à des séquences de 4-5 éléments, symétriquement groupés autour de la versification, ayant comme effet une accentuation insistante : **Plâng**, **oftez**, **suspin**, **mă vaiet**, *lumina nu-i la vedere* (**Je pleure**, **je soupire**, **je sanglote**, **je me lamente**, *la lumière n'est pas à vue*) (*Noaptea nenorocirii – Nuit du malheur*).

Plus nombreuses sont les **répétitions** réalisées surtout sous la forme du **parallélisme**, de la **symétrie** ou du **refrène**. Le plus rencontré est le **parallélisme binaire** : *Arătatu-i-am* **iubire**, ochii ei posomorăsc, / *Arătatu-i-am* **răceală**, pe loc se sălbătăcesc. (*Je lui ai montré* **de l'amour**, ses yeux s'attristent, / *Je lui ai montré* **de la**

[1] Ileana Oancea, *Semiostilistica*, Timişoara, Editura Excelsior, 1998, p. 158.

froideur, ils deviennent sauvages immédiatement.) (*Jaloba mea – Ma plainte*).

Dans le vers plus ample de Conachi on rencontre un exemple, rare pour la période respective, de **double parallélisme anaphorique** ayant la fonction de mettre en évidence une suite de comparaisons symétriquement disposées en chaque vers : **Acest** trup lungit pe ţărnăşi lipsât de-a sa suflare, / **Acei** *ochi negri ca mura*, **acea** *gură ca rubinul*, / **Acel** *sân ca trandafirul*, **acei** *grumazi albi ca crinul* / **Acele** *mâni ca zăpada*, **acele** *fragede braţă*. (**Ce** corps-**ci** couché sur la poussière dépourvu de son soufflement, / **Ces** *yeux*-**là** *noirs comme la mûre*, **cette** *bouche*-**là** *comme le rubis*, / **Ce** *sein*-**là** *comme la rose*, **ces** *cous*-**là** *blancs comme le lys* / **Ces** *mains*-**là** *comme la neige*, ces *tendres bras*-**là**.) (*Amoriul din prieteşug – L'amour de l'amitié*).

Les répétitions symétriques donnent au texte un ton aphoristique : *Moarte* strig, *moarte* **nu vine**, / **Nu vine** la cine-o cere (Je crie *la mort*, *la mort* **ne vient pas**, / Elle **ne vient pas** chez celui qui la demande) (*Mă sfârşesc, amar mă doare – Je meurs, amèrement j'ai mal*).

En ce qui concerne le **refrain**, c'est à C. Conachi que l'on attribue la première forme de création de celui-ci dans la littérature culte[1]. L'exemple le plus relevant pour mettre en évidence cette chose est la poésie *Je meurs, amèrement j'ai mal*, où chaque quatrain finit par le vers : *Toate-mi zic*: *mori în durere* (*Tous me disent : meurs en douleur*). Pour quelques poésies, les refrains ne comprennent plus de reprises identiques des vers, mais ils comportent une modification en fonction de l'évolution lyrique du texte.

Les figures syntactiques ont facilité l'emploi de stéréotypies poétiques dans la poésie culte et qui peuvent être trouvées, en variantes amplifiées et à fonctions différentes, dans la poésie de la génération suivante.

Figures sémantiques. En ce qui concerne les figures sémantiques utilisées par C. Conachi (l'épithète, la personnification, la

[1] Ladislau Galdi, *Introducere în istoria versului românesc*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 120-121.

comparaison, la métaphore, le symbole, l'allégorie, l'hyperbole), l'analyse se concentre sur l'**épithète**, celle-ci étant la plus représentative.

L'épithète présente, dans cette période, des traits des modèles classiques, avec peu de caractéristiques romantiques. Cette affirmation est valable, aussi, pour la première phase du langage poétique moderne, à la différence que chez les Văcăreşti et chez Conachi, l'analyse doit tenir compte, aussi, des possibles influences populaires, souvent difficilement à isoler dans la poésie de cette période[1]. **Les épithètes ornementales** à rôle généralisateur constituent la catégorie la mieux représentée, compte tenu du fait que celles-ci avaient été préférées en classicisme. Leur emploi va s'élargir à la génération suivante aussi, inclusivement à l'époque de jeunesse d'Eminescu, devenant à la suite d'une utilisation abusive, stéréotypes. Chez Conachi, ces épithètes appartiennent à la sphère du concrète et à celle de l'abstract aussi : *prăpăstii* **adâncate** (*abîmes* **approfondis**), *faţă* **prea albă** (*visage* **trop blanc**), *suflet* **lin** (*âme* **calme**), **dulci** *ochişori* (*yeux* **doux**), *suflete* **mari** (**grandes** *âmes*), **curat** *prieteşug* (*amitié* **pure**), **sfânt** *loc* (*place* **sainte**), *ceas* **fericit** (*heure* **heureuse**), *suflet* **nenorocit** (*âme* **malheureuse**), **dulce** *desfătare* (**doux** *plaisir*), *suspin* **amărât** (*soupir* **triste**), *durere* **amară** (*douleur* **amère**), *lacrimă* **amară** (*larme* **amère**), etc.

Conachi s'avère être l'écrivain « le plus moderne » par l'utilisation des **épithètes synesthésiques**, fait qui représente une innovation à l'époque : **dulce** *lumină* (**douce** *lumière*), **dulce** *rază* (**doux** *rayon*), **dulce** *glas* (**douce** *voix*), etc. Entre les épithètes trouvées, fonctionnellement, à la limite des autres figures, deux types sont mis en évidence dans l'époque prémoderne : l'**épithète personnificateur** et l'**épithète métaphorique**.

La personnification, figure préférée du classicisme, s'élargit aussi sur la détermination par l'épithète. On personnifie seulement

[1] Mihaela Mancaş, *Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 16.

deux catégories sémantiques : les éléments abstraits (*cœur*, *sens*, *âme*, *chance*, *monde*, *joie*, *amour*, *bonheur*) et les éléments qui définissent des réalités de la nature environnant (*matin*, *roses*, *lune*, *eaux*, *terre*, *hiver*) : *inimă* **rănită** (*cœur* **blessé**), **vicleană** *bucurie* (*joie* **perfide**), *poftă* **tirănească** (*désir* **tyrannique**), *piatră* **fără glas** (*pierre* **sans voix**), *verdeață* **mişcătoare** (*verdure* **mouvante**), *apă* **plimbărăță** (*eau* **flâneuse**), *iarnă* **căruntă** (*hiver* **gris**), etc.

L'épithète multiple connaît la variante de la double et de la triple détermination, avec les éléments coordonnés entre eux par juxtaposition et conjonctions : *ceas* **cumplit** şi **amar** (*montre* **terrible** et **amer**), *scripcă* **jalnică**, **duioasă** (*violon* **lamentable**, **tendre**), *apă* **dulce**, **limpede** şi **lină** (*rivière* **douce**, **claire** et **calme**), *cunună* **de duh**, **de grai**, **de blândeță** (*couronne* **d'esprit**, **de voix**, **de douceur**), etc. L'épithète à plusieurs termes est utilisée plus rarement, ayant valeur exclamative, superlative ou d'imprécation. Par sa fréquence et son poids dans le langage poétique, l'épithète est une figure de base dans la poésie d'avant 1830 et c'est à elle que l'on doit une bonne partie des innovations de la période qui a donné naissance, par sursollicitation, à beaucoup de clichés de la poésie pré moderne.

À la suite de cette analyse des niveaux figuratifs, on peut formuler quelques caractéristiques du langage poétique de Conachi et, implicitement, du langage de la poésie prémoderne.

Premièrement, cette analyse nous prouve que dans cette période a eu lieu une grande circulation des acquisitions et des innovations poétiques, mais qui ont perdu par usage leur caractère poétique, plus que dans n'importe quelle période de l'histoire littéraire.

En ce qui concerne le poids des figures, on remarque que les sémantiques prévalent nettement sur celles syntactiques. Parmi les tropes, on constate que l'épithète prouve d'avoir, comme plus tard dans la poésie romantique, des fonctions multiples et une variété considérable.

RÉFÉRENCES BIBLIOGRAPHIQUES

Conachi, C., *Scrieri alese*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963.
Galdi, L., *Introducere în istoria versului românesc*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971.
Mancaş, M., *Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.
Oancea, I. *Semiostilistica*, Timişoara, Editura Excelsior, 1998.
Păcurariu, D., *Clasicism şi tendinţe clasice în literatura română*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1979.
Scarlat, M., *Istoria poeziei româneşti*, Vol. 1, Bucureşti, Editura Minerva, 1982.
Simion, E., *Dimineaţa poeţilor*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1980.

COSTACHE CONACHI – UN EXPONENT AL TRADIŢIEI ŞI MODERNITĂŢII ÎN POEZIA ROMÂNEASCĂ A SECOLULUI AL XIX-LEA

Lucrarea reprezintă o scurtă analiză a limbajului poetic al lui Costache Conachi, poet reprezentativ al secolului al XIX-lea, când poezia nu mai este redusă la versificaţie, iar schimbarea cea mai importantă este încadrarea „sentimentului" şi a „sincerităţii" în convenţia poetică. În urma acestei analize rezultă că în această perioadă a avut loc o mare circulaţie a achiziţiilor şi a inovaţiilor poetice, care şi-au pierdut însă prin uz, mai mult decât în oricare altă perioadă din istoria literară, caracterul poetic. În privinţa ponderii figurilor de stil, se constată că cele semantice predomină net asupra celor sintactice.

COSTACHE CONACHI – A REPRESENTATIVE OF TRADITION AND MODERNITY IN ROMANIAN POETRY OF THE 19TH CENTURY
(Abstract)

Key-words: *tradition, modernity, poetic language, versification*

The paper represents a brief analysis of the poetic language of Costache Conachi, poet representative for the 19th century, when poetry is no longer reduced to versification, and the most important change is the incorporation of "sentiment" and "sincerity" into the poetic convention. From this analysis it follows that this period witnessed a wide circulation of poetic acquisitions and innovations, which lost however their poetic character by usage, more than in any other period of the literary history. As for the weight of the figures of speech, we found that the semantic ones clearly prevail to the detriment of the syntactic ones

TERMENI „TEREŞTRI” ÎNTR-O VERSIUNE ROMÂNEASCĂ A *ENEIDEI*

GABRIELA RADU

Cuvinte-cheie: *traducere*, *terestru*, *regionalism*

„Fidelă textului dar, mai ales spiritului vergilian”[1], versiunea românească a *Eneidei* realizată de profesorul G. I. Tohăneanu, este o reuşită încercare de „domesticire”, „de aducere acasă” (am în vedere sensul din limba latină al cuvântului *domesticus* – „al casei”, „care aparţine casei”) a operei genuine. Pentru ca „duhul arhaic” să se înstăpânească, traducătorul a apelat la elemente lexicale şi forme gramaticale „specifice «scripturelor române» de odinioară precum şi la numeroşi termeni «neliterari», caracteristici nivelului popular al limbii”[2]. Prezentăm mai jos câţiva dintre aceşti termeni lexicali grupaţi după criteriul tematic, ca termeni „tereştri”.

Colb

Între numeroasele forme regionale, sinonime cu termenul *praf* întrebuinţate de G. I. Tohăneanu în traducerea românească a *Eneidei* vergiliene (*colb*,[3] *ţărnă*, *năsip*), frecvenţa cea mai mare o are

---

[1] Publius Vergilius Maro, *Eneida*, traducere şi note de G. I. Tohăneanu, Editura Antib, Timişoara, 1994, p. 29.

[2] *Ibidem*, p. 29.

[3] Regionalism lexical întrebuinţat în zona Bucovinei şi a Maramureşului, „colb” este astfel prezentat în DER: „Dacă sensul al doilea nu este tîrziu, trebuie să presupunem accepţia primitivă de „vâltoare” şi, în acest caz trebuie plecat de la sl. *kolo* „roată”. Veriga imediată ar putea fi bg. *kolba* „brăţară” sau reprezentantul lui sl., căci este uşor de plecat de la ideea de „inel sau vîrtej de fum” pentru a ajunge la fumăraie. Bg. *kolba* (› rom. *colbă*, s.f. (inel, belciug, puţin folosit)) aparţine aceleiaşi familii ca *clăbuc*, *colac*; cf. sb. *kolobar* „inel”, rus. *kolob* „chiftea”, bg.

cuvântul *colb*. Notăm observaţiile profesorului Tohăneanu cu privire la acest element lexical: „Înainte de orice, sunt necesare, credem, câteva amănunte şi precizări în legătură cu substantivul *colb*, care, împreună cu *praf* şi cu *pulbere*, constituie o interesantă şi foarte utilă „serie” de sinonime. Într-un articol intitulat, prea modest, *În legătură cu limba literară* (O, XX, 208-305), Sadoveanu este de părere că vorbitorul trebuie să exploateze existenţa acestei „serii”, folosind diferenţiat sinonimele, după cum urmează: „*praf* de chinină, *colbul* drumului, *pulbere* de vânat”. [...] povaţa marelui prozator cată să fie reţinută, căci ea mărturiseşte tendinţa sinonimelor de a se diferenţia stilistic”.

Cuvântul este folosit chiar în primul cânt, în versurile: „şi lancea, / Cu vârfu-n jos, prin **colb** înscrie-o dâră” (c. I, v. 876) versuri ce reprezintă versiunea în limba română a rândului următor: „et versa **pulvis** inscribitur hasta” (c. I, v. 478). În acest caz, *colb* îl traduce pe latinescul *pulver*, *-eris* (*pulbere*, în română). Opţiunea traducătorului pentru un cuvânt de altă origine decât cea latină se întemeiază aici (şi) pe raţiuni prozodice căci era nevoie de un cuvânt monosilabic pentru rezolvarea versului. Cuvântul ales, mai poetic, are o mai mare putere sugestivă.

Cuvântul *colb* apare într-o frumoasă imagine, realizată în traducerea românească a crâmpeiului latin „domitantque **in pulvere** currus” (c. VII, v. 163), traducere în care autorul modifică topica şi introduce două elemente atributive care nu se regăsesc în varianta originală: „stârnit de cai” şi „de luptă”. A rezultat varianta tradusă, „în **colbul** / [Stârnit de cai], deprind să hăţuiască / Un car de luptă (c. VII, v. 286). Traducătorul operează în prima situaţie menţionată, o perifrază explicativă, în cea de-a doua, o explicitare. În cel de-al doilea caz se impunea această strategie de traducere, întrucât în limba latină, *currus* înseamnă „car de luptă”, nu orice tip de car.

Cântul al IX-lea oferă două cazuri de folosire a regionalismului *colb*: în prima situaţie, autorul optează pentru *colb* în defavoarea termenului românesc moştenit din *pulverem,* poate datorită

---

kolbaš „cîrnăcior.” Cihac, II, 723, pleca de la pulbere, presupunînd o formă redusă **polb*, ce nu pare posibilă.”

configuraţiei sonore a cuvântului – prezenţa vocalei „o” în armonie cu structura fonetică a elementului nominal pe care acesta îl determină, adică *nor*: „Troienii / Zăresc un nor de negru **colb**” (c. IX, v.54). Versurile constituie tălmăcirea textului latin „**pulvere** nubem…prospiciunt Teucri” (c. IX, v. 33-4).

În al doilea caz, *colb* nu-l mai traduce pe *pulver*, ci pe latinescul *caligo,-inis* din versul „**caligine…**atra” (c. IX, v. 36) al cărui prim sens este „ceaţă”, şi care, prin metonimie primeşte înţelesul de „întuneric”, „obscuritate”. Traducătorul nu realizează deci, o traducere literală, ci una de sugestie, prin analogia „aer dens – praf”. Tâlcuirea în româneşte este „negru **colb**” (c. IX, v. 59).

Derivat din substantivul *pulver*, adjectivul latin *pulverulentus* îşi păstrează caracterul atributiv şi în traducerea românescă „rutulii / Dau birul fugii-n nor de **colb** pe câmpuri” (c. XII, v. 804); sintagma *pulverulenta fuga* (lit. „fugă care ridică praful”) prezentă în textul „**pulverulenta** fuga Rutuli dant terga per agros” (c. XII, v. 463) este restituită, în româneşte, prin expresia „nor de colb”.

Immundo pulvere, expresie latinească aflată în versurile „canitiem immundo perfusam **pulvere** turpans” (c. XII, v. 611) sunt traduse întocmai din punct de vedere sintactic, fără să fie alterată structura firească a limbii române: „îşi mânjeşte / Cu **colb** murdar a pletelor **ninsoare**[4] (c. XII, v. 1072). De remarcat, opţiunea traducătorului – motivată stilistic – pentru sensul metaforic al cuvântului „cărunteţe” (*canitiem*).

Şperlă

Următorul fragment epic surprinde reacţia batjocoritoare a lui Turnus cu privire la aspectul efeminat al grecilor şi al asiaticilor, obiectul dispreţului fiind însuşi Enea: „Iar pletele acestui muieratic (…) / Să le sluţesc, mânjindu-le în **şperlă**” (c. XII, v.174- 177).

---

[4] Termenul ales de traducător este derivat prin sufixare, „nins/-oare”, din participiul verbului „ninge” > lat. *ningere* (nínge (-g, níns), vb. – A cădea zăpadă. – Mr. (înv.) *mîndzire*. Lat. *ningĕre* (Pușcariu 1183; Candrea-Dens., 1232; REW 5926), cf. calabr. *ningi* „zăpadă”. – Der. *ningău*, s.m. (decembrie, ninsoare); nins, adj. (cu zăpadă; alb ca zăpada); ninsoare, s.f. (nămete, viscol, zăpadă); ninsoriu, adj. (nins, alb ca zăpada).

Termenul *şperlă*[5] redă, în traducere românească, forma nominală latină, *pulver,-eris,* existentă în versul vergilian, „et foedare in **pulvere** crinis” (c. XII, v. 99). Cuvântul cel mai adesea întrebuinţat de traducător pentru exprimarea termeului nominal *pulver* („praf”) este – aşa cum s-a văzut mai sus – *colb*. De ce însă, într-o singură situaţie, acesta foloseşte alt element regional, pentru a reda acelaşi cuvânt latinesc? Pentru a da un posibil răspuns, trebuie pornit de la sensul dobândit de *şperlă* în formulările frazeologice, de pildă „a da prin şperlă”[6], expresie argotică cu efect zeflemitor. Traducătorul antrenează palierele lexicale şi fonetice ale limbii române şi, în acord cu intenţia textului vergilian, tălmăceşte un termen neutru cu unul mai „colorat” stilistic.

Ţărnă

Inexistent în textul original „alterius lentum convellere vimen insequor” (c. III, v. 31), termenul *ţărnă*[7] folosit de traducător surprinde, aşa cum o face şi lexemul *rădăcină* care redă latinescul *vinem,-inis* („nuia”, „crenguţă”): „mă tot strădui / Să smulg din **ţărnă**

---

[5] ŞPÉRLĂ s.f. (Reg.) Cenuşă încă fierbinte care acoperă cărbunii; spuză. Expr. A da pe cineva prin şperlă = a se purta rău cu cineva, a-l maltrata; a pune pe cineva într-o situaţie penibilă. A o da prin şperlă = a o păţi. – Et. nec. Sursa: DEX '98. **spérlă (-le),** s.f. – Funingine, negreală, spuză. – Var. *şperlă.* Origine incertă. Dacă acest cuvînt este expresiv, cum pare să indice suf., trebuie pornit de la ideea de „producere de scîntei”, cf. *sfîrîi, pîrîi* (se numeşte *sperlă* spuza care acoperă focul cu mult fum). Legătura cu sl. *para* „fum”, mag. *pernje* „cenuşă fierbinte” (Cihac, II, 243) este dubioasă. – Der. *şperli* (var. *şparli*), vb. (a fugi, a o întinde; a fura), se leagă mai puţin de sensul actual al lui *şperlă*, decît de rădăcina lui expresivă (după Conev 61, din bg. *spărljam*, care pare să provină din rom.). Sursa: DER.

[6] **Da prin şperlă** *expr.* **1.** a se purta rău (*cu cineva*); a maltrata (*pe cineva*). **2.** a trăda; a părăsi (*pe cineva*). (Notă: Definţia este preluată din *Dicţionar de argou al limbii române*, Editura Niculescu, 2007).

[7] ŢĂRẤNĂ, (2) ţărâne, s.f. 1. Pământ sfărâmat mărunt. Pământul cu care se acoperă sicriul, cu care se umple groapa, mormântul. ◊ Expr. *Fie-i ţărâna uşoară!* = (formulă folosită când se vorbeşte despre un mort) odihnească-se în pace! *Praf şi ţărână* = nimic. Stratul de la suprafaţă (sau de la mică adâncime) al pământului. ◊ Expr. *A se aşterne ţărânii* = a se întinde la pământ. 2**.** Fig. Trup neînsufleţit, oseminte; rămăşiţe pământeşti. [Var.: (reg.) ţắrnă s.f.] – Ţară + suf. *-ână*. Sursa: DEX '98.

înc-o rădăcină / Mlădie”(c. III, v. 36-38). Opţiunea autorului este însă perfect motivată: cu câteva versuri mai înainte, eroul epopeei vergiliene, Enea, relata un episod care-i inspirase o groază adâncă: văzuse un arbore cu **rădăcina** smulsă din **pământ,** din care picura sânge; textul latin redă momentul astfel: „prima **solo** ruptis **radicibus** arbos vellitur” (c. III, v.27-28). În versul analizat, traducătorul nu „corectează” textul, nu înlocuieşte simplu *vinem* („nuia”) cu *radix* („rădăcină”), nu adăugă *solum*, ci îl reia şi astfel, realizează o compoziţie asociativă complexă care decurge din însăşi firescul limbii în care traduce („smulge din ţărnă”).

Următorul fragment conţine o scenă cu privire la o practică curentă în perioada arhaică, practică menţionată de Homer şi de Herodot: ridicarea unei moviliţe de pământ deasupra mormântului unei persoane de seamă, „grămădind mormane / De **ţărnă** peste grui” (c. III, v. 92-93). Termenul latinesc *tellus* prezent în versul „et ingens / aggeritur tumulo **tellus**” (c. III, v. 62-63) are înţelesul de „pământ”, „sol”; este un termen poetic, având valenţe expresive superioare altor elemente lexicale latineşti precum *solum,-i, humus,-i* sau *terra,-ae*. Acesta este tălcuit de autor în limba română, în acord cu intenţiile poetului latin, printr-un termen mai familiar, mai puţin sumbru, mai puţin „tehnic”: *ţărnă*.

Traducerea versului latinesc „procumbit **humi** bos” (c.V, v. 481) arată astfel: „Se zvârcole şi-n **ţărnă** zace-acuma” (c. V, v. 851). Simetria acustică din versul tradus se spijină pe aliteraţia *zvârcole – zace*, forma regională *ţărnă* constituind deopotrivă, elementul central şi de legătură între cele două elemente verbale menţionate.

În crâmpeiul latinesc „corpus **humo** patiare tegi” (c. X, v. 904), elementul lexical nominal *humus* este tradus în româneşte cu forma regională menţionată în cursul observaţiei: „îngăduie să-mi fie trupul / Cu **ţărnă** astrucat” (c. X, v. 1615). Ceea ce merită precizat aici este modul de aşezare a elementelor ultimului vers al fragmentului tradus, mod care dezvăluie intenţia autorului de a deplasa accentul pe anumite cuvinte, aşa cum o face cu *ţărnă*, antepus participiului *astrucat*; „ictusul” cade asupra acestui element esenţial în ritualul înhumării.

Versul „…lunecă cenuşa-n **ţărnă**” (c. VI, v. 410) constituie varianta tradusă a sintagmei latineşti „postquam conlapsi cineres” (c.VI, v. 226). *Conlapsi* (formă de indicativ perfect a verbului deponent *collabor, -labi,- lapsus sum*) înseamnă „cade”, „alunecă”, iar *cineres* (forma de nominativ plural a substantivului *cinis, -eris*) înseamnă „cenuşă”. Elementul regional *ţărnă* nu reprezintă tălcuirea unei forme lexicale din textul original, ci explicitarea acţiunii exprimate de verb şi, prin acest procedeu al traducerii, realizarea unei armonii acustice datorate prezenţei nazalei „n” în toate cele patru cuvinte ale propoziţiei.

Conţinutul conceptual al fragmentului vergilian „aut tu mihi **terram** inice (namque potes)” (c. VI, v. 365) îşi găseşte corespondent în versiunea tradusă astfel: „…presară / Că-ţi stă-n putere, **ţărnă** peste mine (c. VI, v. 652). Însă autorul nu a urmărit doar realizarea unei corespondenţe lexicale depline – acţiune dificil de realizat de multe ori, – ci a valorificat disponibilităţile poetice ale propriului idiom: se remarcă aici relaţia dintre elementul lexical latinesc, *terra, -ae* („pământ”) şi *ţărână / ţărnă* (reg.), cuvânt provenit din *terrina*[8], formă adjectivală de gen feminin derivată din substantivul latinesc menţionat.

Următoarele fragmente supuse observaţiei cuprind traduceri realizate pe temeiul aceleiaşi legături complexe, *terra – ţărnă*. În primul fragment latin, aliteraţia este evidentă: „de*t*urba**t** ***t*errae** *t*runcumque *t*epentem…” (c. X, v. 555). În versiunea românească, autorul nu reuşeşte să păstreze elementele din structura sonoră – frecvenţa consoanei dentale „t”, ci doar pe cele existente în structura lexicală şi gramaticală: „iară trupul / Cald încă, îl rostogole prin **ţărnă**” (c. X, v. 1002). Se remarcă totuşi randamentul stilistic al consoanei lichide „l” ce evocă sonor „fluenţa” acţiunii.

Moartea războinicei Camila este surprinsă în acest crâmpei: „Şi-n darn *căz*nindu-se *căz*u în **ţărnă**” (c. XI, v. 1429). Varianta

---

[8] Terrina (terrena adj. feminin al lui *terrenus*, „de pământ”, „terestru”, păstrat în it., retr., sp.; în rom. Schimbare de sufix, ILRII 1969, p. 143) rom. *ţărână* „pământ mărunţit”, *apud* Cătălina Vătăşescu, *Vocabular de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, Bucureşti, Vavila Edinf, 1997.

restituie în româneşte, fragmentul vergilian, „ad **terram** non sponte fluens” (c. XI, v. 828). Autorul conservă la nivel lexical (*terra-ţărnă*) şi gramatical (acuzative cu prepoziţie), formele din opera genuină; ceea ce se remarcă însă în textul tradus este expresivitatea sonoră de netăgăduit, provenită din alternarea vocalei „ă” cu consoana vibrantă „r” şi de asemenea, cu consoana fricativă sonoră „z” (c**ăz**nindu-se c**ăz**u). Această înlănţuire sonoră, la care concură formele regionale *ţărnă* şi *darn* şi repetarea silabei *căz-* potenţează expresiv, „pelicula” căderii trupului inert al războinicei Camilla.

Preferinţa traducătorului pentru cuvinte aparţinând lexicului popular se întrevede şi în acest fragment în care lexemul *ţărnă* îi urmează formei verbale populare *răpus*:[9] „Când Pandarus zăreşte pe-al său frate / răpus în **ţărnă**…” (c. IX, v. 1242) Dacă primul vers al fragmentului redă întocmai construcţia latinească „Pandarus… germanum… cernit”, ceea ce rămâne din fragmentul vergilian „Pandarus, ut **fuso** germanum corpore cernit” (c. IX, v. 722) constituie o construcţie participială, specifică structurii morfo-sintactice a limbii latine: *fuso corpore*. Aceasta este redată în româneşte prin „răpus în ţărnă”. Nu există o corespondenţă deplină între cele două sintagme, din traducere lipseşte substantivul *corpore* („trup”), iar în textul original nu se află nicăieri forma nominală în acuzativ cu prepoziţie „în ţărnă”. Motivaţia opţiunii autorului se întemeiază pe deplina cunoaştere a limbii sursă şi a limbii de receptare: *fuso* este participiul perfect în ablativ al verbului latin *fundo, -ere, -fusi, -fusum* care înseamnă „a vărsa”, „a arunca jos (împrăştiind)”, „a culca la pământ”[10]. Acest din urmă sens l-a determinat pe traducător să opteze pentru expresia „răpus în ţărnă”, variantă expresivă, şi semantic, şi fonetic.

Versurile vergiliene „Quem telo primum, quem postremu, aspera virgo, / deicis?” (c. XI, v. 664) aduc în faţa ochilor, din nou, imaginea amazoanei Camilla, *aspera virgo*. Tălmăcirea românească

---

[9] RĂPÚNE, răpún, vb. III. Tranz. (Pop.) A ucide, a omorî. ♦ Refl. A-şi pierde viaţa. ♦ A doborî, a distruge, a înfrânge un adversar. ♦ Fig. A învinge pe cineva într-o luptă de idei. [Perf. s. răpusei, part. răpus] – Lat. *reponere*. Sursa: DEX '98.

[10] G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, p. 507-508.

se bazează pe semantismul intrinsec al cuvintelor, aşa cum reiese din versurile: „Pe cine, cel dintâi, l-arunci în **ţărnă** / Pe cine cel din urmă, o, fecioară / Încrâncenată?" (c. XI, v. 1161). Nicăieri în textul original nu există o formă nominală care să corespundă românescului *ţărnă.* Însă, din nou, cunoaşterea profundă a limbii latine de către autor a condus către această versiune, căci verbul latin *deicio,-ere, deieci, deiectum* are înţelesul de „a arunca (în jos), a culca la pământ",[11] aşa încât alegerea traducătorului e perfect motivată şi în acord cu intenţia poetului antic. Aceleaşi argumente sunt valabile pentru următoarele două situaţii lingvistice: „…Ajută-mi / În **ţărnă** să-l dobor; (c. XII, v. 172), fragment care reprezintă tălcuirea versului „da sternere corpus" (c. XII, v. 97) şi „…zaci în **ţărnă**"(c. XII, v. 630), construcţie care redă verbul „iacens" (c. XII, v. 360). Precizăm că forma verbală *sternere* are înţelesul de „a întinde pe pământ", „a aşterne"[12], în vreme ce *iacere* înseamnă „a zăcea", „a sta întins".[13]

În ultimul caz observat, e notabilă relaţia dintre termenul tradus şi forma genuină, căci *ţărnă* reprezintă traducerea termenului latin *terra* din textul vergilian, „Laurentes viderunt, Aeole, campi /… et late **terram* consternere tergo" (c. XII, v. 543). Soluţia adoptată de traducător păstrează, ca spirit şi ca literă, versiunea originală: „Câmpiile latine te văzură / Căzând în **ţărnă**…" (c. XII, v. 943).

Năsip

Fonetismul popular al elementului *năsip*[14] accentuează eufonia versurilor din versiunea românească „Noianul clocotă-n străfunduri / **Năsipul** mestecând cu valu-n zbucium" (c. III, v. 1008-9). Aceasta corespunde crâmpeiului vergilian, „atque aestu miscentur **harenae**" (c. III, v. 557). *Harena,-ae,* cuvânt cu înţelesul de „nisip", „teren

[11] Id., *ibid.*, p. 316.
[12] Id, *ibid.*, p. 1154.
[13] *Ibid.,* p. 558.
[14] NISÍP, nisipuri, s.n. [Var.: (reg.) năsíp s.n.] – Din bg. *nasip*. Sursa: DEX '98. nisíp (nisípuri), s.n. – Granule fine de rocă. Sl. *nasŭpŭ* (Miklosich, Slaw. Elem., 32; Miklosich, Lexicon, 415; Cihac, II, 213) din vb. *sypati* „a împrăştia", cf. *risipi*, bg., sb. *nasip* „dig". (DER).

nisipos” a trecut în limba română cu formele *arină* şi *ariră* (DA, I/I, A-B; Densuşianu 1938, p. 794; Doina Grecu CL 1968, 1, p. 49-50), însă traducătorul colorează lexicul din traducere cu elemente aparţinând stratului lingvistic popular aşa cum este cuvântul de origine slavă, *năsip*. Aliteraţia „**a**tque **a**estu” din latină este substituită în româneşte cu alta: „**n**ăsipul…valu-**n** …”.

Nici în ultimele două cazuri, traducătorul nu recurge la elementul de lexic prin care idiomul originalului îşi află expresia (*arină*), ci la acelaşi termen menţionat anterior: „…**năsipul** şi-l deşartă / Scuipâmdu-l, tot, Cocitului.” (c. VI, v. 533-534) Pasajul constituie tâlcuirea fragmentului vergilian „atque omnem Cocyto eructat **harenam**” (c.VI, v. 297). Aceeaşi opţiune de traducere e folosită în cântul al VI-lea, în fragmentul „De-al ţărmului **năsip** departe-i ţine” (c. VI, v. 565). Varianta restituie în limba română, versul „ast alios longe submotos arcet **harena**” (c.VI, v. 316). Sunt notabile, în acest din urmă caz, antepunerea atributului genitival („al ţărmului năsip”), precum şi dubla aliteraţie din vers (*de…departe; ţărmului…ţine*). Sintaxa şi transferul expresiv al sunetelor sunt elemente care dau vigoare tălmăcirii.

Smârdă

“…picuri negri ce mânjesc pământul / Cu **smârdă**…” (c. III, v.34) reprezintă versiunea tradusă din care se detaşează o nouă formă regională, *smârdă*[15]. În latină, substantivul *tabum,-i* are înţelesul de „puroi”, „sânge stricat”. Mai expresiv decât sensul menţionat de

---

[15] SMÂRD, -Ă, smârzi, -de, adj. (Reg.; despre oameni) Murdar; scârbos. – Din sl. *smrŭdŭ*. Sursa: DEX '98. smîrd (-dă), adj. – 1. (Înv.) Grosolan. – 2. Murdar, scîrbos. – 3. (Trans.) Urît, mişel. – Var. zmîrd, Trans. de V. zmărd. Sl. *smrŭdŭ* „plebeu” contaminat cu smradŭ „duhoare” (Miklosich, Slaw. Elem., 865; Cihac, II, 351). – Der. **smîrdă**, s.f. (înv., murdărie); smîrdoare, s.f. (Mold., pată de grăsime, împuţit, persoană scîrboasă); smirdar, s.m. (rododendron, Rhododendron Kotschi; afin roşu, Vaccinium vitis idaea), var. rară smîrdar, aparţine aceleaşi familii, cf. sb. smrdac „ciumăfaie”, smrdelj „coriandru” (Candrea; după Tiktin şi Scriban, legat de rus. „smoroda” „coacăză”; după Conev 49, din bg. smărdar; după Diculescu, Elementele, 481, de la un gr. *σμυρρίς ‹ -ίδος ‹ μυρρίς; după Puşcariu, Dacor., III, 690, de la rosa *myrrhida; după Puşcariu, Lr., 176, de origine tracă). Sursa: DER.

dicţionare[16], *smârdă* („murdărie”) contribuie, alături de elementul lexical *mânjesc*, semantic şi sonor (prezenţa aliteraţiei în traducere – consoana *„m”*, întocmai ca în original), la configurarea sugestivă a imaginii pe care o transmit elementele textului original. „et terram **tabo** maculant” (c. III, v. 29).

Imală

Acest element lexical[17], folosit cu precădere în Banat, provine din forma latină *limus,-i*[18] şi are sensul de „mocirlă”, „noroi”. În versiunea tradusă în româneşte a sintagmei latineşti „immundoque **fimo**“ (c.V, v. 333), autorul întrebuinţează termenul regional consemnat pentru a tălcui forma nominală neutră, *fimus,-i* („băligar”, „noroi”, „murdărie”); aşa încât, versul ajunge în română, „…ci lunecând, căzu-n **imală**” (c. V, v. 585). Opţiunea traducătorului este determinată de unitatea inextricabilă dintre sensul termenului analizat şi sunet, căci fonetismul acestuia exercită acelaşi efect ca cel al elementului latin *fimus*, situaţie imposibilă în cazul unor termeni mai puţin expresivi, mai „tehnici”, ca „noroi” sau „mocirlă”.

Tină

Din aceeaşi sferă semantică cu „imală”, termenul „tină”[19] este aflat o singură dată în traducerea *Eneidei*: „…îşi arată / Mânjitul chip şi trupul plin de **tină**” (c. V, v. 632-633). Textul original, „…faciem ostentabat / et udo turpia membra **fimo**” (c. V, v. 357-358) conţine, cu sensul de „noroi”, termenul amintit anterior, *fimus*. De remarcat aliteraţia (**t**rupul…**t**ină) din varianta românească şi varietatea şi

---

[16] G. Guţu, *Dicţionar latin-român,* ed. cit., p. 1201.

[17] MURUIÁLĂ s. 1. v. lipire. 2. (concr.) (reg.) imală, murluială. (~ pentru lipitul caselor ţărăneşti.) Sursa: Sinonime.

[18] *Limus*, „mocirlă”, „noroi”, „mâl”, „murdărie” (DA, I/II, F-I, s.v.im); rom. dial. *im* s.m. „murdărie (pe corp); noroi, tină, glod”; *a ima* vb. „a murdări, a mânji< LIMARE „a murdări”, „a stropi cu noroi” (DA loc.cit.)

[19] TÍNĂ s.f. (Reg.) Noroi. ♦ Pământ, lut. – Din sl. *tina*. Sursa: DEX '98 **tínă (-ni),** s.f. – Noroi, nămol, glod. Sl. (ceh., rus.) *tina* (Miklosich, *Slaw. Elem.,* 49; Cihac, II, 411). Se foloseşte mai ales în Trans. – Der. *tinos,* adj. (noroios, mocirlos); *tinoavă,* s.f. (Trans. de N, mocirlă, baltă de noroi); *întina,* vb. (a murdări cu noroi, a umple de noroi; a păta; a prihăni). Sursa: DER.

expresivitatea termenilor lexicali din limba de receptare, folosiţi pentru a reda acelaşi element latin, fără a se pierde sau perverti sensul cuvântului din opera genuină.

Bibliografie selectivă

Bassnett, Susan, *Translation Studies*, Routledge, 1980.

Bell, Roger, T., *Teoria şi practica traducerii*, trad. de Cătălina Gazi, Iaşi, Editura Polirom, 2000.

Nida, E. A., Taber, C. R., *The Theory and Practice of Translation*, Leiden, 1969.

Schleiermacher, F., D., E., *Hermeneutica*, Traducere, note şi studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Iaşi, Polirom, 2001.

Tohăneanu, G. I., *Antologie vergiliană cu comentarii*, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1986.

Vergilius Maro, Publius, *Eneida*, prefaţă şi traducere de G.I. Tohăneanu, note şi comentarii de Ioan Leric, Timişoara, Editura Antib, 1994.

„TERESTRIAL” TERMS IN A ROMANIAN TRANSLATION OF AENEID

The Romanian version of *Aeneid* due to the late professor G. I. Tohaneanu represents a remarkable translation achievement. For the „archaic spirit” to reverberate, the translator has used the lexical elements and grammatical forms that are specific to early Romanian language as well as popular non-literary terms. The paper presents some of these lexemes grouped as „terrestrial” terms.

PROBLEME DE PRAGMATICĂ ÎN ANALIZA CONTRASTIVĂ

CODRUȚA VELOVAN

Cuvinte-cheie: *analiză contrastivă, tertium comparationis, pragmatică*

Într-un articol anterior[1] am arătat un anumit mod de înțelegere a conceptului *tertium comparationis*.

O altă viziune asupra accepției ce ar trebui să i se dea noțiunii *tertium comparationis* apare la Carlos Hernández-Sacristan. El pornește de la identificarea a două tipuri de cunoaștere lingvistică: cea științifică și cea naturală, aceasta din urmă adusă la nivelul activității comunicative concrete, plasate deci într-un context situațional determinat în care își desfășoară activitatea cele două entități ale unui act de comunicare: vorbitorul și ascultătorul/receptorul (speaker/ hearer): „language, in effect, – spune el – must be considered not only as a specifiable set of terms and structures, but also as the knowledge that allows us to transform those terms and structures into an instrument for interaction with the world, wich is fundamentally, for man, social reality“[2].

Într-o astfel de circumstanță, apelul la analiza contrastivă este crucial („contrastive relationships will be crucially important“), căci „contrastive praxis includes both the activities of an «ordinary» speaker-hearer, that is, one who maintains a natural attitude toward the languages that come into contact through his/her interliguistic

[1] *Aspecte ale analizei contrastive*, în „Philologica Banatica”, nr. 2/2011, p. 121.

[2] Carlos Hernández-Sacristan, *Aspects of Linquistic Contrast and Translation. The Natural Perspectives*, Peter Lang, Europäischer Verlag der Wisenschaften, 1994, p. 13.

natural activity, and the activities of someone who brings languages into contact for professional reasons, wether scientific or not"[3]. Ca atare, discursul ştiinţific e necesar a fi orientat spre studierea practicii naturale („the study of natural praxis").

Cunoaşterea lingvistică naturală se produce chiar prin simpla activitate de comunicare în limbi diferite. Este, de fapt, o cunoaştere contrastivă incipientă. Această cunoaştere naturală începe cu identificarea limbii în cauză, dar continuă prin efortul de a adapta acel sistem la situaţia de comunicare *in actu*:„We naturally know not only what a linguistic system is, but also how to modify it in order to adapt it to a new communicative situation"[4].

Dacă sistemul limbilor naturale este departe de a fi unul monolitic şi mai degrabă o orchestrare a diferitelor varietăţi diasistemice (an orchestration of different diasystematic varieties), atunci este firesc ca el să fie adaptat diferitelor situaţii de comunicare, adică unei certe situaţii pragmatice („a certain pragmatic situation"): „Natural knowledge is not something that add to a previausly constituted linguistic system, but something that determines the very constitution of the system, making it open to the necesssities imposed by communicative praxis"[5].

Este, de fapt, direcţia pe care a evoluat, în timp, teoria contrastivă: „In general terms, the historical development of contrastive theory can be characterized as a shift from the contrastive study of linguistic systems to the study of contrastive processes or activities"[6].

Din această perspectivă, *tertium comparationis* nu este altceva decât actul comunicării: „We can conclude from all of this that the true „tertium comparationis" is the communicative act"[7]. Orice alt tip de „tertium comparationis" nu face decât să aproximeze acest criteriu de bază. Această viziune aruncă un anumit dubiu asupra conceptului clasic de „tertium comparationis" ca realitate conceptuală unificatoare şi constantă. În acest sens, trebuie să se ţină seama de faptul că

[3] *Ibidem*, p. 16.
[4] *Ibidem*, p. 17.
[5] *Ibidem*, p. 18.
[6] *Ibidem*, p. 35.
[7] *Ibidem*, p. 50.

în comunicare apar două perspective calitativ diferite: una a locutorului, care este de tip „onomasiologic“ şi alta a receptorului/alocutorului, care este de tip „semasiologic“. Nu există deci o perspectivă neutră asupra actului de comunicare.

Noțiunea în cauză nu-şi poate avea rostul decât în cadrul unei practici comunicative intercodale („intercodal communicative praxis“). El nu poate fi un *dat* ce trebuie luat în considerare înainte de actul comparației interlinguale: „The basic „tetium comparationis“ then […], is constituted not so much of something that offers itself to us before contrasting languages, but rather of something that is constructed or elaborated in a certain sociosemiotic situation of linguistic contact. It is difficult to conceive of a really universal and pre-established „tertium comparationis“: no less difficult than to conceive of a meaning without form“[8].

O astfel de abordare a raportului comunicativ interlingual a dus, inevitabil, la constituirea unui alt domeniu în interiorul lingvisticii contrastive, anume *pragmatica contrastivă*. Ea are în vedere variabilitatea empirică a sistemelor în cadrul comunicării („empirical variability of systems of communication“).

Pragmatica contrastivă trebuie să urmărească manifestarea naturală a actelor dialogice, adică, în alți termeni, conversația, şi să studieze modul specific prin care formele lingvistice sunt exprimate prin categorii pragmatice. În acest fel, perspectiva universalistă poate fi corectată prin anume componente ce țin de relativismul lingvistic-cultural. Ca atare, analiza contrastivă în pragmatică implică variabilele socioculturale şi chiar sistemele nonverbale care diferă atât de mult de la o cultură la alta, ceea ce indică o direcție clară spre semiotică: „Any linguistic category, – se afirmă în acest sens – and especially a pragmatic category, should always be considered as the product of various semiotic compoents (forms, meanings, functions, references) that all interact in the process of categorial synthesis“ (p. 60)[9]. În fapt, aceasta înseamnă că o categorie pragmatică rezultă din reprezentarea a ceva cu ajutorul unei anumite forme într-un anumit

---

[8] *Ibidem*, p. 52.
[9] *Ibidem*, p. 60.

context situațional: „The effect (sense) of a pragmatic category is produced by representing something (meaning) by means of a certain form in a certain situation (use)“[10].

Sunt luate în considerare şi *erorile pragmatice* apărute în conversația *exolinguală* „pragmatic error in exolingual conversation“. Ele apar ca urmare a lipsei de corespondență a categoriilor pragmatice din sistemele cultural-lingvistice la nivelul interacțiunii comunicative, dar sunt specifice şi procesului de însuşire a unei a doua limbi. Erorile respective sunt consecința faptului că nu există o corespondență absolută între două sisteme categoriale.

În ce priveşte eficiența lui „tertium comparationis“, Carlos Hernàndez-Sacristan este destul de rezervat: „We can say, therefore, that if „tertium comparationis“ does exist, it is an ephemeral reality created by the affinity relation which is, in itself, a result of the need to resolve an interactiv problem. Or, we might also say that the real „tertium comparationis“ of pragmatic categories, al least, is the act of communication that relates them“[11].

PRAGMATICS ISSUES IN CONTRASTIVE ANALYSIS
(Abstract)

Key-words: *contrastive analysis, tertium comparationis, pragmatics*

The article discusses the work of Carlos Hernandes-Sacristans (1994) *Aspects of Linguistic Contrast and Translation. The Natural Perspectives*, Peter Lang European Publishing House of Sciences. According to Hernandes-Sacristan "tertium comparationis" is an ephemeral reality created by the affinity relation whereas the actual "tertium comparationis" of pragmatic categories would be the very communication act connecting them

[10] *Ibidem*, p. 64.
[11] *Ibidem*, p. 69.

O PERSPECTIVĂ DIDACTIC-FUNCȚIONALĂ

ANCA STOENESCU

Cuvinte-cheie: *gramatică funcțională, sintaxă, predicat*

Apariția GALR şi GBLR nu reprezintă numai un act ştiințific în sine, ci şi deschiderea unei noi perspective în predarea gramaticii limbii române, mai cu seamă în învățământul preuniversitar. Dacă în GALR acest obiectiv apare cu mai puțină claritate, în GBLR se afirmă clar că după apariția GALR „a apărut solicitarea, din partea şcolii, de elaborare a unui instrument intermediar, care să prelucreze descrierea de detaliu din GALR, pentru o destinație didactică. *Gramatica de bază a limbii române* (GBLR) vine să răspundă acestor necesități" (p. VII). Cu toate acestea, ne previne Gabriela Pană Dindelegan, coordonatoarea GBLR, „Ar fi cu totul eronat să se creadă că această nouă lucrare este acelaşi lucru cu o „gramatică şcolară". GBLR nu este un manual şcolar şi nici un manual universitar, ci o lucrare care, păstrându-se la un nivel teoretic ridicat al momentului ştiințific actual, are drept scop *să faciliteze accesul* la datele descrierii pentru categorii cât mai largi de cititori" (*ib.*). Mai aminteşte Gabriela Pană Dindelegan că această carte prezintă şi „avantajul unei descrieri făcute din perspectiva teoriilor gramaticale moderne general recunoscute" (p. XI).

De altfel, perspectiva didactică a stat tot timpul în atenția atât a Valeriei Guțu Romalo, coordonatoarea GALR, cât şi a Gabrielei Pană Dindelegan. Astfel, în încheierea studiului, devenit clasic, despre *Semiauxiliarele de mod* (v. *Bibliografia*), Valeria Guțu Romalo spunea următoarele: „În urma celor discutate ajungem la concluzia practică, *de interes didactic* (subl. n.), că în analiza sintactică semiauxiliarele nu trebuie separate de verbul sau locuțiunea

următoare, ci trebuie considerate constitutive ale unui predicat verbal compus […]" (p. 81).

Gabriela Pană Dindelegan şi-a arătat interesul constant pentru nevoile didacticii limbii române în învăţământul preuniversitar îndeosebi în cartea *Teorie şi analiză gramaticală*, Ediţia a II-a, Editura Coresi, 1994, unde, în *Introducere*, spune cu claritate următoarele: „Cartea *Teorie şi analiză gramaticală* este rezultatul contactului nemijlocit cu predarea limbii române la nivelele preuniversitare, cu modul de concepere a gramaticii în mediul profesorilor de limba română, al autorilor de manuale şi de programe, al autorilor de lucrări şi comentarii destinate şcolii" (p. 5).

Această optică reapare şi în cartea *Elemente de gramatică. Dificultăţi, controverse, noi interpretări*, Editura Humanitas Educaţional, Bucureşti, 2008, unde, între alte obiective ştiinţifice şi metodologice apar şi „*Obiectivele didactice*, venind dintr-o experienţă didactică de aproape patru decenii", obiective care „se manifestă în două direcţii: (a) în evidenţierea *dificultăţilor* de diverse tipuri cu care elevii, studenţii şi profesorii se confruntă în practica didactică; (b) în încercarea de a interveni pentru *schimbarea mentalităţii* privind scopul didacticii şi demersul didactic însuşi" (p. 7). În ce priveşte „schimbarea mentalităţii", autoarea propune înlocuirea „unei mentalităţi rigid taxonomice, cu clase fixe şi imuabile, cu „etichete" unice pentru toate cuvintele şi formele gramaticale, mentalitate consecvent cultivată de tradiţia gramaticală", cu o înţelegere „nuanţată, dinamică a faptelor de limbă" (*ib.*). Am constatat însă şi dorinţa de a face unele concesii gramaticii tradiţionale. Astfel, în GBLR, partea rezervată tratării funcţiilor sintactice este „cea care păstrează în cea mai mare măsură legătura cu tradiţia gramaticală" (p. VIII).

Din cele două lucrări (GALR si GBLR) mai reţinem, ca schimbare de metodologie, „perspectiva mai apăsat morfosintactică", care duce la evitarea separărilor „categorice între morfologie şi sintaxă" (GBLR:IX).

Pornind de la aceste considerente şi de la experienţa noastră de cadru didactic din învăţământul preuniversitar, ne propunem să schimbăm o modalitate de predare a subiectului şi predicatului, inspirată atât din lucrările citate mai înainte, cât şi din cele analizate în

cap. II. În acest sens sunt necesare unele delimitări şi câteva precizări.

Din datele expuse în cap. III şi IV, au rezultat cel puţin trei abordări ale relaţiei subiect-predicat: de interdependenţă/inerenţă, echivalenţă, de subordonare a predicatului faţă de subiect şi de subordonare a subiectului faţă de predicat. Argumentele au fost atât de logice, cât şi strict gramaticale, ultimele câştigând teren în detrimentul primelor, pe măsură ce teoriile funcţionaliste s-au impus în interpretarea relaţiilor morfosintactice, un rol determinant avându-l, în acest sens, teoria lui Lucien Tesnière, expusă în cartea *Éléments de syntaxe structurale*, apărută la cinci ani după moartea autorului. Importantă este ediţia a II-a, Paris, 1965, deoarece comportă numeroase corecturi. În viziunea lingvistului francez, opoziţia subiect-predicat nu se justifică decât din punct de vedere logic, perspectivă ce nu poate fi acceptată de lingvistică, orientare pe care o întâlnim şi în GALR şi în GBLR: „Se fondant sur des principes *logiques*, la grammaire traditionelle s'efforce de retrouver dans la phrase l'opposition *logique* entre le *sujet* et le *prédicat*, le sujet étant ce dont on dit quelque chose, le prédicat ce qu'on en dit. [...]. „Îl ne faut voir dans cette conception – continuă Lucien Tesnière – qu'une *survivance* non encore éliminée, de l'époque, qui va d'Aristote à Prot-Royal, où toute la grammaire était fondé sur la logique“ (p. 103). Mai mult: „En effet tous les arguments qui peuvent être invoqués contre la conception du noeud verbal et en faveur de l'opposition du sujet et du prédicat relèvent de la *logique formelle a priori*, qui n'a rien à voir en linguistique“ (p. 104).

Din punctul nostru de vedere, soluţia cea mai „profitabilă“, cu un termen folosit de Corneliu Dimitriu, este cea de interdependenţă, denumirea cea mai potrivită fiind cea de *inerenţă* sau de *echivalenţă*. Este un punct de vedere didactic, care presupune luarea în discuţie şi a perspectivei logice, atâta vreme cât la toate disciplinele „exacte“ gândirea este explicată ca pornind de la ceva, care în gramatică se numeşte subiect. Or, nu se poate nega faptul că orice enunţ corect gramatical porneşte de la o construcţie logică. Ne îndreptăţeşte la o asemenea interpretare şi delimitarea, în cele două gramatici academice, a unui *predicat semantic*, definit astfel: „*Predicatul semantic*

reprezintă componentul propoziţiei care asociază unei *entităţi* (subl. n.) o *proprietate* sau care stabileşte *o relaţie determinată* între două sau trei *entităţi*" (GALR II: 238). Dorim să subliniem că la acest „nivel" nu se poate vorbi de *propoziţie* decât sub aspect logic, deoarece lipsesc tocmai indicii de gramaticalizare, anume indicii de predicaţie, mai exact, actualizarea lor în enunţ.

Propoziţiile-tip cu care se începe predarea gramaticii sunt cele „care exprimă proprietăţi" despre cineva/ceva preexistent, ca gândire logică, adică

– *autor al acţiunii* (Agent):

Sportivul *aleargă; cel care suferă acţiunea,* **procesul/starea** *(Pacient):* ***Copilul*** *cade.* ***El*** *se îmbogăţeşte.* ***Fântânile*** *seacă*;

– *proprietatea existenţială*: *Există/este* ***un vinovat;***

– *identificarea*: ***El*** *este Ion.*

– *atribuirea unei calităţi:* ***El*** *este inteligent.*

– *includerea într-o anumită clasă:* ***El*** *este profesor.*

Prin actualizarea indicilor de predicaţie (persoană, număr, mod, timp), propoziţia logică se gramaticalizează, devenind **enunţ**, iar indicii de predicaţie primesc calitatea de morfeme ale predicativităţii (mod, timp, persoană, număr). La acest nivel, este evident că verbul-predicat, prin informaţia semantico-gramaticală diversă şi complexă pe care o posedă, joacă rolul principal, dar nu în detrimentul subiectului. Intervine aici „gândirea gramaticală" care, la nivelul unei abordări ştiinţifice poate fi acceptată, dar în niciun caz la nivelul incipient de predare a gramaticii. Vom susţine deci într-o primă fază de predare existenţa celor două părţi principale de propoziţie, subiectul şi predicatul, aflate într-un raport de intercondiţionare, de inerenţă sau de echivalenţă, urmând ca evidenţierea predicatului ca *centru* al enunţului să se facă la predarea complementelor obligatorii.

O altă problemă în care ne distanţăm, nu numai din raţiuni didactice, de cele două gramatici academice este cea a *verbelor copulative*. Există în momentul de faţă, cum a existat şi în unele studii logiciste, tendinţa de a renunţa la clasa verbelor copulative. Argumentele, cum am arătat în cap. III, sunt de ordin semantic şi morfosintactic. S-a arătat că *a fi* şi *a deveni* posedă sensuri uşor decelabile, pe de o parte, şi că poartă şi indicii/morfemele de predicaţie,

pe de altă parte. Cu alte cuvinte, îndeplinesc aceleaşi condiţii semantico-gramaticale ca şi verbele predicative.

Apariţia în GALR şi GBLR a clasei verbelor copulative şi, în consecinţă, a predicatului nominal pare a fi o concesie făcută gramaticii tradiţionale. Spunem acest lucru pentru că şi Valeria Guţu Romalo, şi Gabriela Pană Dindelegan au probat cu argumente puternice existenţa unei singure clase de verbe, cea numită în mod curent a *verbelor predicative*. În acest fel s-a produs o apropiere de teza inexistenţei verbelor copulative, susţinută, cu alte argumente, de lingviştii clujeni, îndeosebi de D. D. Draşoveanu şi G.C. Neamţu (v. cap. III). Considerăm şi noi ca *profitabilă* această soluţie, care şi sub raport didactic, aduce un spor de coerenţă şi de simplificare a gramaticii limbii române. Această orientare se justifică cu atât mai mult cu cât *predicatul complex* este analizabil în componentele sale, cum se indică în GALR şi GBLR. Vechiul predicat nominal devine acum *predicat complex cu operator copulativ*. Şi pentru că operatorul copulativ întruneşte toate condiţiile predicaţiei, numele predicativ va dobândi, inevitabil „poziţie sintactică de sine stătătoare", devenind un *complement de tip special al verbului*, adică o complinire obligatorie, ca la complementele direct şi indirect. Există deci chiar în interpretările din GALR şi GBLR suficiente argumente pentru a se renunţa la clasa verbelor copulative şi la noţiunea de nume predicativ; iar, într-o perspectivă mai largă, renunţarea va viza şi predicatul complex. În acest caz, tipurile de predicat s-ar reduce la două: predicatul *verbal* şi *interjecţional.*

Din coroborarea tezelor expuse în capitolele anterioare, am ajuns la concluzia că, în descrierea actului comunicativ, cele două direcţii, logicistă şi funcţional-structuralistă, nu pot fi despărţite tranşant, că „gândirea gramaticală" intervine doar în ultima fază, cea a comunicării efective. Am ajuns astfel la următoarea schemă de predare, pe care ne-am propus s-o avem în vedere în demersul didactic, schemă în a cărei alcătuire am ţinut seama, în primul rând, de *trăsăturile semantice matriciale* ale celor doi componenţi: nominalul şi verbul, pentru a se îndeplini condiţia de bază a unui enunţ reperabil, anume complementaritatea semantică dintre actant şi verb sau, cu alte cuvinte, adecvarea referenţială şi congruenţa semantico-sintactică.

Considerăm că primul pas care trebuie făcut este descrierea, prin trăsături semantice, ale clasei nominalului-substantiv. Trăsătura cea mai cuprinzătoare este [+Animat] / [– Animat], cu exemplele de rigoare. La prima trăsătură se operează diferențierea între [+ Uman] / [– Uman] cu exemplele de rigoare. Se precizează că aceste unități ale limbii/cuvinte se numesc *substantive*. Avem rezerve că în această fază se poate aborda problema *actanților*, deoarece riscul unor confuzii de termeni şi realizări este mare.

La un substantiv [+ Animat] şi [+ Uman] se selecționează un cuvânt adecvat semantic şi despre care se precizează că se numeşte *verb,* alăturându-i şi alte exemple de verbe, pentru a contura clasa morfologică, şi se creează o propoziție simplă. Propunerea noastră este ca în primul exemplu elaborat, verbul să fie din categoria celor de acțiune/de mişcare:

Sportivul aleargă.

Se face proba congruenței/incongruenței *semantice* cu verbul:

* *Sportivul zboară.*

* *Zidul aleargă/zboară*.

Se reia primul exemplu şi se procedează la identificarea trăsăturilor semantice ale celor două unități lexicale:

Sportivul *aleargă*.
[+Animat] [+ Uman] [+ Masculin] [+ Singular] [+ Acțiune]

Sportiva *aleargă.*
[+Animat] [+ Uman] [+ Feminin] [+ Singular] [+ Acțiune]

Se stabileşte clasa substantivelor *masculine* şi *feminine*, cu exemple edificatoare, respectându-se clasa [+Animat] [+ Uman].

Sportivii *aleargă.*
[+Animat] [+ Uman] [+ Masculin] [+ Plural] [+ Acțiune]

Sportivele *aleargă.*
[+Animat] [+ Uman] [+ Feminin] [+ Plural] [+ Acțiune]

Se concretizează opoziția singular/plural, subliniindu-se formele diferite, față de singular, ale substantivelor.

Respectându-se aceleaşi condiții selecționale, se poate trece la clasa [+Animat] [– Uman]:

Ogarul/câinele/vulpea aleargă.

Se face şi aici proba congruenței/incongruenței cu verbul:

* *Ogarul/câinele/vulpea cugetă.*

* *Ogarul/câinele/vulpea zugrăveşte*.

Urmând etapele şi caracterizările semantice amintite se poate scoate în evidență că şi la clasa [+Animat] [– Uman] se repetă trăsăturile/categoriile gramaticale de *gen* şi *număr*.

La capătul acestor exemple se ajunge la punerea în evidență a celor mai definitorii caracteristici ale substantivului.

De asemenea, se poate extrage o *concluzie* importantă: substantivele au capacitatea de a realiza o acțiune prin chiar semantica lor matricială, iar această capacitate se actualizează printr-un verb.

Substantivul este deci o ființă (de obicei umană) care produce, prin propria voință, o *acțiune*. Ca autor al acțiunii îl putem numi *Agent.*

Dar substantivul, spre a realiza o comunicare/enunț se asociază cu un verb. De aceea, în propoziția creată substantivul se va numi *subiect*, iar verbul se va numi *predicat*. Sau, cum spune I. Coteanu, *Gramatică, stilistică, compoziție*, p. 200: „Subiectul este un substantiv [ori un echivalent al substantivului] pentru care se alcătuieşte propoziția“. Sau, tot I. Coteanu: „Pentru a fi subiect, s.n. de vorbire trebuie să devină substantiv ori pronume [sau să îndeplinească rolul de substantiv sau de pronume în propoziție“]. *Gramatica de bază*, p. 279.

Din exemplele analizate se pot trage o serie de prime concluzii:

• substantivul devine subiect numai când se raportează la un verb; adică atunci când se depăşeşte faza de dicționar;

• verbul devine predicat atunci când se raportează la un subiect;

• între ele există o relație de interdependență căci fără ele nu se pot realiza propoziții (excepțiile nu pot fi discutate, evident, la acest nivel);

• ele sunt, de aceea, *părțile principale* ale propoziției.

Pe de altă parte, pe baza probei congruenței/incongruenței:

• substantivele nu se pot asocia cu orice verb, şi invers,

• nu orice verb se poate asocia cu orice substantiv.

Aceste precizări vor sta la baza explicării diferitelor clasificări ale verbului şi la modul în care verbul îşi va atrage actanţii.

E indicat, după părerea noastră, ca la acest nivel să se folosească o terminologie mai apropiată de procesul enunţiativ, şi anume: substantivul-subiect şi verbul-predicat.

Pentru a „limpezi“ faza *semantică* a enunţării, este indicat a se aborda celelalte două categorii de verbe: *de stare* şi *de devenire/de eveniment*.

Verbele de *stare* „desemnează procese lipsite de dinamism şi tensiune, identice cu sine pe toată desfăşurarea lor, lipsite de finalitate, căci de pe urma lor nu rezultă nimic“ (Evseev, 1974: 115). Se încadrează aici verbe ca *a dormi, a durea, a exista, a vorbi, a sta, a şedea, a urî, a ustura* etc.

Sportivul *doarme.*
[+Animat] [+ Uman] [+ Masculin] [+ Singular] [– Acţiune]

Proba congruenţei la [+Animat]:
* *Sportivul ustură.*
Sportiva *doarme.*
[+Animat] [+ Uman] [+ Feminin] [+ Singular] [– Acţiune]
Proba congruenţei la [+Animat]:
* *Sportiva ustură.*
Sportivii *dorm.*
[+Animat] [+ Uman] [+ Masculin] [+ Plural] [– Acţiune]
Sportivele *dorm.*
[+Animat] [+ Uman] [+ Feminin] [+ Plural] [– Acţiune]
Proba congruenţei:
* *Sportivii/Sportivele* *ustură.*

Şi în cazul verbelor de stare substantivul-subiect *animat* selecţionează anumite verbe pentru un enunţ corect.

Observăm că, de data aceasta, substantivul nu mai declanşează o acţiune, ci suferă acţiunea verbului. El este deci un *Pacient*. Dar în propoziţia propriu-zisă, fiindcă se leagă de verb, substantivul rămâne *subiect*, iar verbul rămâne *predicat*, adică un *substantiv-subiect* şi un *verb-predicat.*

Am constatat că la verbele de *mişcare* substantivul-subiect avea caracteristica [+Animat], cu variantele [+ Uman] /[– Uman]. Deci în legătură cu verbele de mişcare doar *fiinţele* puteau fi substantive-subiect.

În cazul verbelor de stare şi *inanimatele* pot intra în relaţie cu verbul, dobândind funcţia de *subiect*:

Maşina	*stă.*
[– Animat] [+ Feminin] [+ Singular]	[– Acţiune]
Maşinile	*stau.*
[– Animat] [+ Feminin] [+ Plural]	[– Acţiune]

Proba congruenţei pentru [–Animat]:

●*Maşină/Maşinile doarme/dorm*.

dar:

Computerul	*stă.*
[–Animat] [+ **Masculin**] [+ **Singular**]	[– Acţiune]
Computerele	*stau.*
[–Animat] [+ **Feminin**] [+ **Plural**]	[– Acţiune]

Exemplul al doilea pune problema *genului neutru*, care poate fi explicat prin aducerea în discuţie a *genului natural* a *genului gramatical*. Odată cu clarificarea acestui aspect, se obţine descrierea morfologică a celor două categorii de bază ale substantivului: *numărul* şi *genul*.

A treia clasă mare de verbe este cea a verbelor *de devenire* sau *de eveniment*. Această clasă se situează între celelalte două clase de verbe: de acţiune şi de stare. Am întâlnit la Evseev 1974: 94 o descriere sugestivă a verbelor de devenire: „Devenirea, ca formă specifică a procesualităţii, se caracterizează prin aceea că schimbarea, transformarea, evoluţia sunt concepute ca procese iminente ale substanţelor, ca procese noninstrumentale şi intranzitive. Procesele denotate prin verbele de devenire nu părăsesc sfera subiectului. Deşi se află în centrul procesului, subiectul verbelor de devenire nu este nici subiect activ, dar nici obiect pasiv. Nonactanţa subiectului verbelor de devenire (cf. *oamenii îmbătrânesc; iarba înverzeşte; lumea evoluează*) se manifestă în faptul că el nu poate interveni în desfăşurarea procesului: […] Subiectul verbelor de devenire poate fi considerat *subiect al autotransformării noninstrumentale*“.

Vom lua un exemplu chiar din citatul de mai sus:

Omul *îmbătrâneşte*.
[+Animat] [+ Uman] [+ Masculin] [+ Singular] [– Acțiune]
Oamenii *îmbătrânesc*.
[+Animat] [+ Uman] [+ Masculin] [+ Plural] [– Acțiune]

Proba congruenței:
** Omul/Oamenii electrocutează.*

Inanimate:

Iarba *înverzeşte.*
[– Animat] [+ Feminin] [+ Singular] [– Acțiune]
Pomii *înfrunzesc.*
[–Animat] [+ Masculin] [+ Plural] [– Acțiune]

Proba congruenței:
** Iarba încărunțeşte*.

La încheierea descrierii *semantice* a celor două entități principale ale prepoziției constatăm caracterul ei mai mult *static* şi *unilateral*, accentul fiind pus pe componentul *substantiv.* S-a stabilit că în cazul acestuia funcționează opoziția singular/plural şi opoziția de gen masculin/feminin, cu cazul particular al neutrului. Toate acestea vor avea importanța lor când se trece la declinare.

Relația cu verbul s-a concentrat pe *restricțiile semantice de selecție*, elevii conştientizând faptul că între substantive şi verbe nu există o compatibilitate nelimitată şi că împărțirea verbelor în cele trei clase: de mişcare, de stare, de devenire/de eveniment nu este o simplă clasificare. Pornind de la semantica diferențiată pe clase a verbelor s-a putu pune în evidență existența, în acest plan, a celor doi actanți principali: *Agentul* şi *Pacientul*.

S-a conturat şi *funcția* de *subiect* şi de *predicat*, definită prin raportarea subiectului la predicat, ca una obligatorie pentru realizarea unei propoziții/enunț corect (reperabil) în limba română.

Considerăm că este momentul în care se poate muta accentul pe verb, în sensul identificării momentului acțiunii, adică a categoriei temporalității, esențială pentru realizarea predicației şi mult mai importantă decât ancorarea situațională (v. în acest sens concepția lui Dumitru Irimia, cap. III). Pe noi ne interesează, de fapt, situațiile *prototipice*, adică acelea în care „*predicativitatea* (sau *autonomia*

enunțiativă) se obține prin atașarea la un predicat semantico-sintactic a M(orfemelor), P(redicativității), adică a morfemelor de mod, timp, persoană și număr (= morfemele unui mod personal)" (GALR II; 241).

Din analiza exemplelor de până acum rezultă că peste tot verbul-predicat indică desfășurarea acțiunii într-un anumit cadru temporal. Se poate lua forma de dicționar, în care indicația temporală lipsește, în comparație cu forma din exemple. Prin diferențele de forme care apar se redă, deci, *timpul*. Se poate preciza că verbul devine predicat numai din momentul în care exprimă timpul, adică de când este scos din dicționar și pus în relație cu un substantiv, extras și el, evident, din dicționar și modificat formal.

În acest moment *funcția* de subiect și predicat dobândește o mai mare consistență:

– este relația semantică dintre substantiv și verb,

– este relația, concomitentă, gramaticală, de timp, ce asigură coeziunea enunțului.

Se poate apela chiar la o definiție funcțională a celor două entități: *subiectul* este funcția pe care o îndeplinește substantivul sau pronumele în cazul nominativ prin raportare la un verb căruia îi împrumută (actualizează) indicii de predicație, persoană și număr, iar *predicatul* este funcția pe care o îndeplinește un verb prin indicii săi de predicație: timp, persoană și număr, prin raportare la un substantiv sau pronume în cazul nominativ.

Ambele condiționări coboară o combinație de cuvinte din planul virtual, logic, în cel concret, determinat temporal, al *enunțului/propoziției*.

Activitatea de predare poate consta din următoarele etape:

1. Etapă lexicografică, de dicționar: alegerea unor cuvinte pentru exemple. În cazul nostru, *cuvintele* de pornire sunt:

sportiv, ogar, câine, vulpe;
mașină, computer;
om, iarbă, pom

2. Planul logico-semantic (combinativ) al cuvintelor alese:

sportiv	a alerga, a dormi
ogar, câine, vulpe	a alerga

maşină, computer	a sta, „a nu funcționa“
om	a îmbătrâni
iarbă, pom	a înverzi
Au calitatea de:	
substantive pentru că	*verbe* (pentru că denumesc acțiuni)
	denumesc ființe şi lucruri.

3. Planul semantico-sintactic

sportiv**ul**	
sportiv**a**	alear**gă**/a aler**ga**
ogar**ul**	
câine**le**	
vulpe**a**	
sportiv**ii**	
ogar**ii**	alearg**ă**/a alerg**a**
câin**ii**	
vulp**ile**	
computer**ul**	
maşin**a**	st**ă**/a st**a**
computer**ele**	
maşini**le**	sta**u**/a st**a**
om**ul**	îmbătrân**eşte**/a îmbătrâni
oamen**ii**	îmbătrân**esc**/a îmbătrâni
iarba	înverz**eşte**/a înverzi
pom**ii**	înverz**esc**/a înverzi

Concluzii:

• Formele subliniate la substantive față de cele de dicționar arată că ele au devenit *substantive-subiect*.

• Formele subliniate la verb, față de cele din dicționar arată că verbul indică *timpul prezent* şi a devenit *verb-predicat*.

• La substantiv, ele mai arată că acesta se diferențiază după gen şi număr.

• Se mai poate preciza, la substantiv, că formele acestea formează o categorie specifică substantivului, numită *cazul nominativ*, urmând ca celelalte cazuri, apoi declinarea, să fie analizate la

complinirile obligatorii ale verbului şi la cele (facultative) ale substantivului.

Opțional, ca o concesie făcută gramaticii tradiționale, se poate trece direct la *declinarea* substantivului, întrucât parametrii de bază au fost identificați: genul şi numărul.

Ni se pare util, dacă nu chiar obligatoriu, a se proceda la împlinirea „conținutului“ *predicației* prin predarea *pronumelui personal* (propriu-zis). E indicat a se relua clasele de verbe analizate (de acțiune, de stare, de devenire/de eveniment) şi exemplele aferente. La persoanele 3 şi 6 e necesar, fireşte, a se arăta modalitatea de substituție a substantivului în raport cu pronumele.

Spre a evita repetarea situațiilor descrise anterior, ne vom mărgini la câte un exemplu pentru fiecare clasă de verbe:

Eu *alerg; /* ***Tu*** *alergi; /* ***El, ea*** *aleargă*

Sportiva/Sportivul *aleargă; /* ***El, ea*** *aleargă.*

Procedându-se la sublinierea „terminațiilor“ la verbe, se va întregi sensul lor gramatical cu acela de *persoană* (şi *număr*). Va putea fi apoi determinată regula mai cuprinzătoare a *predicației,* mai exact a condițiilor în care un verb devine predicat: un verb devine (verb) predicat atunci când (prin „terminațiile“ sale) indică *timpul*, *persoana* şi *numărul*. Ele se numesc *indici/morfeme ale predicației*.

Ne oprim aici cu această propunere, întrucât scopul nostru a fost de a arăta cum pornind de la relația substantiv-subiect şi verb-predicat, se pot preda simultan mai multe părți de vorbire sau clase lexico-semantice.

Modelul metodologic propus de noi, porneşte de la noua viziune din GALR şi GBLR. El are la bază *enunțul*, din care se deduc informațiile morfologice şi semantico-sintactice. Este un procedeu interactiv, prin care se apelează la gândirea şi spiritul asociativ al elevilor. În felul acesta, analiza şi demonstrația le aparține lor, scopul fiind să ajungă la înțelegerea mecanismelor de bază care guvernează producerea unor enunțuri corecte.

Fără îndoială că pot exista şi alte maniere de a preda gramatica limbii române pornind de la cele două lucrări academice. Este o modalitate care, desigur, schimbă viziunea tradițională, dar acesta nu

poate fi un motiv de a nu o aplica. Mai devreme sau mai târziu, acest lucru se va întâmpla.

Bibliografie

GALR *Gramatica limbii române*. Vol. I *Cuvântul*, vol. II *Enunţul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005

GBLR *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2010

Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române*. Partea I *Sintaxa grupului verbal,* Bucureşti, 1976

Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe strucurale*, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1966

UN APPROCCIO DIDATTICO-FUNZIONALE NELL'INSEGNAMENTO DEL PREDICATO

Il lavoro mira a vedere una delle modalita di insegnamento del predicato e del soggetto nella prima fase del loro apprendimento, esegnendo la teoria e le strutture espresse nelle GALR e GBLR. A differenza dei provvedimenti espressi nelle due grammatiche accademiche, in cui il soggetto non e piu parte principale del discorso, nel lavoro si propone il mantenimento del soggeto e del predicato verbale come parti principali del discorso

A DIDACTIC-FUNCTIONAL APPROACH OF PREDICATE TEACHING
(Abstract)

Key-words: *functional grammar, syntax, predicate*

The article aims at forwarding a modality of teaching the predicate and the subject in the first stage of their learning, following the theory and structures expressed in GALR and GBLR. A difference from the guidelines expressed in the two academic grammars, where the subject is no longer the main part of speech, is that the paper proposes the maintenance of the subject and verbal predicate as main parts of speech.